

Bizenta Mogelen gabon kantak eta 1828ko bertsoak

Dr. Xabier Altzibar

Euskal Herriko Unibertsitatea-Universidad del País Vasco

Bizenta Mogel (1882-1854) euskal literaturako lehen emakume idazlearen bertsoak aztertzen eta argitaratzen ditugu artikulu honetan. 1818-1832 bitartean, Bilboko tradizioari jarraituz, gabon-kantak jarri zituen euskara hutsean, baita 1828an Fernando VII.aren eta Maria Amaliaren omenezko bertsoak. Izan ere gabon-kantak dira Bizentaren lan pertsonal eta originalena. Bertsoen edukia (gaiak, asmoa, tonua), haietan dagoen bilakaera eta forma (hizkuntza, metrika) aztertu ditugu, eta, ondoren, testuak argitaratu, oraingo grafiari egokituz. Bizentaren gabon-kantak euskal literaturako obra garrantzitsua da.

Hitz gakoak: Gabon-kantak. Eguberri-kantak. XIX. mendea. Bilbo.

Los villancicos de Bizenta Mogel y los versos de 1828

En este artículo analizamos y publicamos la obra en verso de Bizenta Mogel (1782-1854), primera escritora en euskara de la literatura vasca. Siguiendo la tradición bilbaína, publicó villancicos en euskara entre 1818 y 1832, y también unos versos en honor de Fernando VII y Maria Amalia en 1828. Estos villancicos y versos son su obra más personal y original. Aquí hemos analizado el contenido (temas, objetivo, tono) y la forma (lengua y métrica), y publicado el texto, adaptado a la ortografía moderna. Podemos afirmar que se trata de una obra importante en la literatura vasca.

Palabras clave: villancicos (euskara). S. XIX. Bilbao.

The Christmas carols of Bizenta Mogel and the verses of 1828

In this article we analyse and publish the work of Bizenta Mogel (1782-1854), the first woman writer of Basque literature in Euskara. Following the Bilbao tradition, she published Christmas carols between 1818 and 1832, and also some verses in honour of Ferdinand VII and Maria Amalia in 1828. These carols and verses are her most personal and original work. The article analyses the content (subjects, aim, tone) and the form (language and metre) and provides the text adapted to modern orthography. We can affirm that hers was an important work in Basque literature.

Key words: Christmas carols (Euskara), XIX century, Bilbao.

1. Bilbon idazle (1818-1833)

1. Maria Bizenta Antonia Mogel Elgezabal (Azkoitia 1782—Bilbo 1854) euskarazko lehen emakume idazlea da, emakumeak idazten ikastea ere ongi ikusia ez zegon garaian idatzi eta bere izenez argitaratzera ausartu zena, halakorik bakan baizik ez baita ageri beste literaturetan ere. Batez ere alegilari modura ezagutua da. 22 urterekin gipuzkeraz argitara zuen *Ipuin onac* liburuak (Donostia: Antonio Undiano, 1804), harrera ona izan du harrezkero ere XIX eta XX. mendean. Ipuin horiek alegi edo fabula klasikoaren itzulpenak dira eta, hain zuzen ere, gaztetxoei eta nekazariei ohitura onak eta euskara ona irakasteko argitara zuen liburu hori. Bizentaren ekarpena garrantzitsua da euskal prosa literarioaren eta haur eta gazte literaturaren sorreran. M. J. Olaziregiren arabera, “Bizenta Mogel dugu euskal literatur tradizio androzentrikoan pitzadura bat ireki zuen lehenengo emakumea”¹.

Osaba Juan Antonio Mogelen maisutzapean landu zuen euskara eta gero trebeki idatzi. Aita eta aitona mediku jakintsuak izanez, haiengandik jaso zuen medikuntzarako zaletasuna; J. E. Delmas-en arabera, sasimediku aski ospetsua izan zen, begiko gaixoak osatzen zituena (Delmas:1970:138). Oso katolikoa bestalde, Mogeldar guztiak bezala. Haren biografia-zerzeladak, ik. Altzibar 1992: 295-302.

2. 1817an, 37 urterekin, Bilbora ezkondu zen Eleuterio Basozabal bilbotarrarekin eta Erripa kalean bizi, Abandon. Eleuterio Basozabal Jose Basozabal zilargin eta inprimatzailearen semea zen, merkataria, euskalzalea eta Jose Paulo Ulibarriekin batera Abandoko Udalean karguak izan zituen. Abandon zegoen ere S. Frantziskoko komentua eta han fr. P. Astarloa. Bilbon idazteko zaletasuna berpiztu zitzaion; Abandoko euskaltzaleon bultzada eta argitaratzeko aukera ere bazuen behintzat. 1818an gabon-kantak jarri eta argitaratzeari ekin zion, baina beti bere izena gordez; soilki 1819koen izenburuan agertzen da “euskaldun emakume batek ateria 1819. urtian Abandoko elextian”. Zergatik ez zen ausartu gabon-kantak izenpetzen? Agiri ofizialen itzultzaile zelako, eta bere gabon-kantak, gatazken eta erregimen aldakorren aldiak onduak, politika asmokoak zirelako?

Delmasen arabera Bizenta Bizkaiko Aldundiaren agiri ofizialen itzultzaile izan zen (Delmas 1970:138). 1820ko martxoan, konstituziozaleen agintaldia hastean, agiri ofizial bat argitaratu zen Bilbon euskaraz eta erdaraz P. A. Aprai-

¹ “gaurko ikuspuntutik bere lanaren helburu hezitzaile eta moralkerriak testuen balio literarioa itzaltzen badu ere, ezin esan bere aportazioa garrantzizkoa izan ez zenik, euskal prosa literarioaren sorreran edo haur eta gazteentzako literaturaren sorreran izan zuen protagonismoarengatik. Baina horretaz gain, Bizenta Mogel dugu euskal literatur tradizio androzentrikoan pitzadura bat ireki zuen lehenengo emakumea eta, bere lanaren testuingurua kontuan hartuz, ez da gutxi.” (Olaziregi 2003: 205).

zen inprimategian: errege Fernando VII.aren 1820/3/10eko Adierazpen edo manifestua, Luis de Borbon Toledoko arzapezpikuaren hitzaurre eta hitzatzte luzeago banarekin (ik. Altzibar 1992:339-351). Elizgizonei zuzendua da, izan ere Gobernuak gotzainei agindu zien parrokoek Konstituzioa azaldu behar zutelara elizan eta irakasleek eskola eta unibertsitateetan². Erregearen Adierazpen edo arzapezpikuaren gutun horretan erregeak 1812ko Konstituzioari zin egiten diola eta gobernu era aldatzen duela adierazten du. Itzultzailearen izena espreski agertzen da toki, inprimatzaile eta dataren aurre-aurrean: “Traducida del romance al bascuence, por Doña Vicenta de Moguel”.

1820koaz gainera, Bizkaiko Aldundiaren beste agiri ofizial bat ere Bizentak itzulia bide da, 1833/11/28an Aldundiaren diputatu jeneral P. P. Uhagonek, J. M. Motak eta M. Egiak sinatu gaztigu-gutun bat, euskaraz eta gazteleraz: “Paisanos armados de Vizcaya”, “Vizcaico erritar armadunac” (Altzibar1992: 304, 314-315). Hain zuzen, karlisten jaikitze (1833/10/3) ondorengoa da, Uhagon horren aitagarreba erahil eta Aldundiaz jabetu aurretikoa. Gutun hori ere liberalen aldekoa eta talde karlisten kontrakoa da; Aldundiaren izenean, Isabel II.ari men egiteko agintzen da, edo bestela foruak eta Jaureriaren izate politikoa galduko direla. Itxura guztien arabera, B. Mogelek itzulia da, nahiz ez den itzultzailearen izenik agertzen. Beraz badirudi gerra hasi arte behintzat Aldundiaren agiriak itzultzen zituela noizbehinka, haren mandatuz, eta horregatik liberalen aldeko agiriak itzuli behar izan zituela, gogokoak izan edo ez. Gabon-kantetan, ordea, bere kezkek eta pentsamendua libreago agertzeko aukera zuen; gainera, ez ziren izenpetzen.

Gabon-kantak itzulpenak baino bereagoak dituela Bizentak garbi ageri da, haren lehenak irakurrita (1818, 1819), baita konstituziozaleen erregimenaren ondorengoak (1824, 1825), horiek guztiak legezharrekoen aldekoak baitira, eta, 1819 eta 1824koak, inprimatzaile eta toki izen gabe argitaratuak. Aski garbi ikus dezakegu ere, 1820ko adierazpena urte bereko gabon-kantekin konparatzen badugu, biak Bizentaren eskukoak eta azken hauek haren burukoak ere bai. Egia da antzekotasun nabariak daudela bietan; adibidez, gatazken amaieraren eta Espainiaren aipamenak. Izatez, 1820ko erregimen-aldaketaren eragina eta Fernando VII.aren 1820ko Adierazpenaren itzala nabari da urte hartako gabon-kantetan; esaterako, “geure eskuban dago / zoriontasuna” esatera (gabon-kantak, 1820, 13), hainbat aldiz ageri baita Adierazpenean ere. Bai-

² *Órdenes y circulares del Señorío de Vizcaya*. 1920. Bizkaiko Foru Artxiboa, J-01614/084. Eskoletarako, Konstituzioa azaltzen duen eskuliburu bat, dotrina itxuran, galde-erantzunen bidez, itzuli zen gipuzkerara, larramenditar sor-markako hitz bereziz jositako: *Jaquin-bide Iritarautia Españaco Neurquidaren, edo Constitucio berriaren erara adrezatua Erritarren arguidoraco, Gazteen icasbideraco, eta Escola-maisuen usoraco. Erderatic Eusquerara itzuliddu Apez Vicario Dr. D. J. Fr. A. Guipuztarrac. 1820 urtean*. Faksimil erara argitaratua (Ararteko. Eusko Legebiltzarra, J. San Martin-en ekimenez, 1987). Eskuizkribuaren berri ik. *Euskeria*, 1987, I, 393-397.

na bien arteko aldeak nabarmenak dira: Adierazpenean nazioaren batasuna eta espainiartasuna aldarrikatzen da (“Begiratu eragin daijuegun erbesteko guztiei lotsa eta itzalagaz españarren izena”, 1820ko Adierazp.), baita Batzar Legegilea bildu beharra etab. Bizentaren bertsoetan, ordea, ez dira ageri politika berriaren osagai nagusi batzuk —erregeak edo Elizaren hierarkiak Adierazpenean aldarrikatuak—, adibidez “nazioa”aren ordezkari eta libertate eta berdintasun printzipioak; bai, oster, arerioen jaikitzea eta askatasun eza, gordez kaka aipuen bidez:

“Zer deusku jagi arren / infernu guztia?” (gabon-k., 1820, 7);

“Jesus bere semia / jatzi da zerutik / gu ateratiarren / katigarijotik” (ibid., 10).

1820ko Adierazpenean ez da ageri, urte hartako gabon-kantetan ageri den bezala, Jainkoaren legearen nagusitasunaren aldarrikapenik eta Pilarreko Amabirjinaren babes eskatzerik, “laño illunen” eta esturasunen aurrean (gabon-k., 1820, 8-12).

3. Bizentaren beste prosazko liburu baten berri ere badugu, fr. J. Mateo Zabalaren lumatik: *Modo de ayudar a bien morir* liburuia itzuli omen zuen, Jose Basozabalen moldiztegian argitaratua (Zabalak Lécluseri, Zarauz, 1830-12-5; ik. Ruiz de Larrinaga:1927:34, 47). Delmasek ere badio Bizentak aszetika liburu bat itzuli zuela, izenburu ezezagunekoa. Liburu hori Kardaberazen *Egercicioak*-en hirugarren partea dateke, obra horretatik bereiz argitaratua (Iruñea, A. Castilla, 1762; 1765; Tolosa, 1787, 1816, 1851, 1852, 1865): *Ondo iltcen icasteco ta ondo iltcen laguntceco egercicioac*. Tolosako 1816ko ediziotik bizkaieratuko zuen Bizentak³. Obra hau galdu da edo nonbait lo dago, ezezaguna baita.

Bestalde, Delmasek dio Bizentak beste lan original batzuk ere idatzi zituela, egilea hilda gero desagertuak⁴. Hain zuzen, Delmas liberal fueristak berak bildu bide zituen B. Mogelen gabon-kanta batzuk, gero L. L. Bonaparteren eskuetaratuak, eta susma daiteke Bizentaren beste idаланak ere bilduko zituela; Juan José Mogelen liburu bat ere argitara zuen (*Ejercicio Santua errecetaco Calvarioco estaciñoiac* (Bilbo: Delmas ta semia, 1849). Zoritzarrez, Delmasen etxea erre egin zuten karlistek 1874an.

³ *Ondo iltcen icasteco ta ondo iltcen laguntceco egercicioac. Eta bidez eriai ondo itzegiteco modua: azquenic gure Necazariac ondo bici, ta ondo ilteco bidea, bearren diran Doctrina, ta Egemplotan*. Egercicioen Irugarren Parte. Ik. *Agustin Cardaveraz. Euskal lan guziak (Obras completas euskéricas)*, I, Aita Leon de Lopeteguioren hitzaur., La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1973, 315-361. Ik. hitzaur.26-27.

⁴ “También vertió al vascuence un libro ascético cuyo nombre se ignora y no dejó de escribir otras obras originales que desaparecieron después de su muerte.” (Juan E. Delmas, *Diccionario biográfico de claros varones de Vizcaya*. Pról., notas e índices por Angel Rodríguez Herrero, La Gran Enciclopedia Vasca, 1970, 138. or.

Lehen karlistateko eta ondorengo Bizentaren idazlanik, behintzat, ez dugu ezagutzen. Ez dakigu ere erregezaleen edo karlisten aldeko agiririk itzuli zuen edo bertsorik ondu, beherago ikusiko dugun 1828koaz gainera; harrigarria da errealisten aldeko agiri edo bertso hain gutxi egotea euskaraz, 1. karlistatea baino lehen. Gerra ondoren Bizenta pertsona aski markatua zatekeen, senarra Abandoko udal karlistakoa izana baitzen 1836an, Ulibarri errejidore zela, urrian udal konstituzionala eratu zen arte; neba, Juan Jose Mogel idazle eza-guna eta Markinako abadea, Bizkaiko Aldundi Karlistakoa izana zen eta gerra ondoan denboraldi batez kanpoan egona (Altzibar1982:360-364).

4. Beraz Bizentak 1817-1834 bitartean, gutxienez, jardun zuen idazten eta euskararen aldeko ekimenetan, Bilbon. Ez bakarrik, Abandoko euskaltzaleekin elkartuta baizik. Euskara indartzeko eta gizarteratzeko ahaleginean jardun zuten, euskaldunen eta herritarren kontzientzia suspertzeko asmoz, Bilbo inguruan euskara etengabe atzeraka ari zen 1. karlistatearen aurreko urteetan.

Ulibarri euskalzale amorratua eta euskararen kontzientzia politiko handikoa zen; euskalzaletasuna eta bizkaitartasuna lotzen zituen:

“Bakotxak bere itzkuntza / asturik badegu, / bakian gagoz eta / ikasi biar dogu; / zerren ezpadakigu / euzkaraz berbeiten / norik igerriko gaitu / bizkaitarrak garien?” (*Gauoneko kantak*, 1814).

Ulibarri erregezalea zen eta Vienako Kongresuaren urte hartako gabon-kantetan zioen, Gobernuak laguntzen ez bazuen Bizkaian euskara galduko zela, eta harekin batera ohitura onak, eta nekazari lanak ere nekez egingo zirela (ibid.). Gabon-kanta horietan euskarazko egunaria, erderatik itzulia, iragaritzen du, lagun biren poltsa eta lanaz egina. Ulibarriren ekimenak aipagarriak dira; adib., Gernikako Batzar Nagusietan eginiko proposamena, eskoletan jakintzagaiak edo irakasgaiak euskaraz ematearen alde. 1828an Fernando VII.arekin entrebista bat lortu nahi izan zuen eta hari lehen agurra euskaraz zuzendu, nahiz ez zuen harekin hitz egiterik lortu (Akesolo 1975:V-XI).

Ulibarriren eragina nabarmena da Bizentaren pentsamoldean. Gainera Bizenta haren euskal idazkien ikustatzaile edo zuzentzaile izan zen, adib. Erro ministroarekiko gutunena (ibid. X). Badirudi Ulibarri eta Bizenta Mogelek elkar aditzen zutela gabon-kanten urteroko argitalpen eta zabalpenean, eta Abandoko abere-sendalaria, zenbait gabon-kantaren egile (1814, 1826) eta zabaltzaile izanaz gain, Bizentarenen hauspogile ere izan zela.

2. 1828ko bertsoak

1828an argitara ziren bertso-paper inprimatu batzuen egile ere bada, gure ustez, Bizenta Mogel: “Vizcai guttiz linargui eta leyalac Don Fernando 7° eta Maria Josefa Amalia bere jaun eta jaubiei baguillaren eta 16, 1828 garren

urtian” (ik. Bibliogr.: *Bertso-paperak*, I, B-6). J. Bilbaoren *Eusko Bibliographian* ageri da, baina urtea oker jarrita (1823), eta egile edo itzultzailearen izenik gabe. X. Amurizak berrargitara zituen, bertso izengabeen artean, oraingo ortografian, fonetismorik gabe eta glosario laburra kenduta (Amuriza:1995:433-436). Bizkaiko Aldundiaren mandatuz eginak diren itxura dute edo erakundearekin nolabaiteko lotura dutelakoa, gazteleraz ere mordoxka atera baitziren⁵.

Hamabost bertso dira: 13 zortziko, beren sarrera eta estribilloarekin, inprimatzailearen eta tokiaren izenik gabe. Bizentarenak dira ia ziur, idazkera eta hizkuntza moldeagatik (grafiak, hitz eta esan-modu jakinak, adizkiak), egitura eta metrikagatik, baita ideologiagatik; izan ere, Bizentaren gabon-kantetako hainbat ezaugarri dituzte⁶. Bertso hauen egitura (sarrera, zortzikoa eta pozgarri edo estribilloa) eta neurkera ere gabon-kanten berbera da: Bizkaiko zortziko txikia nagusi da (7/6A/7/6A/7/6B/7/6B, bi errima desberdinekin), zortziko txiki arrunta sarreran eta zenbait estrofatan agertzen dela, Bizentak ohi zuezez; estribilloa molde desberdinekoa da (5/4A/5/4A/5/4B/7/5B), baina Bizentarenen taiukoa; eta errima mota ugarienak *-rik*, *-ian*, *-ia*, *-uak* dira, Bizentaren gabon-kantetako berberak. Orrialde barreneko glosario laburra ere gabonkanta batzuetako ohitura bera da. Ideologia, Bizentaren gabon kantetako bera. Beraz ez da dudarik Bizentaren eskukoak direla. Ik. bertsook ortografia egokituan ERASKINAK. 1.

Errege-erreginen Bilbora eta Durangora etortzearen karietara eginak dira, baina, ohargarri denez, *Bilbo* behin ere ez da ageri eta *Bizkaia* edo *bizkaitar*, ostera, 9 estrofatan. Hain zuzen, Bizkaiaren eta bizkaitarren izenean errege-erreginei leialtasuna erakusteko onduak dira:

⁵ Gazteleraz poema mordoxka argitara zen liburusketan, errege-erreginen etorrera-jaien karietara: himno, soneto, *romance* eta bi *octava*, ik. Bibliogr. (Hormaeche), 1828; oda, *canción* eta poema heroiko bat (Bilbao: Miguel Alcover), ik. Bibliogr. *Órdenes y circulares de la Diputación General de Vizcaya*. 1827-1829. Hemen aipu dugun euskarazkoa bertso-paper moduan argitara zen eta ez dago Aldundiaren agindu eta zirkularrekin batera bildua; Bonaparteren fondoan gorde izan da.

⁶ Grafiei dagokienez, ondoko ezaugarriak aipa daitezke: bokal bituen kontrakziozko azentua (*dabê*), *ondazun* grafia (gabon kantetan behin eta berriz ageri dena, adib. 1832, II, 16, 18), edo *gaitik* izenordainetik bereiz, adib. *zu gaitik*. Bertso hauetako hitz, kalifikatibo eta adierazpide berezi batzuk ere gabon kantetan agertzen dira: adib. *Plagia, Jainkuaren Legia, atsegin betia* (2; halaber gabon-k. 1824, 11; 1832, II, 22); arerio *malmutz* edo *berbatxu labanakaz* (1820ko Adierazpenean ere “areriyo malmutz, zuben ondamuz, miin labanakaz jatortzuzanac”; 1830eko gabon-kantetan “berba txito labanak / euren ezpanetan”, I, 10); “ez genduke egingo / inok atzerarik” (ik. gabon-k. 1818, II, 8 “Ez da eguiten iñoc (sic) / emen atzerarik”); “guztiak dagoz prest / preminarik baletor” (ik. gabon-kant. 1828, II, 12 “Errege geure jaunak / baleu preminarik”); *izugarrija* (arrotz geistuentzat, ik. Bizkaitar sendo / izugarriyak, 1818, II, 1); *zarratu* (bidiak zarratu, 6, ik. gabon-kantak 1828, I, 8); *linargi* (ik. “Bizkaiko erritar armadunak”, 1833) etab. Halaber gazteluaren irudia: “Bizkaiko bularretan / gaztelu senduak / aurkituko ditubez / zure arerijuak” (10; ik. 1818, II, 8; 1819, 4), edo *malkuak liortu* (3; gabon-kantetan maiz, 1820 etab.).

“Beti Bizkaija leial / bere jaunarentzat / eta izugarrija / arrotz geistuentzat.”
(10).

Bertsoetan ageri da, Bizkaiko diputatuen eskariz etorri zela erregea, honek Kataluniako matxinatuak zapaldu ondoren (eta hemengo zenbait ere, J. Agirreazkuenagak diostanez, nahiz bertsoetan ez den horrelakorik aipatzen):

“Kataluñan jagirik / malmutz ta gaistuak, / laster agertu ziran / zituben asmuak. / Guzurrezko jantzijaz / ondo apaindurik, / berbatxu labanakaz / engañau gurarik” (4).

“Jainkuaren legia / arturik minian, / plagiaren asmua / eukén biotzian; / gura eben FERNANDO / eretsi tronotik, / eta itxi España / betiko galdurik.”
(5).

Erregezaleen matxinadak aipatzen dira hor, Karlos printzeak sustatuak. Erregearen alderako leialtasuna —etsaien kontra odola isurtzeraino “premiñarik baletor / iñoz zoritxarrez”—, eta M. J. Amalia erreginarekiko maitasuna ez eze, une larria gainditu ondorengo lasaitua adierazten dute bertsook, baina itxurazko pozaren azpian krisi sakona usna daiteke. 1828 eta 1829ko gabon-kantekin alderatzen baditugu, krisiaren ikuspegi osoagoa izan dezakegu: Bizentak tristura eta haserrea adierazten du, ikusirik Bizkaian lapurrak, gaizkinak, “azi txarrak eriten / dabillen jentia”, agintariei errespeturik eza, *plagiaren* dotrinak hedatzen etab. (gabon-kantak, 1828, II. Ik. beherago). Ondoko urteetan krisi ekonomikoaren erretratoak eskaintzen dizkigu (ik. beherago).

Hurrengo urtean (1829) erregea bere lehengusina M. Kristina Borbonekin ezkondu zen, eta aurki, erregetzarako eskubideen auziarekin, gertaerak aldaturaz joango ziren. 1828az geroztik Bizentak ez du erregearen aipamenik egingo ezta ia politika kontuenik ere, zeharbidezkoen bat edo beste ez bada; 1833an, Fernando VII.a hil ondoan —horren berri 1833/10/2an heldu zen Bilbora—, Bizkaiko agintari errealistak Karlosen alde altxatu eta Bizkaiko Aldundiaz nagusitu ziren, Bizkaian gerra hasten dela. Politikaren itzuli horien guztien lekuko izan zen Bizenta.

Beraz errege-erreginak Donostia, Bilbo, Durango eta Gasteizera etorri zirela-eta, haien omenez ondutako bertsoetan igar daiteke euskararen erabilera: politika kezkek (foruak) ageri dira Bizentarenetan. Bilboko erderazkoetan, ordea, goraipamena, poza eta esker ona baizik ez, eta gehienez ere iraganeko zaurien aipamen labur batzuk egiten dira; eta gero, puztuak dira mintzairaz. Gaztelaniazko horiek guztiak baino baliotsuagoak eta bikainagoak dauzkagu Bizentarenak, mamiz eta azalez. Donostiako euskarazko bertso-paperekin alderatuta ere, bestelakoak dira edukiz: Donostiakoen artean, batzuek goresmena eta poza adierazten dute soil-soilik, beste batzuek festetako egitaraua kontatzen dute molde arinetan; *Gipuzkoa* ez da behin ere ager-

tzen⁷. Bestenaz, zirkunstantziazkoak direnez (mandatuz eginak ere bai?), erdarazko neurtitzetako klixek bertsuak errepikatzen dira: “Bizkai guztiz linargi eta leialak...bere jaun eta jaubiei”; M. J. Amalia “honestia” (2; “virtuosa”, gaztele-razkoetan) etab.

3. Bizenta Mogelen gabon-kantak

1. Gabon-kantek osatzen dute Bizentaren obra originalena. Gabon-kantak edo *villancico* direlakoak Gabon egunean Jesusen jaiotza ospatzeko elizetan kantatzen ziren neurtitzak dira, egitura finkatua dutenak (sarrera, estribilloa eta bertsoak), herri jatorria izan arren poeta eskolatuagoek ere lantzen zituztenak (Arejita 2002:281). Bilbon, beste hiri batzuetan legez, aspalditik ateratzen ziren halakoak pleru inprimatueta. Eta Bizentak, Fr. Pedro Astarloa, Ulibarri eta besteren ondotik (horien artean beharbada bere osaba Juan Antonio, 1794koen egile izan daitekeena), tradizio horri segida eman zion 10 urtez. Harenak dira 1818, 1819, 1820, 1824, 1825, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832koak; azken urte honetako Peru eta Juaneren arteko autua Bizentarena dela dio fr. J. Mateo Zabalak ere (RIEV I:91). Ulibarrirenak dira 1814 eta 1826koak eta fr. P. Astarloarenak dirateke 1795, 1803, 1813, 1815, 1816, 1817koak (Arejita 2002:309-313, 317-318). J. Bilbaok bere *Eusko Bibliographian* ez ditu 1818 eta 1830koak biltzen.

Gabon-kantak izenpetu gabe atera ohi ziren, baina esandako urteetakoak Bizentaren eskukoak direla ez da dudarik euskara, hizkera eta estiloari begirata. Zalantzaren bat edo beste sor daiteke, ordea, 1818 eta 1819koekin. A. Arejitaren arabera, 1818koak Bizentarenak dirudite fr. P. Astarloarenak baino gehiago, orri barreneko oharrengatik: “Imini ditu Vizcitarrentzat Vicenta Moguel ta Basozabal euscaldun emacume batec” (Arejita 2002:317-318). Hala uste dugu guk ere, ohar hori Bizentaren autografoa dela kontuan izanda. Hurren urtekoen izenburuan agertzen da: “euscaldun emacume batec ateria 1819.garren urtian Abandoco elexatian”. Baina zalantza sortzen da 1818 eta 1819ko bertso-sail osoak, asaba zaharrei buruzkoak, “Anchinaco euscaldunen alabantzac” izeneko bertsoetako berberak direlako, bermoldatuta; alde bakarra, hauen sarrerako bi zortzikoak 1818-1819koetan ez direla ageri. “Antxina-ko euscaldunen alabantzac” bertsoak fr. J.M. Zabalak bere alegien buruan jaso zituen; “eztakit nik norenak” esanez.

⁷ Donostiakoak bi bertso-paper inprimatu dira: 1. “A los reyes nuestros señores. / Arcadiaco arzayac” (1828; berrargitaratua, “Artzai kanta”, *Euskal-Erria*, 1918, LXXIX, 60). Bi atal ditu: “Marcha” (3 bertso zortziko handian) eta “Zorzicoa” (euskara-gaztelera nahasirik 6 bertso zortziko txiki arruntean). 2. “Donostiyac / Erregue eta erreguiñaren / zorioneco etorrerari. Zorzicoa” (15 bertso zortziko arruntean). Gertatuko diren ospakizunen kontakizun alaiak. Ik. Bibliogr. *Bertso-paperrak*, I, D-16, 17.

Nork nori hartuta bermoldatu zituen, baina? Gure ustez Zabalak edo dena delakoak B. Mogelenak hartu eta egokitu zituen. Alde batetik, Zabalak dakartzanak ez daukate Bizentaren karga politikorik: Bizentak *Bizkaia*, *bizkaitarrak*, *foru*, *Jaungoikoaren legea*, *motzak* ‘kanpotar jendakia, erdaraz mintzo direnak’ hitzak erabiltzen ditu; Zabala edo dena delakoak behin ere ez, haien orde *alde au*, *euskera*, *euskaldun*, *lege*, *Jaunaren lege ona/fedea*, *motzak* ‘euskaraz mintzatzen ez direnak’ darabiltza. Baina honek euskararen balio ideologikoaren kontzientzia eta kezka handiagoa du Bizentak baino; hizkuntzaz hein bat garbizaleagoa ere bada. Bestetik, Bizentarenak naturalagoak eta koherenteagoak dira hizkuntzaz eta neurkeraz, hots, gihartsuagoak. Gerta daiteke, hala ere, alderantziz: Bizentak Zabala, Fr. P. Astarloa edo beste bati hartu eta bermoldatu izana, edo agian batzuk eta besteak iturri beretik eratorriak izatea⁸.

Urte batzuetako hutsunea nabari da Bilboko gabon-kantetan: 1821, 1822 (agian konstituzionalisten erregimenak edo inprenta-legeek galaraziak), 1823 (erregimena aldatu ondorengo) eta 1827. Bizentak gogo onez ontzen zituen gabon-kantak, ohitura on hori ez galtzeko (ik. 1828, 1) baina 1833an gerra hasiarekin bukatu zen haren emanaldia eta aldi berean Bilboko gabon-kanten tradizioa, bertso-paperetakoa.

Bizentaren horiek osatzen dute Bilboko gabon-kanten bildumarik ederrena kopuruz eta kalitatez. Bilboko gabon-kantei buruz, oro har, oinarrikoa da Adolfo Arejitaren ikerlan bikaina genero, testu, egiletza, hizkuntza eta herri literaturaren aldeak hartzen dituen (2002: 281-324). Bizentaren gabon-kanta gehienak argitaratuak dira (Altzibar 1992:316-337; Amuriza 1995:351-411; 1998:125-132). Hemen, ustez Bizentaren guztiak argitaratzen ditugu, grafia egokituta. Ik. ERASKINAK. 2.

Gabon-kantak bertso paper inprimatuak ziren: gehienetan 4 orrialde, salbu 1824koak (3 or.), 1829koak (7 or.) eta 1830ekoak (6 or.); neurriz, gehienak 18-20'5 zm bitartekoak. Bilbon inprimatuak, espreski adierazten denez, eta apainkiro, gainera, Pedro Antonio Apraiz (1818), Jose Basozabal (1820, 1825), Basozabal eta Jauregi (1828), Jose Antonio Jauregi (1829) eta Eusebio Larunbe (1831, 1832) inprimatzaileen baitan. Ohargarria da gabon-kanta politikoenak,

⁸ “Anchinaco euscaldunen alabantzaac, eztakit nic norenac, eta atzetic Peru-gaz Joanen arteco berbeta eder eracutsi andicoa, Dª Vicenta Antonia Moguel.” (*Cuentos bascos. Ipuñiak*, eskuizk., Celt et basque 127, Bibliothèque National, Paris; Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekan fotokopia bat dago). 1832 baino geroagokoa bide da Zabalaren eskuizkribu hori. Zabalak B. Mogelenak bermoldatu zituela idatzi nuen aspaldi (Altzibar 1982:475-478), eta ez dut iritziz aldatzeko arrazoi sendorik ikusten. Zabalak jasotakoetan beti Bizkaiaren izenari ihes egiten zaio, harrigarria 1818 baino lehenagokoa balitz. Koherentzia gutxiagokoak dira, traketsagoak adierazpideetan (“Jaunaren lege óna / euskeran da sendó”, “Gordetarren cintzoro / Jaunaren fedea”), hizkuntza aldetik (“Nun, nun dozu indarrac / Anibal arroa? / Cec otzitu izan doc / encarren beroa”, “diñoce lenagó / ondatu ta il”, ik. Bizenta “dinue, lenago / il senar ta emazte”). Traketsagoak halaber erriman (*euscaldunac* eta *bersoac*, *andiac* eta *euscaldunac*).

tonu eta hizkera gordinena erakusten dutenak, 1819 eta 1824koak direla, hain zuzen liberalen agintaldiaren aurreko eta ondorengo urteetakoak, eta inprimatzaile eta toki izenik gabe argitara zirela (1919, 1824).

Abandoko elizartetik ateratzen ziren: hor bizi ziren Bizenta eta Ulibarri, hor zegoen S. Frantziskoko komentu frantziskotarra eta Fr. Pedro Astarloa (+ 1821). Komentuaren elizpean eta babespean zabalduko ziren bertso-paperok, karlistada hasi arte behintzat, orduan fraideek komentutik joan beharra izan baitzuten. Baina ez dakizkigu zehatz-mehatz ekoizpenaren inguruko zerzeladak, ez bertso-paper horien kostu, banaketa edo salmenta konturik; hain gutxi, zenbaterainoko arrakasta izan zuten. Pentsatzekoa da gabon-jaietan Bilbo aldeko baserritar ugari jaitsiko zela Bilbo eta Abandoko merkatu, denda eta elizetara eta eliz-atarietan ez ezik, merkatu eta ferietan ere salduko zirela eta gero etxean edo tabernan kantatuko.

1820 eta 1832ko gabon-kantak Bilboko Done Jakue katedralean kantatze-koak direla adierazten da izenburuan, 1794, 1813, 1814koak izan bezalaxe; elizan kantatzeko horiek ez dira 1819 edo 1824koak bezain ageriki politikoak, tonu bigunagokoak dira (1832) edo alusioz beteak (1820). Izenburuan espreski esan ez arren, baliteke beste urte batzuetakoak ere aipatu katedralean edo S. Frantziskoko komentuko elizan kantatuak izana, fr. P. Astarloarenak bere komentuko elizan kantatuak izatea gerta zitekeen bezala, bilantziko generoari hala baitzegokion (Arejita 2002:298, 300).

Bizentak euskara hutsean argitara zituen beti gabon-kantak, 1813 eta 1816an ustez Fr. Astarloak eta 1814an Ulibarrik bezala:

“ez daukaguna legez / beste berbetarik / ez dogu kantaduko / aurten erderarik” (1818, I, 1). Aitzinagoko urteetan (1815, 1817) euskara eta erdera aldizkatuz argitaratuak baitziren, aldaketa horrek hizkuntzaren nolabaiteko kontzientzia sozial eta politikoa erakusten du, baita publiko euskaldun bat bazegoela ere.

2. Bizentaren gabon-kantak asmo eta eduki politiko eta sozial, erlijioso eta moralekoak dira; beste berezitasun bat hau ere, adib. Donostiakoekin konparatuz, hangoak ez baitira politikoak (ik. Bibliogr.: *Bertso-paperak*, I). Egia da aurreko urteetako gabon-kanta zenbait ere politika asmokoak izan zirela, espreski (1813, 1814) edo alusio bidez lege berrien ondorioen eta modernotasunaren kontra agertu baitziren (1815, 1816, 1817)⁹. Baina Bizentarenek Bizkaiko foruzaletasunarekin dute zerikusi zuzena, aurrekoek ez bezala.

⁹ 1813koek *Kanpora frantsesak!* eta *Bizi España!* oihukatzen dute, Napoleonen handigura eta agindu gura gaitzesten dute eta Jesus agintaritzat hartzen. 1814koek *Bizi España bizi / Balleratuakin!* ‘elkartuekin’ eta *Bizi dila Fernando / geure errege ona!* dute aldarrikatzen. 1815 eta 1816koek lege berrien ondorioak gaitzesten dituzte: lanerako nagitasuna (1815, II, 6), handigura, baneria, moda berrien arinkeria, erokeria eta lehengo usadioen bazterzea (1816, II, 3; III, 5). 1817koek Jaunaren legea eta zahar pentsaera aldarrikatzen dute, modernotasunari egiak min ematen diola esanez (II, 6).

Bizentarenetan lotura funtsezkoa dago erlijioaren, politikaren eta jokabide moralaren artean, nahiz eta egituraz arlo batekoak eta bestekoak bereiz agertu; lotura hori arauzkotzat edo normaltzat jotzen zen garai hartan. Hasierako urteetako gehienak kanta edo atal bakarrekoak dira (1819, 1820, 1824 eta 1825ekoak, salbu 1818koa), eta horietan lehenik Jesusen jaiotzari buruzko bertso-sailak ageri dira, eta ondotik politika-gaietakoak (guraso zaharren egin-tza etsenplugarrien kontaearen bidez) edo gizarte-gaietakoak. 1820koetan, ostera, ez dago halako bereizketarik, baizik eta lotura berezi bat.

Azken urteetan Bizentak bigarren kanta edo atala bat erantsi zien (1828, 1829, 1830, 1831, 1832). Bigarren atal horretako bertsoak lehen kantakoak (Jesusen jaiotza ospatzekoak) baino kopuruz gehiago izaten ziren (adib. 1829tik aurrera bi halako gehiago), eta espreski moralagoak eta erlijiosoagoak. Bigarren atal horretakook, gaien aldetik ez ezik, asmo eta tonu aldetik ere aldatzen eta aldizkatzen dira, atal-izenburuek ere erakusten dutenez: 1828koak, “esnágarri edo abisuba” direnez, asmo eta tonu serio eta zorrotzekoak dira, gaiari eta une larriari zegokienez; 1829tik aurrera, ordea, jostagarriagoak dira itxuraz, umorez eta ironiaz oretuak, hartara irakaskizuna eragingarriagoa izan zedin eta bertsoak arrakastatsiagoak izango zirelakoan: “Gabon jaietan kantetako arratsetan pitxer-raren aurrian” (1829), “Gabon-jaietan kantetako” (1830), “denpora igarogarrija” (1831), “olga(ga)rrija” (1832). Hala bada, 1829koak barregarri itxurakoak dira, 1830koek umorea eta tonu serioa txandakatzen dute, 1831koak tonu zorrotzagoak dira eta 1832koek, bi baserritar tiporen arteko autuan, baserritar ibiltariaren tonu ezkorri beharginaren baikorra kontrajartzen diote.

Baina tonuaren eta asmo nagusiaren arteko lotura garbi ageri da; esaterako, 1829koetan adierazten da: “Gauza barregarriak dira agertuko / edo negargarriak / obeto esateko” (1829, II, 14). Bertso-jartzailea kontaera eta deskripzio ironiko eta umoretsuez baliatzen da hiriko gazte, agure eta emakume askoren jokaera farregarri uzteko eta azken estrofan garbi azaltzen du bere asmoa: lotsaraztea eta bizimodu berri bat harraraztea.

Beraz bi arlo desberdin beti, nahiz kanta edo atal bakarrean nahiz bitan bildu: 1.a, erlijiozkoa; 2.a, politiko-soziala; salbu 1824koetan, non ia erabat nagusi baita bigarren motakoa. Gero, hasierako urteetan erlijiozko atala jaiotzaren kontaera izaten zen (1818), edo diskurtso politikoaren barnean kokaturiko osagai ideologiko ia hutsa, jaiotzaren kontakizunek beregaintasunik ez izanik (1819). 1828tik aurrera, erlijio bizipen eta sentimenduak indartu ahala, Bizentak bi arloak bata bestetik bereizi zituen.

Jesusen jaiotzaren kristau ospakizuna eta gabon-jaietako giroa aprobetxatuz, Bizentak, kukua legez, urtero jaiotza iragartzen zuen eta ideia batzuk *predikatzen*, hartzaileen buruan iltzatu nahian, kantuen arrimuan:

“Kukuba legez nabil / beti soñu baten, / lén esan neutsubena / esango dot aurten.” (1825, 2).

Erljioa eta politika, morala eta gizarte-gaiak elkarrekin lotuz, sineste, ideia eta jokabide bere ustez *onen* aldeko propaganda egiten zuen eta *txarren* kritika. Helburuetan eta mamian Bizenta jarraikia zen, azaleko diseinu eta itxura-aldaketa edergarri ugariak gorabehera (tonua eta forma literarioa barne)¹⁰. Bere egitekoaren kontzientzia zuen: hartzailearen kolaborazioa eskatzen du (1825, 4) eta kexu da kasurik egiten ez diotelako (1829, II, 1-2).

Predikatzeo, hizkuntzaren funtzio konatiboaz baliatzen da (aginte- edo subjuntibo erako adizkiak, *behar da* etab.); funtzio hau, hartzaileengan eragitea bilatzen duena, 1824tik aurrera nagusi da, eta are gehiago bizimodua aldaraztea xede duten 2. ataletan azken urteetan, gainera estribilloan urtero eta azken estrofan ere espreski agertzen da azken urteetan (1828-1832). Nahiz eta predikatzeo tonua eta modua aldatu, esan dugunez.

3. Bizkaitarrentzako eta batez ere Bizkaiko nekazari euskaldunentzako ateratzen zituen Bizentak bere gabon-bertso euskarazkoak. Espreski ageri da hori izenburuan: “bizkaitarrentzat” (1818, 1819, 1824, 1828, II), “Bizkaiko nekezaleentzat” (1825; 1829, II; 1830, II; 1831, II; 1832, II). Ez, ordea, 1820an, liberalak nagusi jarri zirenean; hain zuzen, aldi hartan Bizkaiko Jaureriari *Bilboko Probitzia* izena eman zioten agintari berriek. “Bizkaitarrentzat” zirela espreski adieraztean, Bizentak lehenagoko gabon-kanten tradizioari jarraitzen zion (1794, 1815, 1816, 1817). Izan ere, Bizentaren gabon-kantetan hasieran beti Bizkaia eta bizkaitarrak —politika konnotaziodun hitzak— dira protagonista 1829 arte, salbu 1820koetan; 1818-1819etan ia estrofa guztietan ageri da hitz bata edo bestea (askoz gutxiagotan *euskaldun*, hizkuntza konnotazioduna).

Ohargarria eta esanguratsua da, beraz, gerotxoago Bizentak ekarriko duen aldaketa: 1825ean izenburu nagusitik “bizkaitarrentzat” kendu eta “Bizkaiko nekezalientzat” jartzen du; 1829tik aurrera ere beti “Bizkaiko nekezaleentzat” agertzen da 2. atalaren izenburuan (bestenaz, 1828tik aurrera beti *Gaboneko kantak* edo *Gaboneko kantia* izango da izenburu nagusia). Izatez, euskaldun nekazarien pisu soziala handia zen Bizkaian, haien arteko maila desberdinak gorabehera, eta horrek eragina zuen egitura politikoetan. Bilbo aldeko euskaldun baserritarrak ere ugari ziren¹¹. Gero, bestalde, azken urteetan, Bilboko *uria* eta *uritarrak* nekazariarentzat arrisku eta kaltegarritzat agertarazten ditu (1829, II; 1831). Nahiz eta, non inprimatu edo kantatu ziren adierazterakoan,

¹⁰ Urtero desberdinak izaten ziren letra tipo edo tamaina, marrazkitxoak, izenburua, sarrera eta estribilloaren bertso-moldea; urte batzuetan azken orrialde barrenean hiztegitxoa jartzen zuen; inoiz, politika lehen partean eta bigarrean Jesusen jaiotza (1820). Baina azaleko aldaketok urteroko propaganda beti batekoaren jarraipena bermatzeko baizik ez ziren.

¹¹ 1822an Bilbok 13.560 bizilagun zituen, horietako asko Abando, Deustu, Begoña eta inguruetako baserritar euskaldunak; 1890ean Bilbok Abando irentsi zuen, eta 1924an Deustu eta Begoña.

hiriaren izena agertu, eta 1832koetan “Santiagoko elexa nausijan kantauko dana Bilboko uri linargijan”.

Beraz bertsoetan Bizenta bizkaitarren eta baserritarren on beharrez ari da, eta Bizkaiko Aldundiaren alde politika eta gizarte kontuetan (1829 baino lehenagoko urteetan); baita kristauen izenean, jakina. Enuntziazioa edo bertso-jartzailearen ahotsak aztertuz gero, ohargarria da Bizentak *ni* ezkutatu eta *gu* apaltasuna simulatzekoa edo maiestatikoa darabilela (edo *gure*, edo pl. 1. pertsonako adizkiak) bizkaitarrekin identifikatzeko, zuzenean edo zeharbidez:

“Arin, arin bizkaitarrak, / guazan guztiok Belena” (1819, estr.).

“Gure diputau jaunak / au ezaguturik,” (1818, II, 13; halatsu 1825, 16).

“Premiña baletor / agertuko gara /, asmo zital guztiei / arpegi emotera” (1824, 4).

Beste batzuetan, Bizkaiko Aldundiarekin identifikatzeko, eta aldi berean baserritarrekin:

“Eurak gordetakotzat / Diputazinua / Gernikan batzarrian / daukagu autuba” (1824, 2).

“Ezagutuko geunke / laster ta argiró; / zenbat kalte deuskuben / egin *humadunak* / eruanaz etxera gure ondasunak.” (1824, 16).

“Gure diputau jaunak / ondo igarririk, / .../ artu izan ditube / biziro neurriak / eskolán iminteko / doktrina garbijak” (1825, 16)

Askotan bertso-jartzailearen diskurtsoa Aldundiarenarekin bat datorke, edo haren ahotsa da:

“Inok gura badesku / foruba lurpetu / guztiok biar geunke / esan *gu gara gu*.” (1824, 1, 2).

Zehaztu behar da, hala ere, batzuetan *gu* Aldundi osoarekin baino gehiago parte edo alderdi batekin identifikatzen dela. Zeren, inoiz, 3. pertsona erabiltzen baita buruzagiek zer egin behar luketen adierazteko:

“Biar leuké onetan / Bizkaiko burubak / au galerazoteko / egin agindubak” (1831, II, 11). Nolanahi ere, Bizkaiaren interesen izenean ari da bertso-jartzai-lea. *Zuek* hartzailearen izenordaina ere bizkaitarrekin identifikatua da:

“Bizkaitar sendo / izugarriyak, / prestau eidazuz gaur belarriak” (1818, II, sar.).

Zuek nahiz *gu* darabil nekazariei, hiritarrei edo gurasoei justizia eta legeak etxetik hasita gorde behar direla adierazteko (1825, 5-8). *Gu* kristauekin identifikatuta (hau da, hartzaileekin) maiz ageri da: “geure utsegiñak” (1820, 9); gu eskertzarrekoak (1829, 8-10) etab.

Ondorioz, Bizenta bertso-jartzaile edo kontalariak, zenbait ahots desberdinez baliatuz aldizka, lortu nahi du bizkaitarrak, buruzagiak edo Aldundia (edo alderdi bat), baserritarrak eta kristauak elkarri josiak, atxikiak izatea; bertso-jartzaileak bere izena gordetzeak ere errazten du igorleak hartzailearekin bat egitea. Gainera, bertso-jartzailea 1. pertsona eta euskara polit edo ederrean zuzentzean, haren autoritatea eta prestigioa indartzen da: “Jesusen jaiotzia / kantau gura neuke / euskera ederrian” (1818, I, 1. Ik. 1819, 1, 2; 1825, 1-5).

Diputazioaren aipamen eta alde jartze hori liberalen agintaldiaren ondorengo urteetan agertzen da nabarmenen; hain zuzen, orduantxe hasi ziren erregezaleak erakundearen ahalak edo autogobernua indartzen (Agirreazkue-naga 1990:193 eta hur.). Baina 1829tik aurrera Bizentak Aldundiaren izenik ez du aipatuko; “Bizkaiko buruak” dio behin 1831an, Bizkaiko ekonomiaren bide okerra zuzentzeko neurriak hartu behar lituzketela esateko (II, 11).

4. Bizentaren bertsoak, emakume idazle eta bertso-jartzaile baten nortasun, pentsamolde eta sentimenduen fruitu ez ezik, aldi hartako gertaera, egoera eta gizarte aldaketan lekuko ere badira, espreski nahiz alusio bidez. Hortaz, komeniko litzateke gabon-kantak bere testuinguru historikoan aztertzea; besteak beste, inprenta-legearekin eta inprimatzaileen jokabidearekin lotuta. Garai gatazkatsu, odolgiro eta aldakorrean tokatu zitzaion idaztea, bera horren lekuko: batean Konstituziozaleen alde itzulpengintzan, bestean legezaharrekoen alde bertotan. Liberalek hiru urtean (1820-1823) esku gogorrez agindu bazuten (ik. “Markina, Xemein ta Etxebarrik...” etab., Altzibar 1992:392-400), ondorengo agintariak ez esku leunagoz.

Politika arazoak ez ezik, gizarte arazoak ere ageri dira bete-betean gabon-kantetan: adib., justizia arazoak eta gaizkinen ugaltzea (1825; 1828, II). 1825ean gertatuak dira *Hamalau heriotzenak* deritzaten bertsoetan kontatuak, 1826an bertso-paperetan argitaratuak (Tolosa: J. M. la Lama; Oñate, M. Raldúa), garaitsukoak Patakon lapur famatuaren aipamenak ere. 1828ko gabon-kantetan lapurretak eta gaizkinen egintzak hizpide hartzean, Bizentak halako kasuak zituzkeen buruan. Ekonomia deseginda zegoen, lapur banda antolatuak zebiltzan non-nahi eta Aldundiak polizia antolatu behar izan zuen¹². J. Agirreazkuenagaren arabera, aldaketa eta krisi sozio-ekonomiko

¹² Aldundia kezkatzen da herrietako justizia batzuek ez dutelako jakitun ipintzen gertatzen diren lapurreta, erretze, istilu, zauritze edo hiltzeek: *Órdenes y circulares del Señorío de Vizcaya. 1828*, Bizkaiko Aldundiaren Artxiboa, J-01614, 341tik 434ra. Bizkaian eskeko ugari dabiltzala-eta, herrietako pobreak izan ezik gainerakoak Bizkaitik kanporatzeko agindua (1828-9-30): ibid. J-00690. Erregearen bidaia dela-eta, Aldundiak aitortzen du nekez presta dezakeela jairik, dirurik ez duelako eta jendea jausitua dagoelako: ik. (Hormaeche). Abuztuan, hileta bera jotzen du zerga igotzeko. *Órdenes y circulares del Señorío de Vizcaya. 1828*; ik. 1828-8-2koa, J-01614/397.

larria zegoen¹³. 1829ko gabon-kantek garbi asko erakusten dute ekonomia krisi hori.

Bizentak politika, gizarte, erlijio eta moral arloak (familia ukitzen dutenak barne) hartu zituen hizpide. Gaiak, edukia, helburuak, tonua eta mezua urtez urte aztertuz gero, ikus dezakegu zein diren gai eta helburu iraunkorrak, eta zein den bilakabidea. Hona:

1818 eta 1819koak elkarren antzeko eta osagarri dira. 1818koetan lehen kanta, izenburuak dioenez, “Jaiotzako pazko egunetan poztuteko” ondua da eta jaiotza kontatzen du. Bigarren kantaren asmoa da hartzaileak foruak gordetzearen balioaz eta diputatuen ahaleginez jakitun ipintzea; horretarako asaba zaharren jokabidearen goraiapamena egiten du kontaera forman eta tonu ia epikoan, baina, bestalde, foruak eta hizkuntza gordetzera deitzen ditu hartzaileak, zorrotz ohartaraziz:

“Gorde geure legia / gorde berbeitia / lenago galdu bedi / geure bizitzia;
/ sortu zan egunetik / lenengo gizona / ez da arrotzik sartu / aginduten ona”
(II, 12).

1819koetan, ordea, erlijioa da gai eta kezka nagusia. Bertsogileak asaba zaharrak goraiatzen ditu berriz ere, oraingoan beren Jainko bakarra defendatzearen “lege berri”en uztarriean sartu nahi zituzten kanpotarrak garaitu zituztelako; asabak orduko bizkaitarrekin konparatzean (1819, 18-26), bertsogileak tonua ezkortzen eta zorrotzen du, eta Jainkoaren legea gordetzera eta bizimodua zuzentzera deitzen ditu:

“Ia bada euskaldunak / esnatu gaitian, / gabizan beti zuzen / ta sendo fedian. / Geure bizimoduba / zuzendu bagarik / ez dogu ikusiko / iñoz gauza onik” (1819, 26).

Beraz 1819koetan beste gai bat agertzen da, iraunkorra: ohitura txarren kritika, hau da, eliz jaien galera, tabernak eta jokoa, hordikeria, familiako bakearik eza (1819, 20, 21) eta kristau ezaugarririk gabeko bizimoduarena (elkar laguntasunik eza, ondamua, erosotasuna: 1819, 23-24).

Hortaz, erlijioa, foruak eta euskara dira kezka nagusi 1818 eta 1819koetan: 1818an diputatuen laguntza aintzat hartzen da; 1819an erregearengan jartzen da esperantza (1819, 28). Bertso-jartzailearen kezka biziagotzen dela igar dai-teke (aldaketa politikoa hurbil delako seinale).

1820ko gabon-kantak erregimen aldaketak markatuak dira. Bertsogileak, alusio politikoz beteriko mintzaira erabiliz, esperantzaren argia piztu nahi du

¹³ J. Agirreazkuenagak lurjabe txikien krisia eta ezegonkortasuna azpimarratzen du, baita 1823-1833 artean legezaharrekoek Aldundiaren boterea indartu zutela, etsaiak zapaldu, gizartea militarizatu eta foruak absolutismoarekin lotu, nahiz 1828tik aurrera haien agintea apur bat ireki zen. Hamarkada hartan agindu zuen elite politikoa bera izan zen karlisten jaikitzea antolatuta zue-na (Agirreazkuenaga 1990:177-226). Ik. ere Agirreazkuenaga 1987.

iluntasunean: “Gure malko samiñak / daiguzan liortu” (6); “Laño illunen batzuk / agertzen badira / zeruko eguzkijaz / aldenduko dira” (9). Jesus jaio delata, bertsogileak adore eman nahi du “infernu guztiaren” eta “arerio gaiztoen” kontra borrokatzeko (7). Espainia eta espainiarren etorkizunean konfiantza erakusten du, “eukirik bere alde / Jesus ta Marija” (8, 12). Beti Jesusen legerari leialak izateko (13) eta bakerako deia egiten du, gerra eta odol-eririk gabe (14). Bestenaz, ez da ez foru ez Bizkaia ez euskara ezta erregearen jokabidearen konturik aipatzen.

1824koak erregimen konstituzionalista eraitsi ondorengoak dira eta beraz absolutisten garaitzak markatuak. Jaiotzaren aipamen bakar eta labur bat baidarik ez da, sarrerakoa, estribillorik ere ez dago eta bertsogileak hasieratik kukurruku jotzen du tonu gogor, oldarkor eta irmo batean:

“Bizkaijan ez da biar / erbeste legerik / geure foru maitiak / nai doguz bakarrik.” (1).

“Bakia da guretzat / doerik onena / baña balego iñor / gura ez dabena / laster ikusiko dau / buruban egurra / ta gordeko dogu guk / geure ollalurra.” (5).

Bertsogileak zer egin behar den jakinarazten du: euskaldun garbiek elkar hartu eta erlijioa, foruak eta euskarari eutsi, baztertuz alfer eta hordiak (8), hizketa zantarra (gaztelania? berba txarrak?, 9), kale eta tabernetako jendea (14); otoitz egin, elkarri barkatu, haserrea eta gorrotoa baztertu (sar., 1-13); eta nekazariak hiriko arriskuetatik ihes egin, bereziki lumadun jende eta auzietatik (azken gai honi buruzkoa da bertso-sail luzeena, 14-20).

1825koetan bertsogileak jendearen ekandu “txarrak” aipatzen ditu: ondo bizi, ondo jan, edan eta jantzi, okerren bat denean agintariei errua ezarri. Eta berriro, bizimodua zuzentzeko deia: justizia eta legeak etxetik hasita gorde, agintarien aurka hasi baino lehen (7-8), guraso zaharrek hala gorde baitzituzten foruak (9-12); lan egin eta gorde legeak (14), dotrina ikasi euskaraz (15), horretan diputatuek etsenplu eman baitute neurriak hartuz (16), gurasoek etxean eta auzoek herrian menpekoei lotsa eman (17, 18) eta Jesusen legea jagon (20).

1828koak bi parte bereizik osatuak dira, biak arrisku larriaren kontzientziaren lekuko; lehena, erlijiozkoa. Bertsogileak Jesusen etorreraren desira adierazten du, gizakiak gaizkitik aska eta bakea jaristeko:

“Erdu, erdu, erdu / Jesus lurrera / gu libretara / (...) / Ez bazaukaguz, / galdu, galdu, galdu / biar dogu, / alde guztietatik” (estrib.).

Jesusen etorrerak gaizkiaren kontra borrokatzea esan nahi du:

“Azpiratu egizu / dragoe gaskiña / arturik zeure amatzat / zeruko erregiña” (7).

Horregatik, Jainkoaren legea gordetzera deitzen du, ohi bezala (12). Bigarren atalaren xedea eta tonu gogorra espreski adieraziak dira izenburuan: “Bizkaitar guztientzat esnágarri edo abisuba, lotzagarritzko oitura dongak erbestetuteko”. Beraz tonu zorrotzean gizarte arazo larriak aipatzen ditu:

“Alperrak ta nagjiak, / lapurrak ugari, / lotsabagakerijak / arpegiz arpegi” (1).

“Lotsa naz gaur artuten / eskuban lumia, / iminteko oiturán / gabongo kantia. / Ez da Bizkaian iños / entzun alakorik, / onak eta zintzuak / dagoz samindurik.”.

Esandakoa ulertzeko, urte horretako gertaera, arazo eta Aldundiaren aginduak kontuan hartu behar dira (ik. gorago, bereziki 12. oharra). Lotsagabeke-ria horien zergatikoa Jainkoaren beldurrik eza dauka bertsogileak (2). Bizkaitarrek, asabak bezala, beti leial eta garbiak izan behar dutela eta beraz, bizkaitar garbiak elkartu eta justiziakoak burutzat hartuta, lapur eta gaizkinak Bizkaitik bota behar direla; baita erregeari lagundu horretan (12). Bertsogileak beste mezu bat ere igortzen du, ondoko urteetan segidarik izan ez zuena: aberatsek eta nekazariak elkarri lagundu behar diotela (II, 9). Nekazariei, beti bezala, lanerako deia egiten die, hobeto biziko direlakoan (II, 8).

1829 eta 1830koak antzekoak dira alderdi askotatik begiratuta (gai, tonu, adierazpide eta baliabide erretorikoei dagokienez: kontaera, deskripzio eta irudi bizien elkartzea etab.). 1829koetan lehen kantan erlijio sentipenak ageri dira, hots, Jesusen etorreraren desira, bihotz argalduak pozteko; baina Jesus eta Maria haiek askatzeko prest egon arren, gizakiek esker txarra: “zu galduteko daukez / eginik asmuak” (7). Hitz horietan erlijioa galtzeko asmoen salaketa igar daiteke. Tonu ezkorra nabari da: “ez dala atsegirik / izango munduban, / gure itxaropena / imini zeruban.” (10). Hori bera ageri da geroago (1831, I, 5; “estuba da bidia / zerura igoteko”, 1832, I, 11). Hartzaileek bizi-modua zuzenduko duten esperantzarik ez du (1829, II, 1-2); halaber 1830koetan (II, 2). Bukaera ohikoa da: Jainkoaren aginduak gorde (11).

Bigarren kantan (“Gabon jaietan kantetako arratsetan pitxerraren aurrian”), tonu farregarrian hirirako joerak eta alferkeriak nekazariei sortzen dien pobrezia erakusten du 19 bertsoan (4-22). Asmoa, osteria, serioa da, azken bertsoan adierazten denez:

“Lotsatu arren bada / bizkaitar maitiak, / ikasi alperkerijak / dakazan kaltiak. / Bizimodu barri bat / guztiok arturik, / ez dedilla agertu / geiago nagirik.” (22).

1830koetan Jaiotzaren eta salbazioaren misterioaren azalpena errealtatearekin uztartzen du tonu ezkorrean, 1829koetan bezala: “Bildots otzan laztana / zek zakaz lurrera / zek gizon eskerbaga / malmutzen artera?” (8), “Oñazpitu-ko dabe / Jesusen legia” (9), “Izan arren biguna / zure buztarria / naiago dabe astun / eta galgarria. / Luziparren asmuak daukez biotzean / berba txito laba-

nak / euren ezpanetan” (10). Berriz Ama Birjinaren babes eskatzea, Espainiaren izenean, “ikusi ez gaitez / gaistuen mendian” (11). Honetan eta etsai liberalen alusioetan 1820koen antza du lehen atal honek, beldurraren seinale. Hondarrean, Jaunaren legea betetzera deia, ohikoa hori ere.

Bigarren atalean, aurreko urteko gai bati helduz, alferkeriak eta hordikeriak familian dakarren hondamena sakontzen du: gizona tabernara ondo jan eta edatera, emaztea eta umeak etxean negarrez eta ezer barik utzita, tabernako atsoak balakatzen duela ondo esanez (3-12). “Gizon alper zantarrak / ta atso barrisubak, / nastez bete daruez / etxe baketsubak” (13). Tonu zorrotz eta kalifikatibo gogorrez astintzen ditu guraso zaharrak erruki gabe baztertuta eukitzen dituztenak ere (13-15): “ez dira gizonak. / Dira abere arrotz / zentzun bagakuak, / ordi, dollor, prestubez, / adinga, arruak.” (15). Bizilaguna aukez hasten denez familia, ondo begiratzeko aholkatzen du, emakume gazteei ere errua ezarriz, plaza-mutila nahiago dutelako behargin, elizazale eta tabernakoa ez dena baino, nahiz gero halakoek makilaka erabili (16-19; horra genero bortxakeriaren lekukotasuna; ez horren kritikarik, ordea). Josepe eta Mariaren etsenpluaren aipamenarekin eta Jainkoaren legea gordetzeko deiarekin bukatzen da (20).

1831koetan lehen kantak Belenetik zerura doan bidea seinalatzen du:

“Guazan, guazan / Belenera, / zeruko bidia / ikastera” (estrib.).

Jesus eta Mariari esker, bide hori zabalik dago, Jesusen lege biguna betetzekotan (I, 7-10; II, 21). Erbeste honetako nahigabeak (1) ahaztu eta zeru desiratura daraman bidea ikastera dei egiten du. (Lurreko bizitza *erbeste* deitzen hasten da 1828tik aurrera).

Bigarren partean, lehenagoko gabon jaietako giroa eta jan-edan oparoen ordukoarekin konparatzen du (1-5), orduko miseria agerian ezartzeko. Beraz nekazariei aholkatzen die: tabernara dirurik ez eroatea (7-10, 18), ardo eta abererik kanpoan ez erostea eta basoak zeharrez landatzea (II, 10-18), etxaldeko lanak egitea, hiritarrekiko harremanetan ez sartzea edo merkataritzan ez jardutea (19), jaiegunak jagon eta elizara joatea (20), etxean eta auzoan bakea bilatzea (21). Eta bestetik, Bizkaiko buruei politika ekonomikoa aldatu eta ekonomia autarkikoa bultzatzeko deia egiten die.

1832: Lehen atalean bertsozileak bakearen premia adierazten du (bakea hitza 4 aldiz I, 1. zortzikotan, estribilloan ere behin); horregatik eskabide berezi bat egiten du: “guda edo gerratik / gaizala alden du” (7). Bizimodua zuzendu edo Jainkoaren legea gorde (8), hots, gorrotorik ez, elkarri barkatu, aitortu bekatuak (10-11). Bigarren atalean, Peru eta Juaneren arteko autuan, bizimodua aldatu behar dela: tabernara joateari utzi, baserri-lanak egin, seme-alabei ere beharra egiten irakatsi, familia kristau dotrinan hezi, lapurretarik ez egin ezta berba txarrik esan, elizara joan eta abadearen berbak entzun, esamesik ez ibili auzoen artean (II, 15-20).

Beraz Bizentak urteko gertaerak eta egoera politiko-ekonomiko-soziala kontuan hartuz, gai iraunkor batzuk jorratzen ditu, aholkuak edo mezuak egokituz, beti ardatz nagusi batzuen jirabiran. 1828-1829tik aurrera familia, gizarte eta ekonomia gai eta arazoez gero eta pisu handiagoa hartzen dute eta arazok moralaren (jokabide zuhur eta ohitura onen) eta azken buruan erlijioaren bidez konpontzera deitzen ditu hartzaileak.

5. Jainkoaren legea, bizimodua zuzentzea, ohitura onak, bakea eta lana dira Bizentaren goiburu nagusi eta mezu iraunkorrak; erlijioaren eta moral edo ohitura onen arlokoak dira, batzuk eta besteak elkarrekin lotuak. Politika arlokoak, berriz, adib. foruak edo bizkaitar garbi izatea, ez dira ageri 1829tik aurrera.

Jainkoaren, Jaunaren edo Jesusen legea da gabon-kanten lelo nagusia, eta, harekin batera, bizimodua zuzentzea (hau 2. atalean agertu ohi da gehiago, batez ere 1828-1829tik aurrera). Jainkoaren legea urtero behin eta berriz aipatua da, eta sarritan lehen zortzikoan (1818, II) edo azken bertsoan (1825; 1828, I; 1829, I; 1830, I eta II). Bizentarenetan baino lehenago, 1817koetan agertzen da *Jaunaren legea* eta *Jaunaren legeak* adierazpidea estrofa bakar batean, Jainkoaren legeak —modernoek pentsatzen dutenez— ez direla aldakorrak adierazteko (II, 6). Izendatze era horrek erlijio katolikoaren praktika esan nahi du, hau da, Jainkoaren legeko aginduak. Agindu horiek ez gordetzeak dakartza familia eta gizarte arazoak, eta gordetzeak haien erremedioa. Beraz politika erlijioaren pean ezartzen du Bizentak: Jesusen legea gordetzea da euskaldun garbien, foruen eta euskararen neurgailua. Foruaz dio:

“Gura dabenak bada / garbiro au euki / Jaungoikuaren legia / ez dau biar itxi” (1818, II, 11). Denetarako baldintza da, baita bakea jadesteko ere (1825, estrib.).

Erljio praktikoa predikatzen du Bizentak: Jainkoaren legeko aginduak gorde eta bizimodua zuzendu. Hasieran errituala edo osagai ideologikoa zena (1818, 1819), 1828-1829tik aurrera sentimendu bizi, indar aldatzaile bihurtzen da. Jesusen lurreko jaiotzari eta Ama Birjinaren arartekotzari esker, zerurako bidea zabalik gelditzen da, beti Jesusen legea betetzen bada. Horrek “bizimodua zuzendu”, aldatu edo berri bat jarraitu esan nahi du (1819, 26; 1825, 3, 19; 1829, II, 22; 1832, I, 11; II, 18). Hori da, Jesusen legearekin batera, Bizentaren lelo nagusia 1819tik aitzina, azken bertsoan zirtatu ohi duena. Bertso-jartzaileak bizkaitarren eta batez ere nekazarien bizimodua artezte du helburu, eta hori adierazteko, alde batetik, hizkuntzaren funtzio konatiboa indartzen du, esan dugunez: “Egin gogoz biarra / ta gorde legiak” (1825, 14). Bestetik, Jesusen legea betetzea da baldintza, horren arabera ondorio onak hitzematzen ditu eta bestela txarrak; esandakoa adierazteko baldintza eta ondoriozko adizki formak darabiltza erruz (1825, 18-20; 1828, II, 5).

Bizimodua zuzendu dezaten eskatzeko ere asaba zaharren etsenplua aipatzen du edo iragan denboren laudorioa egiten, ordukoen gaitzesgarri eta zuzengarri. Beraz, garai hartan Bilbo aldean nagusituz zihozaren ohitura berri “txar” haien kontra guraso zaharren ekandu onak berriz hartzea (1828, II, 4). Ekandu “onak” ziren, alde batetik, familiako bizitza, elizara joan eta “jai santuak” kristauki ospatzea, “berbeta garbia” erabiltzea eta kristau dotrina euskaraz ikastea. Ohitura “on” horiek —gehienak, Jainkoaren legeko aginduak— nahikoa baztertuak zeudekeen garai hartan, zeren eta 1828an erregeak, arza-pezpiku nagusiarekin bat, manatzen du erresuma osoan, eta Bizkaiko Aldundiak ere ontzat ematen, agintariek eta herrietako justiziek eliz agintariei lagundu behar dietela jaiegunak gordetzen, berba txarrak, dantza zatarrak etaantzokietako lotsagabekeriak kentzen¹⁴.

Bestetik, bizimoduari eta ekonomiari dagokienez, ohitura onak ziren ere nekazari lanak eta hiriari eta merkataritzari ihes egitea. Honi dagokiola, Bilbo aldeko gizartearen “bizimodu berria”ren irudi biziak ageri dira Bizentaren bertsoetan, ironia dariela (1829, II): baserriko andrezkoak “Bilboko plazan” (azokan) euren burua erakusten edozer saltzeko aitzakian, “Bilboko kaleetan ibiltia gaitik” (ibid. 8); orobat gizonezkoak “Adonis barriak” balira legez, agureak “guzur uliakaz” edo pelukarekin (16-17). Bereziki, Bilboko (hau da, hiriko) ohitura edo joera “berriek” baserritarrei dakarzkien kalteen errudunak salatzen ditu: tabernak, salerosketa eta merkaturik merkatu ibiltzea, kalezaletasuna, hiriko erosotasunak, “lumadunak” (abokatu, notario etab.) eta auziak. Azken hauen arriskua 1824koetan salatzen du luze eta zabal (15-19), eta bertan, “zenbat kalte deuskuben / egin *lumadunak*” (16) hitzetan autobiografia ezpal bat ere nabari da, Bizenta hainbat auzitan sartua ibili baitzen, askotan galduan atereaz. Auzilariak eta “lumadunak” *Peru Abarkan* agertzen dira, jakina, baita 1817ko gabon-kantetan (ustez Fr. P. Astarloarenak), umore eta grazia handiagoz: “buruba bero / polsi oztu / auziyen paguba; / auzilariyak nai leuke sarri / lepuan paluba” (IV, 3). “Txori lumiak / matasa asko / oi dakar munduban; / arin dan legez / dirubak dakar / nai daben moduban” (4). “auzibidiak / itxi bioguz / zerura joateko” (5).

Beraz aipatu ohitura txar horiek bazter uzteko aholkatzen die nekazariei. “Tabernara osteria / betiko amaitu” esan ondoren, uritarrekin harremanetan ez sartzeko diotse nekazariei:

“Uritarrak badabilz / artu emonetan / atxurlari garbijak / ez sartu orretan” (1831, II, 19).

Tabernen kontrako jarrerak Bizentaren alderdi moralista erakusten du: harentzat hordikeria, alferkeria eta pertsonaren eta familiaren hondamena bai-

¹⁴ Erret-agindua, Aldundiak 1828-7-18an ontzat emana: Órdenes y circulares del Señorío de Vizcaya. 1828. Bizkaiko Foru Artxiboa, J-01614/390.

zik ez dakarte, alderdi guztietatik; pipa erretzea eta jokoa ere ez ditu begi onez ikusten eta guritasunik ez bide du onesten. Jarrera horrek, baina, tabernek gizarte berrian zuten garrantzia azpimarratzen du¹⁵.

Nekazarien bizimoduaren aldaketak eta hiriko gizarte berria ez ezik, ekonomiaren norabidea ere gaitzesten du Bizentak eta Aldundiari neurriak harra-razi nahi dizkio. Ekonomia autarkikoaren alde egiten du: “haitzurra eta laia” eta “gorua” erabili, Erroxatik ardorik ez ekarri ezta Galiziatik sardinarik, Bizkaian Bizkaiko ganadua hazi, basoetan zuhaitzak landatu, dirua aurreztu. Hartara Bizkaiko dirua ez da zerga bidez kanpora joango, ez ganaduzaleak ganadu bila Santanderrera, olak berriro burdina egingo dute eta ez da emigratu beharrik izango (1831, II, 10-15).

Beraz ekonomia kontuak erlijioarekin eta ohitura onekin besoz beso agertzen dira Bizentaren gabon-kantetan; baita lehenagokoetan ere, nahiz mami arinagoz. Batzuk eta besteak, *Peru Abarkaren* lorratetik dabilta, adib. auzi eta auzilariak edo ardanegi eta hordikeriak dakartzan kalte moral eta ekonomikoak gaitzestean (Arejita 2002:299-300).

Bizentak kristau jokabide praktikoa eta pragmatikoa predikatzen du erlijioaren arloan: bakea eta beti bakea (1831, II, 21, azken berts.; behin bakarrik modu erdi inpositiboan, 1824, 5), elkarren arteko gerrarik ez (“Ez dau Jesusek gura / gerra amaitzallia”, 1820, 14; 1832, I, 7), esamesak eta haserrea amaitu (1820, 1824), barkamena (1824, 12), gorrotorik ez (1824, 13), auzoekiko iskanbilarik ez (1825, 20, azken berts.), damua (1829, 9). Jesusen legea “txito da erreza, ta / guztizko biguna / plagiarena barriz / astun ta illuna” (1828, II, 10; halatsu 1824, 13; 1830, I, 10; 1831, I, 8; 1832, 8). Jainkoaren aginduak betetz gero, lurrean ere atseginezko bizitza agintzen du batzuetan (1824, 20), ez hain eroso beste batzuetan (1831, I, 11); bertsoen bukaeran beti zoriona hitzema-ten du, nahiz lurrean baino ziurrago zeruan.

Bestalde, familia eta ekonomia arloan ere aholku zuhur eta praktikoak ematen dizkie nekazariei, kalte eta arriskuez ohartaraziz, hala hobeto biziko direlakoan (krisialdia kontuan hartuz, gainera): bizilaguna aukeratzekoan “biargin zintzua, / elexa zalia ta / ez tabernakua” (1830, II, 17), etxaldeko lanak egin, tabernara ez joan, esamesei entzungor egin etab. Ez du soil-soilik kritika egiten, bihotz eman nahi du (1832, II). Horregatik etengabe errepika-tzen du urterik urte “Geure eskuban dago / ondo izatia”, nahiz dela moral arlo-an (1825, 19), nahiz bizimodua aurrera ateratzeko orduan (1831, II, 7, etab.).

¹⁵ J. Agirreazkuenagaren arabera, gizarte liberal berriaren ezaugarri ziren kafetxeak eta tabernak, gizarte haremanetarako eta iritzi publikorako bidea zirelako, berrietasunak eta pluralismoa hedatzen zutelako etab. Bilbon garai hartan 80 bat taberna omen zeuden (hiriak 12.000 inguru biztanle zituen). Ik. J. Agirreazkuenaga, “Génesis de la sociabilidad moderna en Bilbao (1800-1850). II. Tabernas y cafés”, *Bidebarrieta. Anuario de Humanidades y Ciencias Sociales de Bilbao. Bilboko Giza eta Gizarte Zientzien Urtekaria*, III, 1998, 349-361. or.

Foruak eta euskara ere aipatuak dira, beti Jainkoaren legearekin batera, 1828 arte: “Jesusen legia, gure foru garbijak eta euserkia” (1819, 6). Foruak, aipatuagoak euskara baino, baina biak elkarrekin maiz (1818, 1819, 1824, 1825) eta beti erlijioarekin lotuak. Euskara erlijioarekin lotuta dagoelako (1825, 15) defendatzen du berbete garbia (1824, 8-10).

Bizkaitarrek “garbiak” eta “leialak” izan behar dutela dio 1828koetan, lapur eta gaizkin bandak gogoan dituela: “Beti leial ta garbi / biar dogu izan, / lena-goko ásaben / oitura ta gisán” (1828, II, 4). Haren arabera, leialtasuna da agintariei men egin eta legeak betetzea, bakoitzak beregandik eta etxetik hasita. Erregea bitan baino ez da aipatzen (1819, 1828); horietan, foruen edo ordenaren defentsari josita. Baina Bizentaren bertsoetan ez da garbi ageri Jesusen legeak Jesusen munduko erregetza esan nahi duela (edo erregeari aginpidea Jainkoagandik datorkiola), espreski behintzat¹⁶.

Hitz batez, Bizentak Frantziako iraultzatik edo Kadizko Konstituziotik datorren lege berria eta berrikoak —eta gizartearen aldaketak eta berrietasunak ere— etsaitzat hartzen ditu, erlijioaren eta Bizkaiaren galgarri eta erbestekoak edo arrotzak direlako.

Jainkoaren legea, foruak eta euskara defendatzeko euskaldun garbien anaitasuna eta elkartasuna aldarrikatzen du (1824, 7, 8). Eta jarrera politiko gogorra erakusten, ez moderatua: lehenago hil foruak eta euskara galdu baino (1818, 12; 1819, 8); “gizonak emeturik / dirudije motzak” (1819, 18); “Asko zoritxarrian / badira emetu / Bizkaijak oraindiño / gizonak baditu” (1824, 4; *erdi emeturik*, 1825, 13). *Emetu* eta *motzak* hitz konnotatibo gordin samarrak darabilta, adierazteko orduko bizkaitarrek lehenagokoen fedea, garbitasuna, sinestea, berbete garbia, indarra eta batez ere adorea galdu dutela (*emetu*) eta kanpotarrak (*motzak*) bezalakatu direla¹⁷.

Bizentak politika-arerioak eta haien asmoak, dotrinak eta legeak aipatzen ditu —ez egintzak—, baina etsaiak ez ditu bere izenez, baizik gordezakako edo zeharbidezko aipu eta irudi bidez aipatzen (uste dugunez), euskaldunek ulertuko dutelakoan; ik. hurrengo puntuan: alusioak eta etsaiak izendatzeko erak.

¹⁶ 1819ko gabon-kantetan Jesusen lurreko erregetza adierazi nahi duela dirudi, estribilloan: “Arin, arin bizkaitarrak, / guazan guztiok Belena: / An jaio da geure jauna / angeruben erregia / baita bere gizonena, / gure kati guztiak / urratzera datorrena.”. 1818koetan, ordea, ez: “Ez dau Jesusék gura / lurreko agintzerik. / Bere agintaritzaz ez da mundukua.” (1818, I, 8).

Fr. P. Astarloarenak diratekeen 1813koetan garbiago ageri da ideia hori: “Geure Jesusa / agintaritzat / gaur danik arturik, (...)”, “Jesus maitiak / bere ordekoz / daukaz iminirik, / agintariyak / probinzietan, (...)” (gabon-k., 1813, II, 4-5).

¹⁷ Ulibarririk ere erabiltzen du motza hitza (*motza en erriyan*), jendaki arrotza edo, lehenago esaten genuen bezala, *kastillanoa* adierazteko, 1975:112). Zabalaren arabera ‘afeminar’ eta ‘los que no saben bascuence’ esan nahi dute (1909: RIEV III: 40) baina Bizentak Ulibarriren esanahi berarekin darabilke.

Bizentak lehenagoko euskaldunen mito, sinbolo eta klixexen zenbait berrera-biltzen ditu erromatarrekiko eta beste erbestetarrekiko gerrak eta ituna kon-tatzerakoan, lehen urteetan (1818, 1819, 1824, 1825). Esaterako, asaba zahar euskaldunek erromatarrekin bakea egin ondoren jaio zela Jesus (1819, 13; 1828, 1). Edo bizkaitar sendo izugarri inoiz inori burua makurtu gabeena (1818, II, 1; 1819, 8 etab.). Baita lauburuarena, kurutzearekin identifikatua:

“Bizkaiko ezaugarrija / len zan *lauburuba* / orain esaten jako / kurutze santuba” (1819, 22; baita 1824, 3).

Berrerabilitze horretan Astarloatarren eragina nabaria da. Hona Karlos IV.aren goraipamenezko bertsoen txatal batzuk, 1779 edo ingurukoak, errege-ak foruak gordeko zituela zin egitearen karietara onduak; Pablo Astarloarenak dira, ustez.¹⁸

“Bizkai guraso sendo / martitz emalliak / Erroma arrotubari / makurtu bagiak /...” (3); “bizkaitar inoz inok / garaitu bagiak /...” (5);

“Aretx zorioneko / baten kerizpian / lauburu subertetsu / santuben aurrian / eskutari zaldunak / guraso zaarrakaz /...” (4).

Fr Pedro Astarloaren hitzaurre ospetsua dateke Bizentaren bigarren iturria (*Urteko Domeka*, II, Bilbo: P. Apraiz, 1818): antzinako euskaldunak, gerrari errutsu eta menperatu gabeak (IV); Augusto harroaren (V) kontra gudatu, beren erlijio, ohitura, lege, euskara eta lurra defendatzeko (VII, VIII). Fr. P. Astarloak antzinako euskaldunak eta aldi hartakoak parekatzen ditu:

“Geure egunetan ikusi dogu gaurko bizkaitarrak antxinako Kanta-uritarren seme diriala, alan gerrari indartsu izatian, zein da, euren erri, Kristinautza, lege, eta eskubide, edo libertadien maitetasunian” (ibid. VIII)¹⁹.

Lauburuaren ere bi aldiz agertzen da Fr. P. Astarloaren hitzaurrean. Dena dela, nabarmena da Fr. P. Astarloaren anakronismoa eta estrapolazioa, antzinako euskaldunen erlijioa kristau erlijioarekin identifikatzean, baina paralelismo lite-rario gisa baliagarri zaio. Anakronismo eta parekatze hori bera egiten du B. Mogelek ere: Bizkaia erromatarren eta Anibalaren kontra burrukatu omen “gor-detearren zintzoro / Jesusen legia, / gure foru garbijak / eta euseria” (1819, 6). Parekatze bera, lehen aipatu “Antxinako euskaldunen alabantzaak” bertso-etan.

¹⁸ Bertsoek ondoko izenburua dute: Versión al basquenze que por ser lengua nativa se puso al pie de los retratos de SS.MM. Barreanean laburduraz sinatua: D.P.P.A. Ik. Altzibar 1992:226, 228-229; jatorrizkoaren ale bat *Bertso-paperak* bilduman, ik. Bibliografia.

¹⁹ A. Zelaietak Fr. P. Astarloaren 2. liburukiaren hitzaurrean ageri diren zenbait ezaugarri azpimarratu ditu: erlijioaren, Jainkoaren eta erregearen autoritatearen nagusitasuna eta paralelismo literarioak (Augusto = Napoleon eta frantses ideologia = liberalak): “Pedro Astarloa. Longa jeneralari egindako eskaintza”, in *Foruak eta euskal literatura*, Kriselu, 1978.

Honek guztiak asaba zaharren gaiak zuen garrantzia erakusten du: osagai nahitaezkoa da, Belengo jaiotzarekin eta ohitura txarren kritikarekin batera, hasierako urteetan (1818, 1819, 1824, 1825). Asaba zaharrak orduko euskaldunen etsenpluztat hartuak dira, beren nortasun garbia gordetzen jakin zutelako erbesteko etsai gaiztoen kontra; hau da, Jainkoaren legea edo erlijio katolikoa, legeak eta euskara. Asaba zaharren kondaira mitiko horrek foruak aldezteko asmoa du; hori bera agertzen da geroagoko bertsoetan ere, gipuzkeraz (“Guipuzcoatarren condaira”, *Bertso-paperak* I, D-39).

Beste mito batzuk ere agertzen dira Bizentaren gabon-kantetan: euskaldunak betidanik monoteistak izan direlako, edo Mesias itxaroten zutela.

“Adanegandik ona / zinuen guk dogu / Jaungoiko bat bakarra / beti eza-gutu.” (1819, 9).

“Esan deskube sarri / Igarla Santubak / bete biar dabeéla / promes, ta agin-dubak. / Guk itxaraten dogu / Mesias justuba, / beti egingo dogu / bere agin-duba.” (1819, 10).

“Itxaropen onegaz / gure gurasuak, / igaroten zituben / giza-aldi osuak: / neke gogorren beian / baña sendo beti / biar bazan bizitza / emon Jesus gaitik.” (1819, 11).

Bizentak kontserbadoreen pentsamoldea erakusten du ere gerrak eta kalamitateak Jainkoaren zigortzat hartzerakoan, haren legea ez gordetzeagatik. Bizentaren arabera, Jainkoaren legea gordeta ondorio txarrik ezin gertatu, beraz Jainkoak liberalen katigariotik askatuko gaitu (1820, 10); hala gertatuko zen 1823an, bertso-jartzailearen pozerako, Frantziako Luis XVIII.aren soldaduen eskutik.

Esan dugunaren ondorioz, aldaketa edo bilakaera bat nabari da Bizentaren azken urteetako gabon-kantetan. 1828tik aurrera politika kontuak eta aldarrikapenak ez ditu aipatzen, ez behintzat zuzenean: ez foruak, ez Diputazioa, ez euskara; ez dago ere Erroma eta antzinako beste arrotzen ez orduko erbestetarren lege berrien aipamenik, eta 1829tik aurrera asaba zaharrenik ere ez, ezta erregearenik; gainerakoan, Espainia eta espainiarrak 1820an, errege-erreginen etorrerako 1828ko bertsoetan eta 1830koetan baizik ez dira aipatuak. Zergatik hori? Politikan edo buruzagietan edo “bizkaitar garbi”etan fedea galdua ote zuen? Zergatik harrezkero eta beti Jesusen legea, ohitura onak, bakea, lana, hiriari ihes egitea eta ekonomia autarkikoa baino ez? Aldaketa nabarmena eta agian esanguratsua da hau. Bertso-jartzailearen ezkortasuna ere suma daiteke azken urteetan, politika eta gizarte giroa endekatzearekin batera. Ohartua zen, nonbait, aspaldiko gorrotoak —1820-1823ko liberalen agintaldia eta absolutisten erreakzioa— urrunegi joan zirela, eta gerra etor zitekeela; horregatik diharduke azken bertsoetan Jesus eta Mariari arren eta erreguka “guda edo gerratik / gaizala aldendu” (1832, I, 7), eta hartzaleei zorrotz agin-

tzen: “Kendu alde batera / lengo gorrotuak, / eta beti maitetu / lagun, ta auzuak: / Jaunaren aginduba / da parkatutia, / eta ez gorrotorik / inori izatia” (ibid., 10). Erregezaleak edo karlistak, ordea, Bilboko Udala kontrolatu ondoren Aldundia ere kontrolatu nahian ziharduten eta jaikitzeke prestatzen; 1831-1832koen inprimatzailea, E. Larunbe bera, haien arteko konspiratzaileetarik bat zen (Agirreazkuenaga 1990:199 eta hur.).

6. Ezagun da Bizentaren gabon-kantek konposizio landua eta eredu erretorikoak dituztela egitura nahiz mintzairan. Generoan ohikoa denez, ia beti osagai eta egitura bertsoa dute: lehenik sarrera, gero zortzikoa, gero estribilloa (*pozgarria* deitzen du gehienetan), eta ondoren zortzikoa. Sarrera eta estribilloa Jesusen jaiotzari buruzkoak edo erlijiozkoak dira gehienetan. Bestela, politika kezka biziak nagusi direlako seinale da (adib. 1818, II eta 1819ko sarrerak, azken hau politika asmokoa; 1824koek ez dute estribillorik); 1828tik aurrera 2. atalek ez dute sarrerarik ez estribillorik. Sarrera eta azken bertsoa elkarrekin kateatuta daude: batzuetan “gloria zeruan eta lurrean bakea” lelopean (1820, 1824, 1825); beste batzuetan sarrerako kristauen egarria, Jesus lurrera etortzeko edo lurreko nahigabeak amaitzeko desira azken bertsoa zeruarekin lotzen dira (1828, 1829, 1831, 1832). Bi buru horiek kanta osoa lotzen dute, gainera, katea batek bezala (1819-1832).

Sarreran eta estribilloan erlijiozko motiboak eta adierazpideak, topiko bihurtuak, antzekoak dira; are urte bateko sarrera hurrengoko estribilloaren berdintsua izan daiteke, hala gertatzen da 1829 eta 1830koekin. Baina askotan xedeak desberdinak dira: sarreran gauza miragarriak aipatzen dira, hartzailearen arreta erakartzeko (1818, 1820), edo otoitz egiten (1825, 1828, 1829), edo sentimenduak adierazten (1831-1832). Estribilloan, ordea, hartzaileei dei egiten zaie, higiarazi nahiz: Belenera joateko (1818, I, II; 1819; 1831), Jainkoaren legea gordetzeko (1825), pozteko (1820, 1832); edo bestela Jesusi eskatzen zaio etortzeko (1828, 1829) edo egarria asetzeko (1830). Estribilloak garrantzi handia du, zortziko bakoitzaren ostean errepikatzen delako. Estribilloak erlijiozkoak izan arren, hasierako urteetan Bizkaia eta bizkaitarrak aipatzean, politika konnotazioa hartzen dute, hartara erlijio bizipena politikarekin nahastuz (1818, II; 1819).

Lehen zortzikoak bertso-jartzailearen asmoak aurkezten ditu, hau da, Jaiotzaren tradizioa iraunarazi edo euskara ederrean kantatu (1818, I; 1819; 1825), hartzailearen arreta erakarri nahiz (1830), apaltasun itxurak eginez edo zailtasunak aipatuz (1818, I, 1; 1819; 1829, II; 1830, II). Edo printzipioak edo onartutzat emandako abiapuntuak aipatzen dira (erlijiozkoak, 1828; edo politikoak, 1818, II; 1824), edo sentimenduak, gehienetan erlijiozkoak (poza, 1820, 1829, 1830, 1831; bakearen nahia 1832, I).

Azken bertsoak higiaraztea du asmo (*movere*), erretorika klasikoan bezala. Mezu nagusiak erlijioaren eta jokabide moralaren arlokoak dira: gehienetan

Jainkoaren legea gordetzeko edo bizimodua zuzentzeko agintzen da, edo zeruko loria hitzematzen, esan dugunez. Hasierako urteetan, ordea, politika arlokoak dira: diputatuek edo erregeak foruak aldeztuko dituztela (1818, II; 1819); 1828an, gizarte arlokoa, lapur eta gaizkileak erbesteratzeko deia.

Konposizioan ordena klasikoa ageri da: hasiera (lehen edo hasierako zortzikoetan), “gorputza” edo garapena, eta bukaera (azken bertsoan edo bertsoetan). Gorputzean predikua da (zer egin behar den) forma nagusia, batzuetan lagungarri direla asaba zaharren etsenpluen kontraera (1818, II, 2-10; 1819, 3-17; 1825, 9-12; 1831, I) edo erretratu (1829, II; 1830, II).

Bizentaren bertsoetan batasuna dago Jaiotzako kristau misterioaren eta jokabide politiko eta moralaren artean; batasunaren ardatza ongiaren eta gaizkiaren arteko borroka da eta hor kokatzen da legezaharrekoen eta berrikoen artekoa. Jesus Jainkoa Adan eta Ebaren pekatua — zeruko ateak itxi zituena— garbitzeko edo gizakiak salbatzeko jaio zen (1828, I, 8; 1830, I), historia aldatuz eta lege antzinakoaren ordez lege baketsua ezarriz (1828, I, 5-6). Gaizkia (deabrua = liberalak) garaitua izango da, baldin gizakiek Jesusen legea jarraitzen badute.

Beraz gaizkiaren kontrako gerran Bizentak Jesus, Ama Birjina, S. Josepe eta zeruaren laguntza eskatzen du, haiek protagonista bihurtuz edo haien presentzia zuzena nabarmenduz. Horretarako erlijio katolikoko irudi, sinbolo eta izendapenez baliatzen da, zerua eta lurra bata bestearekin nahasiz edo elkar-tuz, Jesusen Jaiotzaren misterioan bezala (1829, I, 5). Hartara, irakurketa bikoitza egiteko bide ematen du.

“Erdi ordu onian / sarri eskatuba / izan zarian Jesus / on ta baketsuba. / Azpiratu egizu / dragoe gaskiña / arturik zeure amatzat / zeruko erregiña” (1828, I, 7).

Dragoia eta sugea (*suge zar asmoduna*, ibid. 10) deabruaren sinboloak dira, baina liberalei buruzko alusioak ere izan daitezke, *infernuia* (1820, 7), *Luziperren asmuak* (1830) eta *plagia* diren bezala (1828, II, 10; 1831, I, 8). Zeruko ateak zabaltzeko Ama Birjinaren laguntza garrantzitsua da: “Eba barria” (1829, I, 4), sugeari burua hautsi diona (1831, I, 4), *ostarkua* (irudi honek gizakien poza adierazten du, Ama Birjina ararteko jarri delako, 1829, I, 2-3; 1830; 1831), edo iturria (zeruko ondasunena, 1830, I, 4). Gutxiagotan ageri da S. Josepe (1825, sar., 3). Jesusen irudietan *argiarena* da erabilienetako bat, sarreran bereziki (izar edo argi guztien argia, 1828, 1829, 1830); antzekoak dira *izar argia*, zeruan agertzen dena (1820), *zeru argia* (1832, sar.), vs *laño* edo *bodei illunak* ‘gertaera beldurgarriak’ (1820, 1830, 1831). Zeruko grazia adierazteko, *iruntzaren* irudia erabili ohi da: zeruko iruntz ugari edo ederra (1820, 22; 1832, I, 7), Durangoko 1804ko gabon-kantetan bezala (“bialdu eijen zerubak / iruntz gozuetan”). Naturaz gaindiko indarrak dira, bada, protagonistak eta antagonistak.

Ongiaren eta gaizkiaren arteko gerrarekin batera, bakea da Bizentaren lelo nagusia, Gabon eguna eta jaietako giroak lagunduta. Hitz hori da errepikatuen eta hura irudikatzen Bibliako irudiez baliatzen da: “Otsua ta ardija / bijak aska baten / gorrotua kendurik / alkarregaz jaten” (1820, 3; edo “bildots eta leoia bere / aska baten”, 1828, I, 9). Halaber “Leoe Judakua / bildots dago eginik” (1820, 14).

Legezaharrekoak vs lege berrikoak etsaigoaz gain, beste etsaigo batzuk ere agertarazten ditu Bizentak, dikotomiak sortuz: Bizkaiak bere buruaren jabe izan nahi vs lege berriak, edo Bizkaia vs erbestea; lehen asaba zaharrak edo bizkaitar sendo, menpetu gabeak vs orain *motzak* edo *emetuak*; lehen asabek beren nortasuna, fedea, legeak, hizkuntza garbi gorde vs oraingo bizkaitarrek kristautasun gutxi eta hizketa zantarra ahoan; nekazale gaixoak vs hiritarrak eta bereziki *lumadun* kaltegarriak (1824, 14-18). Etsaigo horietan gehienetan “lehengo ideala vs oraingo errealtate tristea” dei genezakeen egitura ageri da. Hori mundu errealtatearen planoan gertatzen da, zeren erlijio sinbolo eta bizipeen planoan alderantzizko egitura ageri baita: lehen Adan eta Ebaren pekatuak galdu eta lege antzinako gogorra ezarri vs orain Jesusen jaiotzak bakea eta zoriona ekarri (1828, I, 5-6; 1829, I, 4-5; 1830, I, 1-3, 5-7; 1831, I, 1, 3-5; 1832, I, 5). Horrek adierazten du, berriz ere, erlijioaren eta errealtate sozialaren arteko gatazka, gabon-kantek erakusten dutena.

Bizenta tresneria eta mintzamolde erretoriko aberatsaz baliatzen da bere ideiak, mezuak nahiz sentimenduak apainkiro adierazteko eta irakurle-entzuleekin bat egiteko. Ongiaren eta gaizkiaren arteko aurkaritza adierazteko paralelismo, sinonimia eta antitesiaz baliatzen da. Paralelismoa da esaldien eta bertsoaren nahiz errimaren oinarritzko egitura, ia esaldi guztietan ageri dena; ia estrofa guztiak (zortzikoak) 4 esaldiz eginak dira, binaka paralelistikoak (adib. 1829, II), salbu bat edo beste (1829, II, 15). Paralelismo sintaktikoak ugariak dira: “Aitobe gizajua, / dago ezereztzat, / ta amandre tristia / artzen da sorguintzat” (1830, II, 14). Orobat antitetikoak, espresuak (lokailu baten bidez: *baina*, *horregaitino bere* etab.) nahiz ez espresuak, edo *leben* eta *orain* egiturakoak etab. Bizentak paralelismoan oinarri hartzen du bere azalpenak abiarazteko astiro-astiro. Halako egitura simetrikoek, bestalde, ulermena errazten dute.

Paralelismoak ideiak anplifikatzeko balio dio, baita antitesiek eta sinonimiak. Antitesiak biziki maite ditu Bizentak; ongiaren eta gaizkiaren arteko gerraren, garaiko aldaketa dramatikoaren eta bertsogilearen kezka adierazle dira, ugariak gainera eta maiz antonimoen bidez eginak:

“Asko zoritxarrian / badira emetu / Bizkaijak oraindiño / gizonak baditu.” (1824, 4).

“ze poza zabaldu dan / gaur mundu guztian. / Negarrez ta zizpuruz / gengozan unian” (1831, I, 1).

Sinonimia oso ugaria da. Ondoko adibidean oparo darabil ohitura txarrak inoiz ez direla kentzen adierazteko: “Lengua da mundua / lengo ekandubak, / oitura txarrak beti / ondo sakondubak; / lur atxurtuban daukez / erruak botarik, / ez ditut aterako / inolaz sustraitik.” (1830, II, 2). Sinonimia sarritan ditologikoa eta esapide eginen bidezkoa da, adib. 1830ekoan kristauak ageri dira *zizpuruz ta negarrez* (1830, I, 2, halatsu 1829, I, 2 eta hainbat urtetan), *naibaga ta atsakabaz* (ibid.), halaber *odei illun astunak* eguzkialdetik (ibid.), edo Salbagileak *gizon erkin argala* sendotu nahi (I, 3); orobat, etxean jatekorik ez bada, *ordi alper nagija* deadarrez hasten da eta tabernara alde egiten, andre eta umeak negar baten utziz (1830, II, 7), etab.

Orduko euskaldunak asaba zaharrekin konparatzeko, antzinakoen etsenplua eta egintzak kontatzen ditu digresio luzeak tartekatuz. Bere aldiko bizkaitarren hainbat jokaera gaitzesteko “Lehen eta orain” topos literario ezaguna darabil atertu gabe (1819, 18-25; 1824, 1, 9; 1825, 9-14; 1828 eta 1829 ibid.; 1831, II, 1-6). Eta, haren lagungarri, *Ubi sunt* delakoa ‘Non dira...?’ (1819, 18; 1825, 13; 1829, II, 13) eta iragan denboren goraipamena edo “mundua iraulirik” delako topikoaren aldaera. Ondoko apostrofeak *Oh tempora, oh mores!* dakar burura: “Denpora txatarrak! / Ai zelan bizi ziran / lengo bizkaitarrak!” (1825, 19).

Aipatu etsaigoak irudikatzen duen paralelismo literario, epiteto edo kalifikatibo egin, irudi, erretratu eta deskripzioez baliatzen da. Paralel(ism)o literarioak, adib. Erroma fede gabearen eta lege berrikoen artekoa (1819, 7); Augusto eta liberalen edo antzinako etsaien eta egungoen artekoa (1824, 6)²⁰. Epiteto eta kalifikatibo eginak edo finkoak, esandako dikotomien sendogarri dira: bizkaitar *sendo* edo *leial* (1818, II, sar.; 1819, sar., 16) vs erbestetar *gaizto* (1818, II, 2), arerio *gaizto* (1820, 7).

Hiriko bizimodu “berriaren” kalteak ikusgarri bihurtzeko irudi biziak (hipotiposia) ugari pilatzen ditu (akumulazioa), ironia eta umorea dramatismo tanto batzuekin aldizkatuz. Adib. tximinoaren irudia darabil Bilboko Adonis berrien janzkera eta jokaera adierazteko (1819, II, 15); tximinoaren irudia ‘zerbait imitatzen duena, ulertu gabe’ klasikoa da (Curtius 1989:751-752). Edo laia eta atxurra *ugarturik*, alferkeriagatik (1829, II, 3; 1831, II, 16). Bilboko plaza zerbait saltzera doazen baserri emakumeen irudi eta erretratu ironiko-umoretsuetan farregarritasunaz (*ridiculum*) baliatzen da (1829, 7-12, 18-21). Haiek bezain ugariak dira familiaren eta etxaldearen hondamendia —ardandegien eta nagikeriaren erruz— ikusarazten dutenak, dramatismoz gantzutuak:

²⁰ Beharbada, 1828koetan ere beste bat dago: Augusto bake ekarlearen eta bakea ematera datozen “gudari hobe”en artekoa (I, 4), edo lege baketsua ematera datorren aingueraren (6) eta Jesusen (9) artekoa. Balizko paralelismo horrek Fernando VII.aren Bizkaira etortzea eta baketzea gordetzen duke, 2. atalaren azken bertsoan espreski ageri dena.

“Andrak ta umiak / etxian negarrez, / ardan lekubak beti / beterik gizonez” (1829, II, 4),

“Umiak jantzi baga / etxe inguruban / dindirrija ugari / dabeela mosuban” (ibid. 11).

“Kapelia iminirik / alderdi batera / bekoki illunagaz / oi duaz etxera / (...)” (1830, II, 4)

“Moskorra igaro ta / urrengo eguna / (..) / Buruba ariña ta / belauna lokia, / eztarrija liorra, / eztula dongia” (1830, II, 5).

Halako irudi edo erretratoak ugari ageri dira Peru eta Juaneren arteko autuan ere:

“Ai Peru, Peru zara / zu beti alperra, / sarri izango dozu / alkondara zarra; / belauna agirijan / prakien zulotik, / adurra ta mokuak / okotz ingurutik” (1832, II, 7).

Peru Abarkako koplak ereduak dira: “Aita-semiak edanda dagoz / ama-alabak jokuan. / Ostera bere / egongo dira / soinoko zaarrak kakuan” (Diálogo 1°). Irudi edo erretrato topiko ugari horiek hartzailea higiarazteko dira (lotsarazteko eta bizimodu berri bat harrarazteko: ibid., 22, azken bertsoa).

Deskripzioaren bidez, enumerazioak eta akumulazioak lagundurik, lehenagoko gabon jaietako giroa eta jan-edan oparoak orduko eskasiarekin konparatzen ditu (1831, II, 1-6). Kalifikatiboak erreskadan darabiltza, adib. guraso zaharrak ohoratu beharrean baztertuta uzten dituztenen kontra (7 kalifikatibo gogor erreskadan, 1830, II, 15). Edo epitetoak, izenaren laguntzaile, pertsonak eta jokaerak tipifikatzeko, gorago azaldua dugun etengabeko etsaigo erlazioan: adib. 1830ko *gizon alper zantarrak, atso barritsubak* (II, 13), *andra gaxua* (II, 6), *aitobe gizajua, amandre tristia* (II, 14), azken hauek sinonimikoak.

Beste figura batzuk ere ugari darabiltza hartzaileekin bat egiteko nahiz ideien insistentzia eta anplifikazioa bilatzeko: galde-erantzunak, maiz sarreran (1818, sar., 4; 1819, 6; 1820, sar.) edo galdera erretorikoak (1818, II, 7; 1819, 5; 1820, 7; 1824, 9; 1830, I, 8; 1831, I, 7; II, 9; 1832, I, 1). Esan dugunez, kontatzerakoan ahots desberdinez baliatzen da. Aipatu dugu *gu* izenordainaren erabilera erretorikoa (apaltasun itxurak eginez —*asoziazioa* figura—, 1832, I, 11), baita *zuek* izenordainarena (*communicatio* edo hartzaileei galdetzea, haiek erabakiko dutelako itxurak eginez, 1819, 6). Harrigarriki, behin, hitanozko adizkiaz, hots, hartzailearen hizketa estilo lagunartekoaz baliatzera ausartzen da Bizenta, kontaera adierazkorragoa egiteko eta kontalari-hartzaileen arteko harremana estuagotzeko: “Eldurik matorduba / ez badago ezer, / ordi alper nagija / dago diadarrez. / An juak tabernara / jaten ta edaten / ama eta umiak / malkuak botaten” (1830, II, 7; neuk azpim.). Hartzailearekin komunikazioa bilatzeko darabiltza ondokoak ere: oiuhu edo esklamazioak

(1825, sar; 1830, I, 8; 1832, II, 7); apostrofeak, adib. bizkaitarrei (1819, sar.) edo Jesusi, kasu honetan errepikakorra: “zek zakaz lurrera / zek gizon eskerbaga / malmutzen artera” (1830, I, 8; halatsu 1829, I, 7); *dubitatio* (1819, 2) etab.

Elkarrizketaz baliatzen daki Bizentak, adib. Peru eta Juaneren arteko “berbakuntza” luzean (1832, II, atal osoa), taberna eta ferien kalteez ohartarazteko. Bi pertsonaia horien arteko kontrastasuna —bi baserritar tiporen bizimodu irudi bidez adierazten duena— eskematikoa da, ez erreala, eredu duen *Peru Abarkan* bezala. Elkarrizketaz baliatzen da gizon alfer hordi eta atso bazter nahasleek familiari eta etxeko ekonomiari ekarri ahal dizkioten kalteak adierazteko eta tabernak gaitzesteko: autu antologiko horretan, 4 estrofatan, erretratzen du Bizentak familia askotan ikusten zuena (1830, II, 9-12). Gero, alegiazko elkarrizketa labur simulatuak sarritan erabiltzen ditu kontakizuna adierazkortzeko: esaterako antzinako euskaldunek Anibali zuzendutako hitzak (*sermocinatio*, 1818, II, 4), halaber, kontalariak Herodesi (1818, I, 8) edo Jesusi (1829, I, 7-8); edo asaba zaharren arteko solasak (dialogismoa, 1819, 8-10, 1831, II, 1-5), haiek Jesusi zuzenduak (ibid. 15-17) edo orduko euskaldunei (ibid. 23); edo artzainen artekoak (1818, 5), edo erregeek artzainei (1818, I, 6).

Errepikapena erabili ohi du mezua buruan iltzatzeko nahiz egilearen sentimenduekin bat egiteko (*pathos*; aipatu dugu 1828ko 1. ataleko estribilloa, une larriaren adierazle). Hitz gako batzuen errepikapena (epanadiplosia) ageri da, adib. *Bizkaia* edo *bizkaitarrak* lehen urteetan ia estrofa guztietan (1818, I, estrib., II; 1819), edo *gorde* Jesusen legia/foruak/euskara (1818, 9-13; 1824, 1; 1825, 6, 9, 12, 14, 20); errepikapen bikoitza (epanalepsia), adib. *gorde, gorde* (1829, I, 11). Zenbaitetan, esaldi osoak errepikatzen ditu, klixe literario gisa. Aipatu ditugu lauburuarena (1819, 22; 1824, 3) eta Jesusen legea erraz eta biguna delakoa vs *plagiarena*, astuna (1828, 1831, halatsu 1830, I, 10). Hitzjoko mota batzuek enfasi semantikoa adierazteko balio diote, adibidez etimologismoak: “Alkar artu eskero / bizkaitar garbijak / laster garbitu leitez / bide ta errijak” (1828, II, 4). Halaber paronomasiak (*sortu...sartu*, 1818, II, 12).

Entzuleekin bat egiteko figurak oso garrantzitsuak dira Bizentaren bertsoetan. Alusioez, etsaien pertsonifikazio eta izendatzeko era berezietan, hitz ekiboko eta konnotazioz beterikoez baliatzen da, hartzaileekin aditzeko ez ezik ideiak gordezka azaltzeko ere, askotan maltzurkeriaz eta batzuetan ezinbestez, batez ere asmo politikodun gabon-kantetan.

Bereziki une larriagoetan halako figurak ugariak dira, adib. Konstituzioa nagusitu ondoren (1820). Aipa daitezke, orain artekoen gain: “liortu laster malakua” (estribilloa), “Bere argitasunak / lañuak kendurik” (2), Jesus jaioberriak “gure zauri guztiak / osatuko ditu” (6), “Zer deusku jagi arren / Infernu guztia” (7); “Arerijo geistuak / bildurtuko ez gaitu” (7), “Españak kantauko dau / beti biktorija” (8), “Gu ateratjarren / katigarijotik” (9), “Ez gaitu ez itxiko /

etsaien menpian” (13), “Ez dau Jesusek gura / gerra amaitzallia” (14). Aipatu ditugu ere 1830koak.²¹

Etsaiak ez ditu bere izenez deitzen, esan dugunez. Ez du *liberalak* hitza erabiltzen (“Constitucinoeco Damiaren asmuac zortzicuan” eta bestetan bezala, ap Altzibar 1992:392-400). Alusio bidez izendatzen ditu (*infernua, plagia*); *arerijo geistuak* (1820, 7) deitzen ditu, haienak *Luziperren asmuak* (1830, 110), *gaistuen asmuak, asmo zitalak* dira (1824, 1, 4). Edo pertsonifikazio bidez, alegietan bezala. Esaterako, otsoaren irudiaz baliatuz: *otso geistuak, otso malmutzak* kale bazterretan (1824, 13-14), “gizon *esker bagiak / malmutz ta arruak / zu galduteko daukez / eginik asmuak*” (1829, I, 7; halatsu 1830, I, 8). Bizkaitarrek, erregearekin batuta, Bizkaitik erbesteratu beharko lituzketen *lapur ta gaiztuak* ere etsai politikoak dirateke (1828, II, 6-7, 12). Liberalen agintaldia *katigarijo* deitzen du (1820, 10), ‘cautiverio’ gazteleraz, erregearen edo jendearen askatasun eza adierazi nahian (1820,10); *Konstituzioa* —Ulibarrik *debruziñoa* esango zukeena—, *lege barriak* (1819, 7), *lege arrotzak* edo *erbeste legeak* deitzen du.

Hitz bitarako edo ekibokoez baliatzen da, testuinguruan hitzaren esanahi desberdinekin jokatzeko, era batera nahiz bestera uler baitaitezke: aipatu dugu *katigarijo*, baita *bizketa zantarra* ‘erdara”berba txarrak’ (1824, 9). Ondoko adibidean, auziek nekazariei dakartzaten kalteak adierazteko, abokatu eta notarioak gautxoriekin konparatzen ditu, eta, *luma* hitzaren bi esanahiekin jokatuz, eta irudiari ironia erantsiz, hitz joko polita lortzen du:

“Lumaz ondo jantzirik / beti gautxorijak / eruaten deutziez / arto ta garijak” (1824, 15).

Kontzeptu garrantzitsuak izendatzeko beste era batzuek ere, hau da, konnotazioz beteak eta adiera estuagokoak (hitz neutroagoen orde), Bizentaren hizkuntz erabilera erakusten dute: *Jainkoaren/Jaunaren/Jesusen legea, erlijio* katolikoaren orde, hain zuzen *erlijinoe* hitza baino ez darabilelarik 1820ko Adierazpenaren itzulpenean. Hitz eta figura hauez erruz baliatzen da Bizenta, hizkuntza manipulatzu eta irakurketa bikoitzari bide emanez.

7. “Euskera ederrian” (1818, 1), “euskera politian” kantatu nahi zuela zioen Bizentak (1825, 4), halako euskararen kontzientzia baitzuen; hau da, euskara kanonikotzat hartzen zen hartan, bizkaiera klasikoaren eta, zehatzago, Mogeldarren tradizioko euskaran.

²¹ 1828ko gabon-kantetan ere alusioak suma daitezke: liskarren zantzuak (erbestetuak, 9). Beti etsaiaren kontra (Dragoe gaxkiña, 7; suge zar asmoduna, 10) ezpata erne edukitzeko deia, arriskua larria baita. Gordezakako mintzaira darabilke 1. atalean, erlijio mintzaira, topiko eta iruditeriaren estalkipean urte hartako gertaerak aipatuz agian; 2. atalean gauza berak espreskiago edo ulergarriago adierazten dira.

Azkue eta Aranaren garbizaletasunaren garaian, Tx. Agirrek idatzi zuen Bizentaren *Ipui onakeko* euskara garbia zela baina erdal joskerakoa²². Bizentaren gabon-kantei dagokienez, ezin uka euskara garbia eta garbizalea dela, konparatuz gero bere garaiko beste bertsogile batzuenarekin (adib. Zengotita-bengoa, 1832). Baina, nahiz 1820ko itzulpenean larramenditar sor-markako hainbat hitz berri erabili zuen erdaratikoei ere muzin egin gabe, Bizenta ez da Larramendi edo besteren hitz berrien zalea, Ulibarri bezala (ik. haren 1814 edo 1826ko gabon-kantak). Hitz berri gutxi aurki daitezke Bizentaren bertsoetan: *osaste* ‘kanta’ (1818, 1824ko izenburuetakoak), *linargui*, *eralle* eta *viralcai* ‘diputatu’ (“Vizcai guztiz linargui...”, 1828), *martizdi* (1818, II, 4); *dontsutu*, 1828, II, 9; *gudatu*, 1818, II, 4, Ulibarri ere erabilia, 1814; *lokabe*, *lokabetu*, *lokabetubak* (1825, 11; 1830, I, 6; 1832, I, 5), *beti iraunian*, 1831, I. Joskera aldetik ere, egungo ikuspuntutik, erreparo gutxi jarri ahal zaie Bizentaren bertsoei²³.

Bestalde, Bizentak zioen, zorrotz, “berbeta gozatsuban / dotrina ederra” nahi zuela, eta ez “hizketa zantarra” edo “esan-modu zantarrak ao zikiñetan” (1824, 8, 9). Badirudi berariz mintzo dela anbiguitatez, maila jasokoak ez ziren arrunkeria eta berba txarrei nahiz erdarari buruz.

Nolanahi ere, Ulibarriren hizkuntzari buruzko pentsamendutik eta euskara nahasitik bereizten da Bizenta. Ulibarriker zeruko hizkuntza zela uste uste zuen euskara eta erdera Luziferrena (*Gaboneco osaste*, 1826, 8); haren euskara, berriz, neologismo, beste euskalkietako hitz eta formez eta bizkaiera mendealdeko forma lokalez nahasitako saltsa gozagaitza da.

Bizentaren euskara, gipuzkeraz nahiz bizkaieraz, iturri onekoa da, Mogeldarren tradiziokoa, Markina aldeko jendearen ahoko euskara bizian oinarritua eta egileak apaindua. Ez du zerikusi handirik aldi hartako Bilboko euskararekin, hau da, euskara-erdara nahaste, “tertium quid” delakoarekin, Belaunderen bertsoek erakusten duten tankerakoarekin (ik. beherago). Horregatik, Bizentak euskal hitz zahar eta zabalak baina Bilbo aldean beharbada askok ulertuko ez zituzketen zenbait ere jartzen ditu gabon kanten bukaerako glosario edo hitz zerrendetan (*lañua*, 1830; *ikara*, *larritasuna*, *sari*, 1831). Noski, gehienak osaba Juan Antonio edo besteren liburuetakoak dira, batzuk aurreko urteetako gabon-kantetan erabiliak, beste batzuk hitz zahar baina hain ulergarriak ez

²² “mingaña edo lumea euskeraz zerabilen bitartean, burua erderazko gogamenetan zebilkiola”, “Asiera eta moldakaizkeria elkarrekin dijoaz” (*Bizenta Mogel. Ipui onak*, Auspoa, J. San Martinen ediz., 1963, 29-30; ap Olaziregi 2003:215).

²³ Salbu noizenka, eta kontuan harturik bertsoak direla, eta gainera batzuetan ohiko joskeraren berarizko aldaketa izan daitekeela, funtzio adierazkorragatik: zagoz zoraturik? (1818, I, 8); Zara zu gure jauna (1819, 17); etxeti justizija / biar dala ártu (1825, 7); dator zerubetatik / errege obia (1828, 2); Zer ez genduke bear / egin guk lurrian (1831, I, 7); Ai Peru, Peru zara / zu beti alperra (1832, II, 7).

zirenak. Irakurketa errazteko hiztegitxo horiek paratzeko ohitura handia zegoen, Ulibarrik ere erabili zuen behintzat Bizentak baino lehen (1814, 1826); ohitura bera jarraitzen du Zabalak ere²⁴. Dena dela, Bizentaren gabon-kantek hiztegi aberatsa erakusten dute.

Gero, adizki zahar edo egun desagertuak edo gutxi korritzen duten zenbait erabiltzen ditu (2. pers. pl., adib. “Bizkaitar sendo / biotz andikuak / izan zara bai beti”, 1819, sar.; nai *eukien* galdu, 1818, II, 2; *daikegun* an ikusi, 1831, I, 10; bete *daruez*, *darue* esan, 1830, II, 13, 17), eldu *daitezanian*, 1830, II, 8. Baita joskera zaharrak ere (Andra gaixua dago / *bildurrak ikara*, 1830, II, 6; aurreko urteetan *otzak ikara* (egon, euki) ageri da: 1813, III, 1; 1816, II estrib.). Adizki trinkoak usu baliatzen ditu, adib. kontraera bizkortzeko (1818, D). Eta beti adierazkortasunez darabil hizkuntza.

Kontua da lehen gerrate karlista hasi zenetik, Bizentaren desagertze literarioaz edo haren itzulpen eta bertsoak desagertuaz bat, Bilbo aldean, euskara onaren kontzientzia ere galtzen dela, zeren eta, 1839an, gerratea amaitu bezain laster, Bilboko jaietan antzestu zen komedia baten egileak, Kosme Belaunde eskribauak, baserritar euskaldunen ahotan erdara farregarria ipini baitzuen, euskara baserritar ezjakinen hizkuntza zela aditzera emanaz, hau da, gaztele-
ra ondo ez zakitenena, eta, ondoren, euskararen usain gutxiko zortziko ezinago traketsak hizkuntzaz eta neurkeraz²⁵.

Hurren urtean (1840), Bergarako Itunaren urteurrena ospatzeko abuztuaren 31an antolatu jaia zela eta, brokel-dantzaren urratsak eta gainerako antzezpeneren azalpenak adierazten dituen agiri bat argitara zuen Bizkaiko Jaureriaren agintaritzak, euskaraz eta gaztelaniaz. Agiri hori behintzat euskara jasoagoan argitara zen, Iztuetaren taiukoa eta eskukoa dirudien gipuzkera batean, larramenditar hitzez josita (*Comparsa*:1940).

Zorionez, 1846tik aurrera, J. A. Uriarte eta Bizkaiko Aldundiko beste itzul-tzaile batzuk berriro Mogeldarren euskara eredura itzuli ziren. Hartara ez zen alferrik galdu Bizentak lehen karlistate gerra aurreko 16 urteetan, gutxienez, euskara eta euskarazko literatura-tradizioa biziarazten eginiko ahalegina.

²⁴ “Notas en gracia de los que no esten tan diestros en el bascuence”. Ondorengo hitzak jasotzen ditu hor Zabalak: *jaretsi*, *martzidi azkarrakaz*, *galtzarrai*, *autu*, *jarki*, *atondurik*, *asaba*, *bêtu*, *lauburua*, *ixurten*, *emetu*, *motzak*, *oñatzak*, *bâ* (*Fábulas en dialecto vizcaíno*, RIEV III, 1909, 40).

²⁵ Belaundek bere komedia ongi hartua izango ez delako beldurrez, dio, erdara-mordoilo-zoko bertso horiek ez dituela egin euskarari irri egiteko, eta bere asmo ona frogatzeko euskarazko zortzikoak erakusten ditu, Bergarako Itunari buruz, euskaldunen biltzarretan himno gisa kantatzeko modukoak zirela esanez. Bilboko euskara txarra zela ezagun zen (hala zioten Mogel eta Humboldt) eta agian Belaundek ez zuen asmo txarrik euskarazko bertsozat saldu nahi zituelarik hizkuntzaz eta neurkeraz ezinago traketsak ziren bertso antzeko batzuk, euskarari lotsa gutxi erakusten diotenak, nahiz segidan esaten duen, euskara ez dela trauskil ez landugabea, aitzitik ederra, garbia, naturaren hizkuntza etab. (Belaunde: 1839:35-36).

8. Bizentaren gabon-kantak kantatzekoak dira, noski, nahiz doinua notatu gabe argitara ziren. Bertso-kopuruari dagokionez, aipatu dugu nola 1818an eta 1828tik aurrera bi kanta bereiz jartzen dituen; bigarrena, luzeagoa, lehena halako bi. Orotara 284 bertso; 20 izan ezik (sarrera eta estribilloa) gainerako guztiak zortzikoak dira.

Zehatzago, estrofa arruntena, kanta guztietan nagusi dena, Bizkaiko zortziko txikia deritzona da, bi punturekikoa (7/6A/7/6A/7/6B/7/6B). Baina noiz-behinka badaki erabiltzen Hegoaldean ezagunagoa zen zortziko txikia, 4 puntukoa, errima bakarrekoa (7/6A/7/6A/7/6A/7/6A), Donostiako eguberri bertsoetan ohikoa²⁶. Baita Bizkaiko zortziko txikian inpareetan puntua jartzen. Ordea, Bizentak urtetik urtera aldatzen ditu sarrera eta pozgarri edo estribilloaren estrofa moldeak eta errimak. Beraz, beti Bizkaiko zortziko txikia jaun eta jabe geldituz, hona bestelako estrofak, puntuak edo errimak (Ohar bedi musikaren erreferentziarik ez dugula, besteak beste silabak zenbatzeko).

1818, I, sarrera: 7A/6B/7A/6B/7C/6D/7C/6D; zortziko txikia; 4 errima, gurutzatuak. I, estribilloa: 6/5A/6/5A/6/5B/6/5B; zortziko xehe edo laburra, 6/5 silabakoa. II, sarrera: 5/5A/5/5A/5/5A/5/5A; zortziko berdina 5 silabez. II, estribilloa: 8A/8A/9B/9B/9C/9C/9D/9D; zortziko berezia 8 eta 9 silabakoa, plurirrimoa (4 errima, binaka). Beraz, sarrera eta estribilloetan 4 estrofa molde desberdin gehiago, Bizkaiko zortziko txikiaz gainera (hau baita nagusi). Zortziko txiki arrunta (errima bakarrekoa) ere bada estrofa batzuetan (I, 9; II, 3).

1819, sarrera: 5/6A/7/6A/7/6A/7/6A. Estribilloa: 8/8A/8A/8B/8A/8B/8A; zazpiko berdina zortzi silabez; errima besarkatu-gurutzatuak. Azken bi bertsoak, zortziko txiki arruntak. Beraz Bizkaiko zortziko txikiaz gainera, 3 estrofa molde. Bizkaiko zortziko txikiari dagokionez, lauzpabost zortzikotan pareak ez ezik inpareak ere hoscide.

1820, sarrera: 7/6A/7/6A/6A/7/6A/7/6A/6A; hamarrekoko txikia; errima gurutzatu-besarkatuak. Estribilloa: 7/8A/8/8A/9/9A; seiko hautsia. Zortziko txiki arrunta (2, 4, 5, 10). Beraz, Bizkaiko zortziko txikiaz gainera, beste 3 estrofa molde desberdin.

1824, sarrera: 6A/6A/7/6A/7/6A/7/6A. Zortziko txiki arrunta (3, 10, 11, 14).

1825, sarrera: 8A/7A/8A/8A/8A; bostekoa, errima monorrimoa. Estribilloa: 8A/8A/8B/8B/8C/8C; seiko berdina zortzi silabez; plurirrimoa (binaka).

²⁶ Adib. Jesusen Jayotzari / Donostiyaco Gazteac urte milla zortzi eun da ogeui eta zortzi garengo Onenzaro gabean. (*Bertso paperak*. Bonaparteren fondoa. Newberry Library (Chicago), C-4.

1828, I, sarrera: 7/6A/7/6A/7/4B/7/5B; zortziko hautsia. Estribilloa: 6/5A/5A/4B/4B/5/6C/4C/7B; bederatziko hautsia, plurirrimoa (3 errima, besarkatuak). Zortziko txiki arrunta (I, 2, 12; II, 11).

1829, I, sarrera: 5/5/5/3A/5/5/5/4A. Estribilloa: 4/5A/7A/4B/4B/8A/4/4B/8A; bederatziko hautsia; egitura desberdina: laburra-laburra-luzea. Zortziko txiki arrunta (II, 14). Bizkaiko zortzikoan inpareek errima (I, 2, 4, 10).

1830, I, Sarrera: 9A/9A/9B/9B/9C/9C, seiko berdina bederatziko silabez. Estribilloa: 4/5A/5/3A/5/5A/5/4A; zortziko xehe hautsia, 3, 4, 5 silabako bertsole-roduna; pareek errima. Zortziko txiki arrunta (I, 5; II, 19).

1831, I, sarrera: 5/5/5/3A/5/5/5/4A. Zortziko txiki arrunta: 7/6A/7/6A/7/6A/7/6A. (I, 1; II, 3, 13, 14). I, estribilloa: 4/4A/6/4A/5/4B/6/4B; beste era batera: 8/10/8/10.

1832: I, sarrera: 6/6A/6/6A/6/6A; seiko berdina sei silabez. Zortziko txiki arrunta: 7/6A/7/6A/7/6A/7/6A (I, 1, 2; II, 3, 17). I, estribilloa: 4/5A/7/5A/7/6A; seiko hautsia.

Bizenta oinarrian herri bertsogintzako moldeez eta erritmo arinez baliatu zen, bereziki Bizkaiko zortziko txikiak. Hala ere, sarrera eta estribilloetako estrofa molde desberdin ugari erabili zituen (20tik gora), mota guztietakoak bertso-lerroari dagokionez (hamarrekoak, bederatzikoak, zazpikoak, seikoak), silaba kopuruari dagokionez (berdinak, hautsiak, xeheak) eta orobat errimari (monorrimoak, plurirrimoak, errima inparetan; errima kurutzatuak, besarkatuak). Aurreko urteetako gabon-kantetan ere egitura bera (sarrera, zortzikoak, estribilloa) eta estrofa molde antzekoak ageri dira, beti Bizkaiko zortzikoak nagusi dela, baita bariazio handia sarrera eta estribilloen estrofa moldeetan. Sarrera eta estribilloei dagokienez, aurreko urteetako ereduetan oinarritu zen Bizenta, hasieran behintzat: adib. 1818ko zortziko berdina bost silabekoak 1816an ere agertzen da, eta zortziko txiki arrunta 1817koetan. Ordea, sarrera-estribilloetan ez ditu aurreko urteetako molde tipiko batzuk erabiltzen, esaterako zortziko ertainaren antzekoa (4/4/7 edo 8/7), bi errimaduna, 1815ekoetan erabilia. Gero, 1818 baino lehenagokoetan estribilloa da laburrena, bertso-lerroko silaba kopuruz (maiz 3, 4, 5 silabakoak); Bizentarenetan, 1828tik aurrera baino ez da hori gertatzen eta nekez hiru silabako bertsolerrorik. Erritmo arin eta biziak, talde metriko luzeak laburrekin eta euskara erderarekin aldizkatzea gogoko du Fr. P. Astarloak, alaitasun, umore on eta grazia adieraziz; ordea, molde eta erritmo egonkorragoak nahiago Bizentak, bere predikua azaltzeko.

Bizentak puntua edo errima ez du, beharbada, oso aberatsa; askotan silaba bakarrekoa, batzuetan are bokal bakarrekoa (azkena). Ugariena, ia beti, *-(r;t)ik*; eta ondoren, *-ia* (batzuetan *-iak*-ekin konbinatuz), *-ian*, *-uak*, *-uba*, *-ubak*, *-ijak*, *-etan*, *-tu*, *-ten*. Batzuetan badirudi Bizentak gogoko dituela an-

tzeko errimak binaka elkartzea estrofa berean; adib. 1830ko bigarren kantan *-ubak* eta *-uak* (13), *-nak* eta *-uak* (15), *-ubak* eta *-ur(r)ak* (16). Talde prosodiko-metrikokoak eta etenak egoki osatzen edo ebakitzen ditu herri-bertsogintzak ohi duen libertateaz baliatuz, bortxatu gabe, zangalatraurik ere ia gabe. J. I. Aranak bere *Arte métrica bascongada* tratatuan Bizentaren 1820koen bi bertso jartzen ditu, dieresiarren eta silaba eta mintzaera leun, arin eta gozoen erakusburutzat (1820, 4, 9; Altuna 1992:133, 138)²⁷

Bizentaren neurkerak eta oro har gabon-kantetakoak sakonago aztertzea merezi du, euskal literatura hobeki ezagutze aldera. Arejitaren arabera, herziago loturik daude egitura, bertso-tankera, tematika eta estiloaren aldetik gaztelaniaz beste hirietan egin ohi zirenei herri-tradiziozko marijesiei baino (2002:318). Dena dela, Bizentak bertso-jartzaile landua dela erakusten du, baina herri bertsoetan edan zuela eta herri bertsoen usaina dariela harenei bertso-gintza-tankeraz nahiz mintzairaz. Bertso borobilak ez ditu gutxi, adibideetan ikusi ditugun asko halakoak dira.

9. Bizentaren gabon-kantek uste baino arrasto handiagoa utzi dutelakoan gaude. Behintzat Uriarteren *Poesía bascongada* (Uriarte: 1987) bildumako gabon-kanta batzuek Bizentaren oihartzuna dakarkigute. Adib. asaba zaharren etsenplua Erroma eta erbestetarren kontra, edo bizkaitarren ona lege zahar eta garbian beti sendo irautean dagoela, edo mozkortzearen kalteak nahiz narzismoa²⁸. Uriarteren bildumako gabon-kanten bertso-moldea ere Bizentak darabilen bera da, Bizkaiko zortziko txikia.

Bizentaren gabon-kantetako bertso batzuetan marijesi tankerako herri-kanten oihartzuna nabari da “Belengo eskapian / abereen artian” (1819, 13) klixean²⁹. Bestalde, bertso batzuk herriaren oroimenean gelditu dira. Arejitak azaldu duenez, adineko jendeak gogoan ditu oraindik “Ai, Peru, Peru / zu beti alperra /...” zortzikoa (1832 II, VII; ik. Arejita 2002:287). Beraz ahozko tradiziotik hartuko zuen zerbait, baina ekarri ere bai, duda barik.

²⁷ “Regla L. “Con vocales ya solas, ya combinando cada una de ellas con una sola consonante que no sea fuerte ni seca, o ya con dos sílabas seguidas siendo la segunda líquida, salen fácilmente sílabas y dicciones suaves, ligeras y dulces. Ejemplos: / Zortzico bitartea: “Soñu eder artian / dansugu cantia /...” (P. Altuna 1992: 138). Dieresia egiteko askatasunaren adibidetzat jartzen du 4.a : “Laño illunen batzuc / aguertzen badira /...” (ibid. 133).

²⁸ “Erroma guztijaren ikara izanik / Augustori berari / arpegi emonik /...” (Uriarte 135. or.:1, 2); “galdu baño lenago / euren lege onak, / ill, diñue, guztijok / baña ez azpiratu.../ Ez gaituz oraindiño / arrotzek garaitu” (ibid. 136, 3). Cfr. B. Mogel 1819, 7, 8. Mozkortzearen ondorio kaltegarriez, ik. Uriarte, 140. or., 9, 10. “Lege zahar ta garbijan / iraun beti sendo / alan izango gara / bizkaitarrak ondo” (Uriarte, 142. or., 7). Narzisimoaz ik. Uriarte, 142. or., 9.

²⁹ Konpara “Belengo portalian / estalpe batian, / Jayo da Jesus ona / Ganadu artian” (M. Lekuona, “Gabon-kantak (Cantos de Nochebuena etc.)”, *Anuario de Eusko-Folklore*, 1933, 31. Oso antzekoak dira: Victor Gaubekak bildurikoak, “Bermeo-ko gabon-kanta zarrak”, 1950, eta, *Marijesak: Villancicos de Navidad (en vascuence) como se cantan en Guernica*, 1951; San Martin, “Gure amagandiko gabon-kantak”, 1997, *Iker* 10, 299-311.

Laburbilduz: Bizenta Mogel emakume idazle argi eta bikainak lehen karlista aurreko euskal historia eta literatura hobeto ezagutzeko eta eztabaidatzeko aukera eskaintzen digu. Bertso-jartzaile jarraikia baitzen, Bilboko gabon kanten tradizioari segida eman zion lehen karlistadaren aurreko krisialdi urteetan, 10 bat urtez bertso-paperak atereaz (1818-1832). Aurreko gabon-kanten aldean, Bizentarenak maila goragokoak dira gaien zabalari, jardunaren eta mintzamoldearen indarrari eta bertsoen lantzeari begiratuta.

Gabon-jaietako giroaz eta bertso-paperez baliatu zen, alde batetik, euskaldun eta nekazarien aurrean foruak eta Bizkaiaren nortasun politikoa defendatzeko; bestetik, bere garaiko gizarte modernoaren alderdi eta jokamolde batzuk kritikatzeko eta gaitzesteko (tabernak, hordikeria, jokoa, pipatzea, *lumadunak*, hitzontzikeria, guraso zaharren baztertzea, emakumen hautua plaza-mutilak hobesterakoan); eta beti bakea, lana eta batez ere Jainkoaren legeko aginduak predikatzeko, hain zuzen, Fr. P. Astarloak eta Fr. Bartolomek beren dotrina liburuetan egin bezala, baina bertso indartsu eta gozagarrien bidez.

Bilbon jarritako gabon-kantak bere-bereak ditu Bizentak; beste helburuz eginak dira mandatuzko itzulpenak, batzuk liberalen aldekoak eta beste bat gutxienez erregezaleen aldekoa, hain zuzen hemen berrargitaratzen dugun 1828koa, errege-erreginen Bizkaira etortzearen karietara. Bertso mamitsu eta indartsuak edukiz eta landu-apainak formaz, hizkuntza nahiz neurkera aldetik, ondu zituen. Bizkaiko euskara onaren erreferentzia nagusietariko bat izan zen bere garaian; orduko literaturarena ere badateke.

Eskerrak zor dizkiot Joseba Agirreazkuenagari, Bizenta Mogelen idazlanak berriz aztertzei aukera eta bultzada ez eze emandako argibide ugariengatik.

Bibliografia

- J. AGIRREAZKUENAGA, J. 1987. "M. A. Madariaga "Patakon". Gaizkile onaren adierazpena", *Homenaje a Julio Caro Baroja*, S. Sebastian.
- AGIRREAZKUENAGA, J. 1990. "La vía armada como método de intervención política: análisis del pronunciamiento carlista", 177-226. *150 años del Convenio de Bergara* (J. Agirreazkuenaga, —J. R. Urquijo (eds), Eusko Legebiltzarra, 1990).
- AGIRREAZKUENAGA, J. 1998. "Génesis de la sociabilidad moderna en Bilbao (1800-1850). II. Tabernas y cafés", *Bidebarrieta. Anuario de Humanidades y Ciencias Sociales de Bilbao. Bilboko Giza eta Gizarte Zientzien Urtekarria*, III, 349-361. or.
- AKESOLO, L., 1975. "Gutunliburuari agurrez", *Gutunliburua*-ri sarrera, III-XV. Ik. Ulibarri. 1975.
- ALTUNA, P. 1992. "Tratado de métrica vasca (1872)", *Fontes Linguae Vasconum*, 59, 119-164.
- ALTZIBAR, X. 1982. "Bizenta Antonia Mogelen biziaz eta lanaz zenbait argibide", *Euskera* XVII, 1982, 457-496.

- ALTZIBAR, X. 1992. *Bizkaierazko idazle klasikoak: Mogeldarrak, Astarloatarrak, Fr. Bartolome: nortasuna, idazlanak, grafiak*. Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo.
- AMURIZA, X. 1995. *Bizkaiko bertsogintza. I. Izengabeak*. Bilbo: Kulturgintza Tinkoketa; Zornotza: Bizkaiko Bertsolari Elkarte.
- AMURIZA, X. 1998. *Bizkaiko bertsogintza. II: Izendunak*. Bilbo: AEK. Bizkaiko Bertsosale Elkarte. Zenbat Gara Kultur Elkarte.
- AREJITA, A. 2002. "Gaboneko kantak Bilbon". *Bilbao. El espacio lingüístico. Simposio 700 Aniversario.—Bilboren 700. Urteurrena. Hizkuntza gunea. Sinposioa*. Bilbo: Universidad de Deusto. 281-324.
- BELAUNDE, Cosme. 1839. *La Comedia aldeana*. Parte bat argitaratua: "El zorzico de tonadilla como usan los comediantes en tiatro de Bilbao", *150 años del Convenio de Bergara* liburuan argitaratua (J. Agirreazkuenaga, —J. R. Urquijo (eds), Eusko Legebiltzarra, 1990. 563-572.
- Berts paperak*. Bonaparteren Fondoa, Newberry Library, Chicago (azken honen fotokopia bat dago Euskaltzaindiaren Azkue Bibliotekan; Euskaltzaindiari esker berrargitaratzen ditut bilduma horretako zenbait bertso, B-6, B-7 zenbakidunak).
- Comparsa destinada para el día 31 de Agosto de 1840, primer aniversario del célebre convenio de Vergara*. Bilbo: Impr. de N. Delmas. (Ordenes y circulares del Señorío de Vizcaya: 1839 a 1841. N° 53, Biblioteca Provincial. *150 años del Convenio de Bergara* liburuan argitaratua (J. Agirreazkuenaga, —J. R. Urquijo (eds), Eusko Legebiltzarra, 1990. 560-562.
- CURTUS, E.R. 1989. *Literatura europea y Edad Media Latina*, I, II. Fondo de Cultura Económica. México. 5. berrargitalpena.
- DELMAS, J.E. 1970. *Diccionario biográfico de claros varones de Vizcaya*. Introducción por Juan Ramón Urquijo y Olano; Prólogo, notas e índices por Angel Rodríguez Herrero. Edición separada de La Gran Enciclopedia Vasca.
- (HORMAECHE, Fr.). (1828). *La célebre década de Bilbao ó sea, Memoria de los festejos con que su muy ilustre Ayuntamiento ha procurado obsequiar a SS.MM los Reyes nuestros Señores D. Fernando Séptimo y Dª Josefa Maria Amalia durante su permanencia en esta M.N. y M.L. Villa de regreso para la Corte*. Con licencia. Bilbao: Imprenta de Basozabal.
- Gavoneco cantac / cantauco dirianac otsandico / mezan / Jaungoicoen Semien Jaiotzaco / egunetan: gurtu edo adoracenda / primilizarreco elexa Santiagocuan / cein dan Bilboco uri-linarren (sic) Vizcaico / Jaunerendean. / Iminiric otsanquidan Don Pedro Estorqui maisuba ostabatza-coa gaiti. 1813 urtean.*
- Gauoneco cantac / cantauco dirianac otsandico / mesan / Jaincoen Semien / jaiotzeco egunetan. / Santiagoco Eleiza lenastan / cein dan Bilboco uriyen / Vizcaico Jabe-dean. / Iminiric otsanquidan Don Pedro Estorqui Maisu otsanquidaria gaitic 1814. Garren urtian.*
- Gaboneco cantac / vizcaitarrentzat / Jaiotzaco Pazco egunetan poztuteco. / 1815 garren urtian oidan leguez*. Bilboan: D. Pedro Antonio Apraizen moldeteguian.
- Gaboneco, osaste ó / cantac Jesu Cristoren Jaiotzeco-enac Viz- / caitarrentzat bere Jaiotzeco eran; Gogo gozoa- / gaz cantaduteco; 1816 garren Urtian oidan le- / guez Jaijo barrijari*. Bilboan: D. Pedro Antonio Apraizen moldeteguian.
- Gaboneco cantac / Vizcaitarrentzat, / Jaiotzaco Pazco egunetan poztuteco / oidan leguez, 1817 garren urtian*. Bilboan: D. Pedro Antonio Apraizen moldeteguian.

- Gaboneco cantac / vizcaltarrentzat, / Jaiotzaco Pazco egunetan poztuteco / oidan leguez 1818 garren urtian.* Bilbaon. D. Pedro Antonio Apraizen moldetegiuan. Biardan bai emonagaz.
- Gaboneco cantia vizcaitar / guztientzat, euscaldun / emacume batec ateria 1819. garren urtian / Abandoco elexatian.*
- Gabon gaberdicto meza ots andicuan cantauco dan cantia 1820 garren urtian Santiagoco Elexan Bilboco Urijan.* Bilboon: José Basozabalen sillutegiuan 1820 garren urtian.
- Gaboneco osaste, / edo cantac / vizcaytarrentzat 1824 garren urtian.*
- Gaboneco berba neurtu, / edo versuac eusqueraz / Vizcayco nequezalientzat. 1825. garren urtian.* Bilbon: J. Basozabal-en sillutegiuan: Artecallian num. 41.
- Gaboneco osaste, edo berba neurtuac, vizcaytarrentzat. 1826. garren urtian.* Bilbon: J. Basozabal-en sillutegiuan Artecallian: num. 41.
- Gaboneco cantac / edo verba neurtubac / 1828 garren urteraco.* Bilbon: Basozabal eta Jauregui-en sillutegiuan.
- Gaboneco cantac / Jesusen / jaiotziaren gañian / 1829 garren urteraco.* Bilboon: José Antonio Jaureguien sillutegiuan.
- Gaboneco cantac / Jesusen / jaiotziaren ganian / 1830 garren urteraco. / Bilboon: / José Antonio Jauregien sillutegiuan.*
- Gaboneco cantac / Jesusen / Jaiotziaren ganian / 1831 garren urteraco.* Bilboon: Eusebio Larumbeen sillutegiuan.
- Gaboneco cantia / Jesusen / Jaiotziaren ganian / 1832 garren urteraco.* Bilboon: Eusebio Larumbeen sillutegiuan.
- Hona aipatu gabon-kanta horietako batzuen erreferentzia: J. de U. 7991, 7992, 7993, 7994, 7995, 7996, 7997, J. Urkixoren Fondoa, Gipuzkoako Foru Aldundia, Koldo Mitxelena Kulturunea, Donostia; Altzibar, X., 1992; ik. *Bertsos paperak*. Iruñeko Kaputxinoen Bibliotekan badira urte batzuetakoak: Pamplona. Biblioteca Central de Capuchinos. Provincia de Navarra, Cantabria y Aragón. 1198-6-36. Erreferentziak: R. 78725, 78726, 78727, 78728, 78729, 78731, 78732, 78733.
- IRIGOIEN, A. 1977. "Bilbo eta euskara", *Euskera*, 385-425.
- MITXELENA, K. 1983. "Euskara eta euskararekiko ikerkanak (1700-1800)", *IX. Congreso de Estudios Vascos. Antecedentes próximos de la sociedad vasca actual. S. XVIII y XIX.* 239-250.
- MOGEL, Bizenta. Ik. *Gaboneco cantac...* Ik. *Vizcai guztiz linargui...*
- OLAZIREGI, M.J. "Bizenta Mogel (1782-1854), edo euskal tradizio literario androzentrikoa pitzatu zenekoa", *Iker* 14, 2003; II, 203-221. *Euskaltzaindiaren XV. Biltzara. Piarres Lafitteren mendeurrena (1901-1985).*
- Órdenes y circulares de la Diputación General de Vizcaya.* 1827-1829. Bizkaiko Foru Artxiboa. J-00690.
- Órdenes y circulares del Señorío de Vizcaya.* Bizkaiko Foru Artxiboa. 1828. J-01614.
- RUIZ DE LARRINAGA. 1927. *El Vascófilo franciscano R.P. Juan Mateo de zabala. Apéndice bio-bibliográfico por D. Luis de Lezama Leguizamón.* S. Sebastián. Imprenta de la Diputación de Guipuzcoa.

- ULIBARRI Galindez, J. P. 1975. *Reproducción facsímil del “Gutunliburua” de José Paulo de Ulibarri y Galindez—Jose Paulo Ulibarri Galindez-en Gutunliburua* izeneko eskuizkribuaren facsimil gisako argitalpena, Vitoria-Gasteiz.
- URIARTE, Fr. J. A. 1987. *Poesía bascongada. Dialecto vizcaino*. Bizkaiko Foru Aldundia. J. Kortazar—M. Billelabeitiaren ediz.
- Vizcai guztiz limgui eta leyalac* Don Fernando 7º eta Maria Josefa Amalia bere jaun eta jaubiei baguillaren eta 16, 1828 garren urtian.
- ZABALA, Fr. J. M. 1907, 1909. “Fábulas en dialecto vizcaíno, *RIEV* I, 90-98; 529-543; III, 27-40. Eskuizkribua: *Cuentos bascos. Ipuñak*, Celt et Basque, 127, Bibliothèque National, Paris.

Oharra: gabon-kanten aipu zehatzak egiterakoan, urtea, I eta II (lehen edo bigarren kanta edo partearen adierazle) eta zortzikoaren zenbakia ezarri ditugu, parentesi artean. Adibidez: (1832, II, 3). Hau da, 1832. urteko gabon-kanta, 2. parte, 3. estrofa. Zortziko ez baina sarrera edo estribilloa denean, hala adieraziko dugu laburduraz: sar., estrib.

ERANSKINAK

1. BIZKAI GUZTIZ (1) LINARGI ETA LEIALAK / DON FERNANDO 7º ETA MARIA JOSEFA AMALIA / BERE JAUN ETA JAUBIEI BAGILLAREN / ETA 16, 1828GARREN (a) URTIAN

Ondoko argitalpenean grafia egungo idazkerara egokitu dugu, inprimatze-huts batzuk zuzenduz. Irizpideak ik. hurrengo eranskinean.

SARRERIA

Ezin dogu (b) estaldu
poza bularrian
bagillaren amasei
garren egunian.
Ordu zoragarrija
Bizkaiko lurrian
dakuskuna FERNANDO
begien aurrian.

ZORTZIKUA

1. Bizkaitar linargijak
jauna ikusirik,
pozaren pozez dagoz
erdi zoraturik;
adurra darijué
gaur ezpanetatik (c)
bedeinkatuten dabé
biotz-biotzetik.

POZGARRIJA

*Ongi etorri,
geure jauna,
bizitza luze,
ta osasuna,
opa deustubez
bizkaitarrak
zeruraño jasarik
euren diadarrak.*

2. Bere emazte maite

JOSEFA AMALIA
ikustia Bizkaijan
da atsegin betia.
Izanik ain andija
da bere honestia,
jakituna, ta doe
guztien jaubia.
Ongi etorri etc.

3. Nekia igarota
oi da atsegina
au berau jazoten da
gaur egin-egina.
Liortu bitez bada
leijalen malkuak,
poztu bene-benetan
erri Bizkaikuak.
Ongi etorri etc.

4. Kataluñan jagirik
malmutz ta gaistuak,
laster agertu ziran
zituben asmuak.
Guzurrezko jantzijaz
ondo apaindurik,
berbatxu labanakaz
engañau gurarik.
Ongi etorri etc.

5. Jainkuaren legia
arturik minian,
plagiaren asmua
eukén biotzian;
gura eben FERNANDO
eretsi tronotik,
eta itxi España
betiko galdurik.
Ongi etorri etc.

6. Baña jaun onek deutsez
bidiak zarratu
ez ditezan ostera
inolaz azartu.
Eraille prestubezen
aurrian jarriarik
itxi dituz guztiak
zurtu ta arriturik.
Ongi etorri etc.

7. Amaitu ziraneke
ango zereginak;
eldu ziran Bizkaiko
biralkai (3) jakinak;
erregututen deusé
datorréla ona,
eta bertatik eukén
bere bai emona.
Ongi etorri etc.

8. Bizkaitarren biotzak
dagoz arroturik
euren jaun ta jaubia
eurakaz eukirik.
Nok sinistu eukian
igezko urtian,
zein poz izango ginan
gaurko egunian.
Ongi etorri etc.

9. Esker milla deuséguz
FERNANDO jaunari,
bere duin (d) dan andra
gure laztanari.
Maitetuko dituguz
bizitza guztian
azkeneko arnasa
amaitu artian.
Ongi etorri etc.

10. Beti Bizkaija leial (e)
bere jaunarentzat
eta izugarrija
arrotz geistuentzat. (f)
Bizkaiko bularretan
gaztelu senduak
aurkituko ditubez
zure arerijuak.
Ongi etorri etc.

11. Bizkaitarren biotzak
zuriak izanik,
ezin emon ginaizu
ondasun (g) obarik.
Jauna, zure aurrian
guztiak jarriarik,
ez daukagu zer egin
beste eskintzarik.
Ongi etorri etc.

12. Isuli (h) biar balitz
odola zugaitik,
ez genduke egingo
inok atzerarik.
Zarrak eta gaztiak (i)
guztiak dagoz prest,
preminarik baletor
inoz zoritxarrez. (j)
Ongi etorri etc.

13. FERNANDO ta MARÍA
 JOSEFA AMALIA
 Gure biotzetako
 SEÑORA maitia.
 Zerubari deutsagu
 bai erregutuko,
 gorde zaigubezala
 urte askotako.
Ongi etorri etc.

(Orrialdearen barrenean hitz glosario laburra) (1) *Linargui*: Noble. (2) *Era-ll*: Asesino. (3) *Viralcai*: Diputado.

Testu inprimatuak dio: (a): 1828 garren. (b) opgu. (c) espanetatik. (d) duni. (e) Leyal. (f) geistuenzat. (g) ondazun. (h) Yzuli. (i) gastiac. (j) zori charrez.

Isuli (testu inprimatuan *Yzuli*, 12. estr.) ez dagoke hiztegietan bildua (hapax?); cfr. *isuldi* (B-m-o), derramar (Azkue, Dicc. V-E-F).

2. BIZENTA MOGELEN GABON-KANTAK

Bizenta Mogelen testua erabat errespetatuz, grafiak egokitu ditugu, egungo irakurleei begira, ortografia modernokoak ezarriz baina jatorrizko ahoskera gordez. Beraz hitzen arteko bilkura eta bereizketak egungo usadioan jarri ditugu (*vici modu*—> *bizimodu*, *gordetia gaitic*—> *gordetiagaitik*; *Adane gandic*—> *Adanegandik*; *Cerda*—> *Zer da*; *ezdira*—> *ez dira*). 1831ko gidoiak ere kendu eta egokitu ditugu. Ortotipografia ere egokitu dugu, letra tipo desberdinak bateratuz; letra xehez ezarri ditugu bertso inprimatuetan batzuetan letra xehez, nahiz gehienetan letra larriz ageri diren *Jaungoikua-
ren Leguia*, *Arzañen Arzaña*, *Erregueen Erreguia*, *Glorija*, *Sein* eta antzekoak ere.

Hala ere, egungo *b*-rik ez dugu ezarri eta, bestalde, egilearen grafia berezi zenbait errespetatu ditugu: *j*, *y* eta *b* antehiatikoak; *y*- (*yatorcu*); *ñ* eta *ll* (*i* ondoren); bokal bituen kontrakzio-azentuek, errima-azentua eta beste azentu mota batzuk; *b* gazteleratiko hitzetan (*humilduba*, *humildiac*); *-st-* bizkaierazko zenbait hitzetan (*sistriña*) edo *eznia* grafia (azken hau horrela idazten baitu beti, adib. 1829 II, 13; 1832, II, 15). Zalantza erakusten du egileak *-st-*, *-sc-* kasuetan (*eskero/ezkero*, *gusti/guzti*, *basterra/bazterra*, *emaste/emazte*, *lastana/laztana*), *iños/iños*, *zorzikua/zortzikua*, *enzun/entzun* kasuetan; horietan egungo idazkera ezarri dugu (salbu *geisto* edo *gaisto*, *moskorra* eta *arzaín*, hitzok ia beti hala idazten baititu), oharretan bilduz egilearen idazkera.

**(1818) GABONEKO KANTAK / BIZKAITARRENTZAT, / JAIOTZAKO PAZ-
KO EGUNETAN POZTUTEKO / OI DAN LEGEZ, 1818GARREN (1) URTIAN.**

SARRERIA

Zer da gaur jazo dana
Belengo erriyan?
Aingeru ta arzainak
duaz alkarren leiyan.
Zerubak edegirik
zer da mirari au?
Onelako konturik
iñok ikusi ez dau.

ZORZIKUA

1. Jesusen jaiotzia
kantau gura neuke,
euskera ederrian
baldin al banaike.
Ez daukaguna legez
beste berbetarik,
ez dogu kantaduko
aurten erderaric (2).

POZGARRIYA

*Mundutar guztiak
erdu Belena,
ikusiko dogu
zein dan lenena,
Bizkaiya urrin dago
baña orregaitik
ez dira euskaldunak
izango atzetik.*

2. Abenduko illaren
ogeta bostian
aurkitu zan Jesusa
Belengo eskapian;
jaijorik gaberdiyan
aska pobre baten
aberiák juakoz
arnasaz berotzen.
Mundutar &

3. Inguruban egozan
arzainak guztiyak,
arin-aringa duaz
entzunik barriyak.
An José ta Mariya
dakusez zurturik
seintxubaren aurrian
belaunikaturik.
Mundutar &

4. Aingeru ta arzainak
guztiak nastaurik
seña adoretan dabe
bertan auspazturik.
Zer da jazoten dana?
diñue eurekan,
Mesias jaiyo jaku
gaur bene-benetan.
Mundutar &

5. Euren artaldiakaz
arzainak azturic,
mirari onek daukaz
gutziz zoraturik.
Dinue, jaiyo bada
arzainen arzaina,
zelan gizon guztiak
ez datoz gaur ona?
Mundutar &

6. Iru errege datoz
eguzki aldetik,
izar argi eder bat
dabela aurretik.
Eldu zirianian
arzainei dirautse:
nun da emen jaiyo dan
erregen errege?
Mundutar &

7. Erodes erregiak
 jakin gura leuke
 nun daguan seintxu au
 baldin al baleike.
 Nai leuskio bertatik
 kendu bizitzia,
 onek kendu ez deiyon
 bere agintzia.
Mundutar &

8. Zer darabiltzu Erodes
 zagoz zoraturik?
 Ez dau Jesusek gura
 lurreko agintzerik.
 Bere agintaritza
 ez da mundukua,
 yatorku erakustera
 lege betikua.
Mundutar &

9. Agintzen dau erregek
 ilteko bertatik
 seintxu txikar guztiak
 erruki bagarik;
 baña aingeru batek
 jatsirik zerutik
 iges (3) eragin deutsa
 laster Nazaretik (4).
Mundutar &

BIGARREN KANTA EDO OSASTEA

SARRERIA (5)
 Bizkaitar sendo
 izugarriyak,
 prestau eidazuz
 gaur belarriyak,
 arin nai bozuz
 entzun barriyak
 ez dira elduteko
 ona nagiyak.

ZORTZIKUA (6)
 1. Jangoikuen legia
 Bizkaiyan da sendo,
 Adanegandik ona
 garbi eta ondo
 gorde izan da beti
 garbiro fedea, (7)
 baita geure forubak,
 eta berbeitia.

POZGARRIYA
*Bizkaitar prestu senduak,
 gaur biar zeunkez eguak
 eltzeko laster Belenera
 jaio dan seña ikustera,
 abarkak jazteko asti baga
 guazan guztiok (8) arin ara
 an dago Jesus itxaroten
 José ta Mariya lagunduten.*

2. Erbestetar gaistuak
 nai eukien galdu,
 baña Bizkaiyak ez dau
 bururik makurtu.
 Beste erri askotan
 jaretxi arren au
 ez dau ños Bizkaiyan
 kanpokok agintau.
Bizkaitar, &

3. Erromatarrak eurak
datoz arroturik,
zapaltzeko ustiaz
Bizkaiya bertatik;
baña duaz igesi
ondo lotsaturik,
eskubete gizonen
arpegi emonik.
Bizkaitar, &

4. Nun dituzuz indarrak
Anibal arrua?
Zek otzitu izan dau
zenkarren asmua?
Martizdi andiyakaz
gudatu bazara
erdu bildur bagarik
Bizkaiko lurrera.
Bizkaitar, &

5. Ezagutu zituban
Erroma senduak
bizkaitarren biotzak,
bai eta besuak.
Ez dau geiago gura
Bizkaiyaz gerrarik;
bakia opa deusku
arima-arimatik.
Bizkaitar, &

6. Ez zirian amaitu
onekaz bakarrik:
gure areriyuak
datoz erbestetik.
Goduak gura leuke
beinguan menpetu,
baita moro gaiztuak
bere azpiratu.
Bizkaitar, &

7. Zer da egitekua
ainbeste jenteri?
Euskaldunak bakarrik
zelan eurei jarki?
Oregaitiño bere
ez dago bildurrik
Bizkaiko mendiyetan
ondo atondurik.
Bizkaitar, &

8. Gizon bakotxak dauka
bere gazteluba,
beragaz daukalako
biotz indartsuba.
Ez dau (9) egiten iñok
emen atzerarik
galdu ez dedin iñoz (10)
Bizkaiko legerik.
Bizkaitar, &

9. Jesusari bakarrik
jako edegiko
ate zabal-zabala
datorren betiko.
Bere legia dogu
guk beti gordeko,
ez jako sarrerarik
besteri emongo.
Bizkaitar, &

10. Gure asabak eben
sendotasunagaz
gorde gure fedia
euren odolagaz.
Erbestetar guztiei
iges eraginik,
itxi eben Bizkaiya
buruba jatorrik.
Bizkaitar, &

11. Eurak itxi eskuben
 foru ain ederra
 beti gorde izan da
 urterik urtera;
 gura dabenak bada
 garbiro au euki
 Jaungoikuaren legia
 ez dau biar itxi.
Bizkaitar, &

12. Gorde geure legia
 gorde berbeitia
 lenago galdu bedi
 geure bizitzia;
 sortu zan egunetik
 lenengo gizona
 ez da arrotzik sartu
 aginduten ona.
Bizkaitar, &

13. Gure diputau jaunak
 au ezagaturik,
 gorde gura litukez
 forubak garbirik.
 Alegiña egiten
 au jaretxiteko,
 ez dabe atzerarik
 sekula egingo.
Bizkaitar &
 AZKENA.

BILBAON. / D. PEDRO ANTONIO APRAIZEN MOLDETEGIAN. / BIAR
 DAN BAI EMONAGAZ.

Zolan, eskuz idatzita, honako ohar hau: “Ymini ditu Vizcaitarrentzat Vicenta Moguel ta Basozabal euscaldun emacume batec.”. Gure ustez, Bizentaren beraren letra da. Beherago, hau ere eskuz, baina beste norbaitek: “Bilbao 20 sept 1856 Delmas.”

Testuak dio: (1) 1818 garren. (2) ederraric. (3) iguez. (4) (norbaitek, agian Bizentak berak, lumaz zuzendua; ez da ongi ikusten zer jarrita zegoen). (5) Sarraria. (6). zorcicua. (7) (lumaz zuzendua: fedia). (8) gustioc. (9) Ez da eguiten iñoc. (10) iños.

(1819) **GABONEKO KANTIA BIZKAITAR / GUZTIENTZAT, EUSKALDUN /
EMAKUME BATEK ATERIA 1819GARREN (1) URTIAN / ABANDOKO ELE-
XATIAN**

SARRERIA

Bizkaitar sendo
biotz andikuak,
iñoz (2) makurtu ez diran
leial ta senduak!
Izan zara bai beti
garbi ta zintzuak,
ez zaitube menpetu
fedea bagakuak.

ZORTZIKUA

1. Urte guztietako
betiko *lelua*
da atera biarra
Gabon zortzikua.
Ainbeste kantau dogu
juan dan urtetan,
ze, ez dakit zer esan
gaberdi onetan.

POZGARRIA

*Arin arin bizkaitarrak,
guazan guztiok Belena:
An jaio da geure jauna
angeruben erregia
baita bere gizonena,
gure katia guztiak
urratzera datorrena.*

2. Oraindiño bere nik
geratu nai ez dot,
zertxubait asmau бага
gaur baldin al badot.
Bizkajak emongo deust
bai materijala;
izan dalako beti
sendo ta leijala.
Arin, arin etab.

3. Augusto Erromako
enperadoriak
nai zituban menpetu
Bizkaiko jentia;
baña euren indarrak
ondo ezaguturik
iges eragin eutsén
Bizkaiko lurretik.

4. Alperrik gura eban
Anibal andijak,
ezer ezetan euki
Bizkaiko mendijak;
beste gaztelu бага
geure basuetan
koldaturik lotu zan
ta ondo benetan.

5. Bere jente arrotza
nok daike sinistu,
euskaldunak ebeéla
ainbeste lotsatu?
Izanik eskubete
Bizkaiko jentia
bildurrez bete eben
Erroma guztia.

6. Zergaitik deritxazu
ainbeste neke lan
gure erri onetan
orduban artu zan?
Gordetearren zintzoro (3)
Jesusen legia,
gure foru garbijak,
eta euskera.

7. Erroma izugarri
fede bagakuak
nai euskuzan ekarri
Jangoiko falsuak.
Ezarri buztarrija
geure idunetan
sartuteko Bizkaija
lege barrijetan.

8. Gure aasaba onak
au ezaguturik,
iñoz (4) makurtu ez eben
iñori bururik.
Alkar ondo arturik
dinue, lenago
il senar ta emazte
azpiratu baño.

9. Adanegandik ona
zinuen guk dogu
Jaungoiko bat bakarra
beti ezagutu.
Ez dogu bada orain
besterik (5) autuko,
beragaitik bizitza
guk dogu emongo.

10. Esan deskube sarri
igarla santubak
bete biar dabeela
promes ta agindubak.
Guk itxaroten dogu
Mesias justuba,
beti egingo dogu
bere aginduba.

11. Itxaropen onegaz
gure gurasuak,
igaroten zituben
giza-aldi osuak;
neke gogorren beian
baña sendo beti
biar bazan bizitza
emon Jesusgaitik.

12. Zesar Agustok eban
ondo ezagutu
bizkaitarren asmuak
eta eban autu,
bakia eskintia
bazter txiki oni
beragaz izateko
adiskide beti.

13. Bakia zabaldu zan
bazter guztietan,
eta jaijo zan Jesus
laster era atan:
Belengo eskapian
abereen artian.
Abenduko illaren
ogeta bostian.

14. Ze poza bizkaitarrak
agertu zanian
izar argi eder au
illunpe artian.
Ez ziran azkenengo
Belena elduten
seintxubaren aurrian
dira auspztuten.

15. Deritxat naguala
ni orain entzuten
bizkaitarrak orduban
zer ebén esaten.
Jauna, esango eben,
ara emen gatoz gu
geure jaun ta jaubia
nai dogu ezagutu.

16. Emen gaukazuz bada
bizkaitar leijalak
izan arren zu бага
ezer ez ta argalak;
zure laguntasunaz
goitu ditubenak
jente errutsu, azkor,
ta itzaltsubenak (6).

17. Izan zaitez zu orain
gure agintari,
ez dogu obeiduko
iñoz guk besteri.
Zara zu gure jauna,
ta jaube bakarra,
ez gara makurtuko
zu geugaz bazara.

18. Nun dogu bizkaitarrak
orduko fedia?
Nun geure garbitasun
eta sinistia?
Orain argaldu dira
alako bijotzak,
gizonak emeturik
dirudije motzak.

19. Lotsatu biar geunke
gomutaz bakarrik
ez daguala orain
alako gizonik.
Biztu gure fedia
bijotzak sendotu
ta gauza guztietan
Jainkua billatu.

20. Baña ondo bestera
da orain jazoten
jai santu andi onek
dira igaroten
taberna zokuetan
jokuan sarturik,
eta duaz etxera
ondo moskoturik. (7)

21. Etxian eldu eta
an bere ez bakerik,
emazte ta umiak
igesi etxetik.
Oraingo Gabonetan
au da ikusten dana
onetara eldu da
gure itsumena.

22. Bizkaiko ezaugarrija
len zan *lauburuba* (8)
orain esaten jako
kurutze santuba.
Isurten (9) zan odola
au ez galtziarren
orain salduten dabe
sarri trago baten.

23. Gure bizimoduba
balebe ikusiko
judegu ta herejiak,
zer leuke esango?
Dira, esango leuke,
Jesusen semiak,
ala jentiltzar geisto
ta fede bagiak?

24. Karidadia dago
guztiz otziturik;
ondamuba ugari
iñun ez bakerik.
Jesusen eskolia
ondo jaku áztu
biderik nasajena
nai dogu jarraitu.

25. Gure asaba zarrak
biztu al baleitez,
semetzat ezagutu
naiko ez gindukez.
Lotsaz ez leuke naiko
autu gu umetzat
ez badoguz jarraitzen
euren lengo oñatzak.

26. Ia (10) bada euskaldunak
esnatu gaitian,
gabizan beti zuzen
ta sendo fedian.
Geure bizimoduba
zuzendu bagarik
ez dogu ikusiko
iñoz gauza onik.

27. Alan egin ezkerro
 Josek ta Marijak,
 izanik Jesusentzat
 bitarteko andijak;
 jaretxiko deuskubez
 mesede ugarijak;
 pozez beteko dira
 Bizkaiko errijak.

28. Gure Errege onak
 ta emazte zintzuak
 laztanduko ditube
 Bizkaiko auzuak.
 Eurak izango dira
 geure gurasuak
 ta zainduko deskubez
 osoro forubak.

Oharrak. Testu inprimatuak dio: (1) 1819. garren. (2) iños. (3) sintzoro. (4) iños. (5) bezteric. (6) itzalsubenac. (7) moscorturic. (8) *Lamburuba*. (9) Izurten. (10) Ya.

(1820) **Gabon gaberdiko meza ots andikuan kantauko dan kantia 1820garren** (1) **urtian Santiagoko Elexan Bilboko Urijan.**

SARRERIA

Zer da gaur dakuskuna
 bazter guztietan?
 Aingeru ta arzañak
 bakia kantetan
 gaberdi onetan,
 soñu ta olgantzia
 kale ta etxétan,
 kanta zoragarriak
 auzotegijetan
 ta sukaldietan.

ZORTZIKUA

1. Milla ta zortzireun
 ogeigarrenian
 abenduko illaren
 gau illun batian,
 izar argi eder bat
 zeruban da agertu
 illuntasun guztiak
 ditubana argitu.

POZGARRIYA

Gau dontsuba gaurkua
ordu zorionekua:
poztu, poztu (2) mundutarrak
liortu laster malkua:
ja (3) daukagu gizon eginik
zeru-lurreko Jaungoikua.

2. Bere argitasunak
 lañuak kendurik
 dago mundu guztia
 pozez zoraturik.
 Aingeru ta gizonak
 dabiltz alkaturik
 zeruba eta lurra
 bere bat eginik.
Gau dontsuba ecet...

3. Zer gauza miragarri
jazo da lurrian
aserre zirianak
gaur dagoz bakian!
Otsua ta ardiya
bijak aska baten
gorrotua kendurik
alkarregaz jaten.
Gau dontsuba ecet...

4. Soñu eder artian
dantzugun kantia
Glorija zerubetan
lurrian bakia
borondate oneko
gizonen artian
eztabaida guztiak
amaitu zirian.
Gau dontsuba ecet...

5. Agertu da Mesias
bake ekarlia,
poztu, poztu jentiak
kendu tristuria.
Alkar arturik ondo
auzo guztiakaz
guazan beragana
biotz zintzuakaz.
Gau dontsuba ecet...

6. Jaio ezkeru Jesus
ez ñor bildurtu,
gure zauri guztiak
osatuko ditu;
bere etorreriak
poztu biar gaitu,
gure malko samiñak
daiguzan liortu.
Gau dontsuba ecet...

7. Baldin geugaz badago
geure egillia
zer deusku jagi arren
infernu guztia?
Bere banderapian
jarri ezkeru gu
arerijo geistuak
bildurtuko ez gaitu.
Gau dontsuba ecet...

8. Españañak kantaiko dau
beti biktorija
eukirik bere alde
Jesus ta Marija.
Ama guztiz samurra
bitarteko arturik
ez dabe españarrak
iñoren bildurrik.
Gau dontsuba ecet...

9. Laño illunen batzuk
agertzen badira
zeruko eguzkijaz
aldenduko dira.
Ezagutu ezkeru
geure utsegiñak
jaritxiko ditugu
betiko atseginak.
Gau dontsuba ecet...

10. Jangoikuaren legia
osoro gorderik
ezin izan ginaike
iñoz gauza txarrrik.
Jesus bere semia
jatzi da zerutik
gu ateratiarren
katigarijotik.
Gau dontsuba ecet...

11. Gugaz gura dau bizi
ta gure artian
iñoz (4) aldendu бага
sekula guztian.
Bere anditasuna
dauka estaldurik
atzeratu ez dedin
iñor beragandik.
Gau dontsuba ecet...

12. Birjina ama maitiak
bere mantupian
artu eban España
antxina batian.
Arrisku guztietan
deusku lagunduko
esturasunetatik
gaitu aterako.
Gau dontsuba ecet...

13. Geure eskuban dago
zoriontasuna
gorputz ta arimako
bake ta osasuna.
Gu leialak bagara
Jesusen legian
ez gaitu ez itxiko
etsaien menpian.
Gau dontsuba ecet...

14. Ez dau Jesusek gura
gerra amaitzallia
dator zabalduera
lurrian bakia.
Leoe Judakua
bildots dago eginik
ez dau geijago gura
odol erijorik.
Gau dontsuba ecet...

15. Amaitu bitez bada
esamesa okerrak (5)
ta guazan emotera
Jaunari eskerrak,
bialdu deuskulako
bake ekarlia
datorrena edegiten
zeruko atia.
Gau dontsuba ecet...

16. Atseginez (6) beterik
guazan Belenera
ongi etorri ederra
señoni emotera.
An dagoz aingerubak
guri itxaroten,
ta zeruko izarra
bidia erakusten.
Gau dontsuba ecet...

17. Arzainak eldu dira
seintxuba ikusten
ez dakije oraindik
zer jazoten jaken;
ango argitasunak
ain daukaz zurturik
euren begiják bere
daukez lañoturik.
Gau dontsuba ecet...

18. Abere giñokuak
dabe ezagutu
idija ta astua
berari makurtu;
euren arnasiagaz
dagoz berotuten
zer egin biar dogun
guri erakusten (7).
Gau dontsuba ecet...

19. Aingerubak itzaletz (8)
deutsé begiraten
euren ego ederrak
ditube batuten.
Iru errege datoz
eguzki aldetik
erregien errege
ikustiagaitik.
Gau dontsuba ecet...

20. Bere aurrian dira
laster auspaztuten
urre, mirra, inzentsua
deutsez eskiniten,
ez deusku eskatuten
guri ondasunik
ez dator urre billa
mundura zerutik.
Gau dontsuba ecet...

21. Eskini deijoguzan
arima garbijak
ori da nai dabena
sein miragarrijak (9).
Zerutik eretsi dau
arimen gosiak;
ezagutu daiguzan
bere mesediak.
Gau dontsuba ecet...

22. Arturik bitarteko
Jesus ta Marija
jatsiko da gugana
iruntz ugarija.
Grazija sortuko da
gure arimetan
glorija gozetako
gero zerubetan.

BILBOON: / JOSÈ BASOZABALEN / SILLUTEGIYAN 1820 garren urtian.

Oharrak: Testuak dio: (1) 1820 garren. (2) potzu potzu. (3) ya. (4) ños. (5) oquerra. (6) Atseguines. (7) eracuesten. (8) (sic) 'itzalez'. (9) miragarijac.

**(1824) GABONEKO OSASTE, / EDO KANTAK / BIZKAITARRENTZAT
1824GARREN (1) URTIAN**

SARRERIA
Zeruban gloria
lurrian bakia
angeru ta gizonen
gaurko berbetia.
Jaió (2) jakun ezkeró (2 bis)
Bildotztxu maitia (3)
aztu biar genduke
lengo aserria.

ZORTZIKUA

1. Bizkaijan ez da biar
erbeste legerik
geure foru maitiak
nai doguz bakarrik.

Aldendu bítez bada
gaistuen asmuak
eta gorde osoro
Bizkaiko forubak.

2. Eurak gordetakotzat
Diputazinua,
Gernikan batzarrian
daukagu autuba;
inok gura badesku
foruba lurpetu
guztiok biar geunke
esan *gu gara gu*.

3. Bizkaiko banderia,
zan leen lauburuba (4)
gaur esaten jakona
kurutze santuba:
Guk aren izenian
genduban goituba
erromatar arrotza
bai eta mauruba.

4. Asko zori txarrian
badira emetu
Bizkaijak oraindiño
gizonak baditu.
Premiñia baletor
agertuko gara
asmo zital guztiei
arpegi emotera.

5. Bakia da guretzat
doerik onena
baña balego iñor
gura ez dabena
laster ikusiko dau
buruban egurra
ta gordeko dogu guk
geure (5) olla lurra.

6. Antxinako aasabak
guda gogorretan
gose eta egarritz
beti basuetan
zenbat neke zituben
igaro ta goitu!
Baña ez dira oraindik
etsajak amaitu.

7. Ondamu deuskubenak
badira munduban
indartu ez gaitezan
Bizkaiko foruban.
Orregaitik biar da
ondo alkar artu,
esamesa guztiak
betiko amaitu.

8. Alper eta ordijak
gugandik aldendu,
ta euskaldun garbijak
guztiz anaetu.
Berbeta gozatsuban,
dotrina ederra,
berakatz ta porrubak
bota erbestera.

9. Zeñek ekarri deusku
Bizkaiko lurrera
orain entzuten (6) dogun
izketa zantarra?
Esan-modu zantarrak
ao zikiñetan
ez ziran len entzuten
gure errietan.

10. Jesus eta Maria
geure ezpanetan
biar gendukez euki
ordu guztietan,
izan ditezan lagun
esturasunetan
deituten badeutsegu
sari ta benetan.

11. Guri irakastera
zeruko bidia
etorri zan lurrera
Jainkuen semia;
jarraitu biar dogu
bere eskolia
jaretxiko badogu
atsegin betia.

12. Borondate onagaz
alkarri parkatu
kristinauben (7) izena
ez daigun ukatu.
Au aginduten desku
Jesus humildiak
edegiko bajakuz
zeruko atiak.

13. Jaungoikuen legia
da guztiz biguna
bere jarraitzalia
ez gorrotoduna.
Ez dau Jesusek (8) gura
biotz prestubezik;
kendu otso geistuak
bere artaldetik.

14. Otzo malmutzak (9) dabiz
kale bazterretan (10)
alper eta nagijak
ardanegietan (11)
nekazale gaixuak (12)
beti nekietan,
gitxi jan, ta gitxi ló
euren egunetan.

15. Lumaz ondo jantzirik
beti gautxorijak (13),
eruatzen deutziez
arto ta garijak.
Orregaitiño bere
ez nai ezagutu
biar dirala oneék
gugandik aldendu.

16. Atxurra ta laijia
balebiz biziró
ezagutuko geunke
laster ta argiró;
zenbat kalte deuskuben
egin *lumadunak*
eruanaz etxera
gure ondasunak.

17. Alperrik biarrian
gara urratuko
auzi ta baralletan
gaitube galduko;
eurak edango dabe
gure izerdija
eta galduko dogu
azkenik auzija.

18. Berbatxu labanekin
sarturik sarian,
laster izango gara
gu euren mendian.
Ez badituguz gura
edegi begijak,
bada eurak dabiltzaz (14)
zoli ta argijak.

19. Ez emon bada iñoz
eurei entzuterik
gabiltzan (15) beti zuzen
eta alkaturik.
Ez da bai da guztiak (16)
aldendu ezker (17)
biziko gara beti
bakez ta gozaro.

20. Atsegiñez beterik
igaro bizitza,
ta datorren denporan
gero eriotza (18).
Lagun izango doguz
Jesus ta Marija,
ta emongo deskube
betiko gloriya.

Oharrak. Testu inprimatuak dio: (1) 1824 garren. (2) Jayo. (2 bis) esquero. (3) maitia. ((puntu)). (4) lamburuba. (5) Guere. (6) enzuten. (7) Christinauben. (8) Jesucec. (9) malmuzac. (10) basterretan. (11) Ardan eguietan. (12) gaisuac. (13) Gau chorijac. (14) dabilzas. (15) Galbiltzan. (16) gustiac. (17) exquero. (18) eri-otza.

**(1825) GABONEKO BERBA NEURTU, / EDO BERSUAK EUSKERAZ / BIZ-
KAIKO NEKEZALIENTZAT. / 1825GARREN (1) URTIAN.**

SARRERIA

O Jesus eta Marija!
O Josepe garbija!
Iguzube gaur gracia!
Eginik bizitza barrija!
Jaritxi daigun glorijs!

ZORTZIKUA

1. Jesusen jaiotziac
beragaz oi (2) dakaz
poz eta atsegina,
umore onagaz;
orregaitik gura dot
kantau áurten bere,
bada oitura on au
galdu ezin leite.

POZGARRI EDO ESTRIBILLUA

*Atso-agurak bizkortu.
Gaztiak bere azkortu
ez egon inor alperrik,
nagijak bota gugandik.
Gorde Jesusen legia
gura bozube bakia.*

2. Kukuba legez nabil
beti soñu baten, (3)
lén esan neutsubena
esango dot aurten.
Guztiok dakizube
Jesus jaijo zana,
jaso (4) bada biotzak
beti beragana.

3. Josepe ta Marija
artu bitarteko,
donsutu gura bozu,
sekula betiko;
baña bizimoduba
zuzendu bagarik
ez dogu ikusiko
innoz egun onik.
Atso-agura etc.

4. Beti agertuten nas
urtetik urtera,
euskera politian
zubei kantetará.
Baña alperrik dira
nire alegiñak
baldin beti badoguz
ekandu bardiñak.
Atso-agura etc.

5. Nik buruba nekatu
zubek jaramon ez,
alan egongo gara
sari gu negarrez.
Guztiok gura geunke
emen ondo bizi;
baña ekandu txarrak
innoz (5) bere ez itxi.
Atso-agura etc.

6. Ardaia ta pipia
balebilz ugari,
ondo jan ondo jantzi (6)
eta neke gitxi.
Zorrari ez jaramon
ez gorde legerik
egongo ginatkeze
pozarren zororik.
Atso-agura etc.

7. Agintarien kontra
gara astinduten,
okerren bat errijan
danian jazoten.
Eta ez dogu gura
innoz (7) guk autortu,
etxeti justizija
biar dala àrtu.
Atso-agura etc.

8. Alperrik lege onak
dira zabalduten,
ez badoguz guztiok
errijan jaoten.
Bakotxak bere etxia
lenengo zuzendu,
ta gero justizijen
bidiak aztertu.
Atso-agurak etc.

9. Gure guraso zarrak
euren denporetan,
egon zirian sendo
egun gogorretan.
Goiturik gizon aldra
arrotz gudatsubak,
gorde izan zituben
osoro forubak.
Atso-agura etc.

10. Godo eta maurubak
ez ebeén indarririk
egiteko Bizkaiko
lurrian oñatzik.
Erromatarrak bere
ondo asperturik,
aldendu biar eben
gure mugétatik.
Atso-agura etc.

11. Neke izugarrijei
sendaro jarkirik,
ez eben gure aasabák
makurtu bururik.
Azkenik argaldurik
Anibal arrua,
Bizkaijak kantau eban
lokabe-zantzua (8).
Atso-agura etc.

12. Augusto Erromako
enperadoriak,
opa izan euskuzan
betiko bakiak.
Len arerijo zana
adiskide eginik,
gorde ziran Bizkaijan
forubak osorik.
Atso-agura etc.

13. Nun da orain orduko
gizonen indarra?
Nun orduko berbeta
garbi ta ederra?
Egunik egunera
dakuskuz galdurik
euskaldunén biotzak
erdi emeturik.
Atso-agura etc.

14. Ezarten badituguz
atzera begijak,
lotsatu biar gara
euskaldun nagijak.
Egin gogoz biarra,
ta gorde legiak,
alan izan gaitian
bizkaitar nobliak.
Atso-agura etc.

15. Doktrinia euskera
ikasi polito,
sustrai onak ezarri
umíei betikó;
izan ditezan gero
zuzen ta prestubak,
auzo on ta guraso
ziur, errutsubak.
Atso-agura etc.

16. Gure diputau jaunak
 ondo igarririk,
 biar dala azija
 erein umetatik,
 artu izan ditube
 biziro neurriak
 eskolán iminteko
 doktrina garbijak.
Atso-agura etc.

17. Gurasuak etxian,
 errijan auzuak,
 zematu ta zuzendu
 zeuben menpekuak.
 Landaria arteztu
 beti gaztetarik,
 ez dagian ezarri
 iñoz sustrai txarrik.
Atso-agura etc.

18. Ez badauke umiak
 etxian itzalik,
 ez dogu ikusiko
 kalia lotsarik.
 Alperra izango da
 ondo agintzia
 ez badogu jaoten
 artu dan legia.
Atso-agurak etc.

19. Beti esan oi dogu
 denpora txatarrak!
 Ai (9) zelan bizi ziran
 lengo bizkaitarrak!
 Geure eskuban dago
 ondo izatia
 zuzenduko bagendu
 gure bizitzia.
Atso-agura etc.

20. Guk gordetan badogu
 Jesusen legia
 laster ikusiko da
 etxian bakia.
 Ez da izango bere
 esamesa (10) txarrik
 ez eta auzuakaz
 iñoz (11) barallarik.
Atso-agura etc.

BILBON: J. BASOZABAL-EN SILLUTEGUIYAN: ARTECALLIAN NUM. 41.

Jatorrizko testuak dio: (1) 1825. garren. (2) oí. (3) soñu-baten. (4) Jazo. (5) iños. (6) jantzi. ((puntu)). (7) iños. (8) Locabe-zanzua. (9) Ahi. (10) Esa mesa. (11) Iños.

(1828) **GABONEKO KANTAK / EDO BERBA NEURTUBAK / 1828GARREN**

(1) **URTERAKO**

SARRERIA (2)

Izar guztien argi
adoragarrija
amatauko dozuna
gure egarrija.
Erdurainbat lasterren
luurrera
arima argal gaixuak (3)
sendotutera.

1. Augusto Erromako
enperadoriak
ozta zabaldu ditu
munduban bakiak.
Jaioten da (4) Mesias
lenaz aginduba,
donzella garbijaren
erraijen frutuba.

2. Augusto izan bazan
bake ekarlia,
dator zerubetatik
errege obia.
Berak edegiko dau
zeruko atia,
arimai emoteko
betiko bakia.

3. Augustok ez ekijan
zeruko barririk,
ta zerubak darabil
igarri bagarik,
prestetako Jesusi
bere etorreria
ta arima gaixuei (5)
atsegin betia.

4. Augustok bete eban
munduba odolez,
bere guda gizonak

gosez ta negarrez.
Gudari obaguak
yatorkuz lurrera,
ondasun guztiakaz
bakia emotera.

5. Lege antxinakuan
ikara zan lurra,
alde guztietatik (6)
eguan bildurra.
Trumoe, su, ta keiaz
dabil aingeruba,
itzalez estaldurik
isten dau munduba.

6. Orain aingeru berak
dakarren soñuba,
da guri emotia
lege baketsuba.
Tronpeta otsén ordian
dakaz bioliñak,
kanta pozgarri eta
guztiz atsegiñak (7).

7. Erdurainbat onian
sari eskatuba
izan zarian Jesus
on ta baketsuba.
Azpiratu egizu
drago gaskiña
arturik zeure amatzat
zeruko erregeiña.

8. Zatoz liortutera
Adanen malkuak,
eta desegitera
bere pekatubak
eginiko kaltiak
ain zori gaistuan,
zarratu zitubanak
atiak zeruban.

9. Erdu Jesus auster
ate morrolluak,
sartu ditezan zeugaz
len erbestetuak.

Bildots eta leoiak
bere, aska baten,
dakuskuzan bakian
alkarregaz jaten.

10. Suge zar asmoduna
ta antxinakua,
ume baten zemaijaz
dago baztertuba (8).
Arnasa edendubaz
baginduzan galdu,
sein onek isten deusku
gaur zegaz osatu.

11. Eba zarraren orde
gaur ama obia,
yatorku edetera
zeruko atia.
Gura dabenak bada

jaritxi gloriya,
artu bitartekotzat
Birjina Mariya.

12. Ama errukiorra
zure egapian
euki gagizuz arren
emen erbestian.
Jainkuaren legia
gorderik lurrian
zugaz egon gaitian
beti iraun guztian.

POZGARRI EDO ESTRIBILLUA

Erdu, erdu, erdu

Jesus lurrera,

gu libretara

gatxetatik;

ta bertatik.

Ez bazaukaguz

galdu, galdu, galdu

biar dogu, alde guztietatik.

Bizkaitar guztientzat esnagarri edo abisuba, lotzagarrizko oitura dongak erbestetuteko.

1. Nik ez dakit zer esan
gaurko egunian,
deritxat ez (9) naguala
Bizkaiko lurrian.
Alperrak ta nagijak,
lapurak ugari,
lotsabagakerijak
arpegiz arpegi.

2. Jainkuaren bildurrik
ez dogu ikusten,
juez ta agintarijei
lotsarik ez artzén.
Dirudi gagozala
mauruben artian,
neure biotza daukat
naibaga betian.

3. Lotsa nas gaur artuten
eskuban lumia,
iminteko oiturán
gabongo kantia.
Ez da Bizkaian (10) ñoz (11)
entzun alakorik,
onak eta zintzuak
dagoz samindurik.

4. Azi txarrak eriten
dabilen jentia,
ez da duin Bizkaian (12)
bizi izatia.
Beti leial (13) ta garbi
biar dogu izan,
lenagoko ásaben
oitura ta gisán.

5. Nekerik nai ez artu
jan ta edan ondo
ezin bizi ginaindez
onelan luzaro.
Lurrak ez dau emongo
neke baga ezer,
negar egingo dogu
gogotik, bai, laster.

6. Bizkaijan oraindino
badira azkorrak,
aldenduteko emetik
prestubez dollorrek.
Alkar artu ezkeru (14)
bizkaitar garbijak,
laster garbitu leitez
bide ta erriajak.

7. Justizijako jaunak
burutzat arturik,
urten daigun guztiok
nagitu bagarik.
Erbestetu betiko
lapur ta gaistuak,
bizi gaitian gero
bakian auzuak.

8. Lajia ta atxurra
arturik eskuban,
billatu ondasunak
lurraren barruban.
Askoriaz arotzak
mallubaz argiñak,
ondo bizi izateko
egin alegiñak.

9. Aberatsak zabaldu
diruba lanetan,
nekezaliak dayan
irabazi onetan.
Alkarri lagundurik
andi ta txikijak,
geuk dontsutu ginaiz
betiko erriajak.

10. Gorde bere zintzoro
Jesusen legia,
ikasi gogo onez
bere dotrinia.
Txito da erreza ta
gutzizko biguna,
plagiarena barriz
astun ta illuna.

11. Badeutsazu inori
izan gorrorik,
parkatu beriala
biotz-biotzetik.
Bizkaitarren biotzak
prestubak izanik,
ezin gorde ginaike
gurari txatarrik.

12. Guztiok biar gara
egon bat eginik,
errege geure jaunak
baleu premarrik.
Bizkaitik bota, bota,
lapur galgarriajak
bizi gaitian bakez
biargin zolijak.

Bilbon: BASOZABAL ETA JAUREGI-en sillutegiyan.

Testu inprimatuak dio: (1) 1828 garren (2) Zarreraia. (3) gaisuac. (4) Jayo-
tenda. (5) gaisuei. (6) gustietatic. (7) atsequiñac. (8) bastertuba. (9) es. (10)
Vizcayan. (11) iños. (12) Vizcayan. (13) Leyal. (14) esquero.

(1829) **GABONEKO KANTAK / JESUSEN / JAIOTZIAREN GAÑIAN / 1829garren (a) urterako.** Bilboon: José Antonio Jauregien sillutegijan (a bis)

SARRERIA

Bildots otzana,
seintxu sotilla
argi guztien
argija;
erdu zerutik
amatétara
gure biotzen
egarrija.

3. Zeruko erregiña
errukiz beterik,
aingeru Gabrieli
baietza emonik,
jarri da bitarteko
Jaunaren aurrian
gizona iminteko
beragaz bakian.
Maite etc.

ZORTZIKUA (b)

1. Ordu obetan ezin
letorkez Gabonak,
bada endekaturik (1)
egozan gizonak;
Jesusen jaiotziaz
dira azkortuko,
eta lengo nekiak
ditubez aztuko.

4. Adanen pekatubak
baginduzan galdu,
gaur Eba barri onek
gura gaitu poztu.
Berak gure katiak
nai ditu askatu,
ta zeruko atiak
betiko zabaldu.
Maite etc.

POZGARRI EDO ESTRIBILLUA

*Maite maite
zaitugun seña
erdu laster guganá.
Edendurik (2)
ta argaldurik
dator gizona zugana.
Zure oñetan
auspazturik
eskatuten osasuna.*

5. Zerubak eta lurra
bat eginik legez
alkaturik dakuskuz
orain zorionez.
Gloria zerubetan
bakia lurrian:
au da entzuten dana
gaur mundu guztian.
Maite etc.

2. Zeruban agertu dan
ostarkú (3) ederrak
itoko ditu laster
zintzuen negarrak.
Poza ta atsegina
dirá jarraituko,
zizpuru ta zotiñak
amaitu betikó.
Maite etc.

6. Jaio da bai jaio da
Mesias dontsuba
antxinako asabéi
sarri aginduba;
bere odol garbijak
gaitu garbituko
eta bere indarrez
gará sendotuko.
Maite etc.

7. Baña zek zakaz ona
sein zoragarrija?
Ez dakizu emongo
deutsuben sarija?
Gizon esker bagiak,
malmutz (4) ta arruak
zu galduteko daukez
eginik asmuak.
Maite etc.

8. Zeinbat eta mesede
geiago guk artu,
ainbat esker txarrago
emoten deusugu.
Orregaitiño beti
prest zure biotza
gozatuteko bertan
gizon ain arrotza.
Maite etc.

9. Benetan damuturik
bagara juaten,
inor ez dá atzera
naibagaz (b bis) biurtzen:
guztientzako dago
zabalik atia;
ontasuna berbera
zara, sein maitia.
Maite etc.

10. Ja (c) orduba dogu
jausteko kontuban
ez dala atseginik (6)
izango munduban.
Gure itxaropena
imini zeruban
damutu ez dekgun
azkenengo orduban.
Maite etc.

11. Jainkuaren legia
da guztiz biguna,
ta bere buztarrija (d)
ez gogor astuna.
Gorde gorde osoro
bere agindubak
nai badozu jaritxi
betiko zerubak.
Maite etc.

Bizkaiko nekezalientzat Gabon jaietan kantetako arratsetan pitxerraren aurrian.**ZORTZIKUA**

1. Beti nago kantetan
urterik urtera,
ez dakit gaur zer esan
egija esatera.

Igez esan nebana
aztu da aurtengo
gogua daukat otza
orain kantetako.

2. Asko esan deustubet
lengo urtietan
nire esan guztiak
ez dagoz ezetan.

Alperrik ausiko dot
nik neure buruba,
lengua izango da
aurrera munduba.

3. Bizkaijak ez dirudi
iñolaz lengua,
ardaua ta pipia,
ta karta jokua.

Onék dira oraingo
gizonen lagunak,
ugarturik askoren
laia ta atxurrak.

4. Andriak ta umiak
etxian negarrez,
ardanlekubak (e) beti
beterik gizonez.

Larrez ondo estaldurik
soloko bazterrak,
bedarrez atsiturik
galbera ederrak.

5. Etxeko orma zarrak
untz-orriz josirik
alderdija jausita

jaramon bagarik.
Tellatuban ugari
beti itogiñak
gosiak iriturik
zekorren (f) agiñak.

6. Au bai bizimoduba
bizkaitarrentzako!
Lotsien lotsa ez dot
guztia esango.
Armarijuan utsa,
zizkuban ezer ez,
alkondoratu zarra
beterik sistrinez (g).

7. Koko azur andijak
Bilboko plazara
eskalu apur batzuk
antxe saldutera.
Txori abijatu bat
eskuban arturik,
etorten dira asko
lotsatu bagarik.

8. Perrejil apurtxu bat
porru bat edo bi,
perretxiku txortiaz
neskatxa ugari.
Kargatxu bat iregaz,
datoz urrinetik,
Bilboko kalietan
ibiltiagaitik.

9. Goruba egitia
dinue alper da,
miesia erosi
askozaz obe da;
guztia dago merke
denpora onetan:
zetako egongo gara
beti gorubetan.

10. Gizonen praka zarrak
guk atondutia
ezin izan leiteke,
betor joskillia.
Zakutxu bat autsegaz
banua plazara,
andik ekarriko dot
alogera etxera.

11. Kakuan trapu zarrak
itxi esegirik
ta lapikua surtan
okela bagarik.
Umiak jantzi baga
etxe inguruban,
dindirrija ugari
dabeela mosuban.

12. Ama dator etxera
illun nabarrian,
makalláo atal bat
dabela aldian;
erdi irakiñian
maira aterarik,
ez dago, esaten dau,
onako jakirik.

13. Nun dira bizkaitarren
ezne (h) ta artuak?
Nun gaztañak ugari,
eta sagardauak?
Gautxorijak (i) ditubez
guztijak eruan,
zerren galdu dituben
gizonak jokuan.

14. Geldi-geldika gara
urira jatziko (j),
an zer dan igaroten
dogu ikusiko.
Gauza barregarriak
dira agertuko
edo negargarriak
obeto esateko.

15. Gomuta dot nebala
gazte nintzarian
ikusi tximino bat
zamari ganian:
berbera dirudie
gizon gazte askok
eurén jantzi modubaz;
egija esango dot.

16. Gerrija estu-estu,
bularra arrua,
prakak zorrua legez,
buruba erua.
Uste dabeé dirala
Adonis barrijak,
jarraituten deutséla
guztien begijak.

17. Agura nekatubak
belaun lokiagaz
estaldurik uluba (8)
guzur uliakaz:
nai ditubez ezkutau
daukezan urtiak,
baña ikusten jakéz
urdiñak uliak.

18. Emakumiakgaitik
zer esan ginaike?
Ixillik (k) egotia
obato litzate;
zerren asten bagara
zertxubait esaten
ez dogu amaituko
ori egun baten.

19. Ispilluban ordu bi,
lau ta bost kalian,
denporia emoten
murmurazinoian:
etxera arratsian
umore txarragaz,
diadar ta barallak
gero otseinakaz.

20 Beste batzuk or dabiz
 bazter guztietan,
 ez dauke zer eginik
 seguru etxeetan.
 Saldu erosietan
 goxerik (l) gabera,
 or sartu emen urten,
 guzurra aurrera.

21. Onakuen senarrak
 dagoz zoraturik,
 ez edo bere dauké
 etxian egurrik.
 Andra kalezaliak
 ez dira etxerako,
 gizonak biarko dau
 imini jateko.

22. Lotsatu arren bada
 bizkaitar maitiak,
 ikusi alperkerijak
 dakazan kaltiak.
 Bizimodu barri bat
 guztiok arturik,
 ez dedilla agertu
 geiago nagirik.

(Glosarioa edo hitz ulerkaitzen zerrenda, testu inprimatuak dakarren moduan) (1) *Endecaturic*: fatigado. (2) *edenduric*: debilitado. (3) *Ostarcú*: arco Iris. (4) *Malmutz*: taimado. (5) *Arrotza*: esquivo. (6) *atsegina*: consuelo. (7) *jarichi*: conseguir. (8) *ulduba*: calvo.

Testu inprimatuak dio: (a) 1829 garren. (a bis) silluteguiyan (? , aurreko urtean bezala, ala silluteguijan? Ez da erraz asmatzen;1830koetan halaber). (b) Zorcicua. (b bis) nai bagaz. (c) Ya. (d) bustarija. (e) ardan lecubac. (f) seco-
 rren. (g) sic, 'ziztrinez'. (h) sic, 'esne'. (i) Gau chorijac. (j) sic, 'jaitziko'. (k) isi-
 llic. (l) goiseric.

(1830) **GABONEKO KANTAK / JESUSEN / JAIOTZIAREN GANIAN / 1830GARREN (a) URTERAKO.**

BILBOON: / José Antonio Jauregien sillutegiyen

GABONEKO KANTIA / JESUSEN JAIOTZIAREN GANIAN / 1830GARREN URTERAKO

SARRERIA
 Mendi guztiak bakarturik
 artzaiñak ardiak azturik,
 guztiak duaz Belenera
 ama-semiak ikustera.
 Zeruban dinue bakia
 gizonei atsegin betia.

ZORTZIKUA (b)
 1. Gaur gauza andiren bat
 jazo da munduban,
 zerren ezaugarriak (1)
 dakuskuz zeruban.
 Aingeru aldrak datoz
 egáka lurrera,
 barri on ta atsegiña
 guri emotera.

POZGARRI EDO ESTRIBILLUA

*Seintxu maite
zoragarrija
izar guztien
argija,
ezkotu eizu
zeure graziaz,
gure biotzen
egarriya.*

2. Naibaga ta atsakabaz
gengozan mindurik,
zizpuruz ta negarrez
guztiok beterik;
odei illun astunak
eguzki aldetik,
eta geure artian
iñolaz ez pozik.
Seintxu maite etc.

3. Esturasun andijan
gu gengozarian,
gure Salbagillia
etorren bidian.
Gizon erkin (2) argala
gura dau sendotu,
eta bere indarra
guztiei agertu.
Seintxu maite etc.

4. Ostarku (3) eder argi
Birjiña Maria, (c)
zeruko ondasunen
iturri ugaria,
liortu eizuz arren
gaur geure malkuak
aldendurik beinguan
zerutik lañuak. (4)
Seintxu maite etc.

5. Egun zorioneko
ta bedeinkatuba
dakuskuna (d) lurrian
lenaz aginduba;
zure erraietako (e)
seme ain dontsuba,
gure ásaba onak
sarri eskatuba.
Seintxu maite etc.

6. Ez balitz errukitu
Aita betikua, (f)
ez jakun edegiko
ate zerukua;
Adanen pekatubak
ebana zarratu
zure seme maitiak
deusku lokabetu.
Seintxu maite etc.

7. Jesus jaio da bai gaur
aberén artian,
gizona iminteko
beragaz bakian;
bitarteko jarririk
Aitaren aurrian
gure erru (5) guztia
artu dau gañian.
Seintxu maite etc.

8. Bildots otzan (6) laztana (g)
zek zakaz lurrera?
Zek gizon eskerbaga (h)
malmutzen (7) artera?
O (i) errai samur bigun
ta errukiorrak
pagauko ditubenak
gizonaren zorrak!
Seintxu maite etc.

9. Kurutze gogor baten
zaitube josiko,
eta onegaz bere
ez dira aspertuko.
Oñazpituko dabe
Jaunaren legia
ez dabe jarraituko (j)
zeruko bidia.
Seintxu maite etc.

10. Izan arren biguna
zure buztarria (k),
naiago dabe astun
eta galgarria (l).
Luziperren asmuak
daukez biotzetan
berba txito labanak
euren ezpanetan.
Seintxu maite etc.

11. Errukiz beteriko
ama Erregiña
negarrez biurtzen da
zugana España.
Artu gagizuz arren
zeure egapian
ikusi ez gaitezan
gaistuen mendian.
Seintxu maite etc.

12. Erregutu eiozu
zeure semiari,
begiratu deijola
gizon argalari.
Gorde daigun lurrian
Jaunaren legia
zeruban eukiteko
atsegin betia.
Seintxu maite etc.

Bizkaiko nekezaliei (ll), Gabon-jaietan (m) Kantetako zortzikua (n)

1. Asko egongo dira
denpora onetan
zer esango ete dan
aurtengo kantetan.
Igez barregarriak
izan bazirian
ez dakit nik zer esan
aurtengo urtian.

2. Lengua da munduba
lengo ekandubak,
oitura txarrak beti
ondo sakondubak;
lur atxurtuban daukez
erruak botarik,
ez ditut aterako
iñolaz sustraitik.

3. Ardaa ta pipia
dabiltzan artian,
bakia paltako da
etxe ta kalia.
Txakolina morkuan,
okela erria,
emazte (ñ) ta umiei
erremuskadia.

4. Kapelia iminirik
alderdi batera
bekoki illunagaz (o)
oi duaz etxera.
Parrastadak ugari
berotu ezkeru,
ta bijaramonian
biotzik ez dago.

5. Moskorra (p) igaro ta
urrengo eguna
oi dabe onakuak
gutzizko astuna.
Buruba ariña ta
belauna lokia,
eztarrija liorra, (qu)
eztula dongia.

6. Andra gaixua (r) dago
bildurrak ikara,
gizon zantarra ez da
juan biarrera.
Egurrik ez etxian
auzuan artua,
zegaz gingo dabé
jateko talua?

7. Eldurik matorduba (8)
ez badago ezer,
ordi alper nagija
dago diadarrez.
An juak tabernara
jaten ta edaten,
ama eta umiak
malkuak botaten.

8. Eldu ditezanian
txakolin-tokijan
jarten dirá astiro
urrengo aulquijan;
buruz bera jarririk
atera pipia,
eta asi darué
euren berbetia.

9. Ez dauka arretarik
nire emaztiak,
biar ez leuke ezkondu
alako andriak.
Katillu bete salda
ez daki egiten,
alkandora garbi bat
ez deusku iminten.

10. Egun txarrian nintzan (s)
beragaz ezkondu, (t)
damutu jatan baña
eldu zan berandu.
Askok esango dabé
nazala dongia,
baña ez deusét opa
neure bizitzia.

11. Lebatz ta kiskillakaz
dagozan atsuak
asten dirá esaten:
gizon gizajuak!
Onegija zara bai
zu adiskidia,
bestela ilgo zeunke
alako andria.

12. Beste modutxu baten
neuk neure denporan
Periko gure zana
eregau oi neban.
Etxera etorreneko
lapiko ederra;
alkandora zuriya (u)
beti burkopera. (v)

13. Gizon alper zantarrak
ta atso barritsubak
nastez (x) bete daruez
etxe baketsubak.
Subil ostian daukez
ásaba gaixuak, (y)
erruki ditubela
dakien auzuak (z)

14. Aitobe gizajua
dago ezereztzat, (a1)
ta amandre tristia
artzen da sorgintzat.
Gurasuen biotzak
ondo samindurik,
dauké euren zärtzia
naibagaz beterik.

15. Guraso nekatubei
alako egunak
emoten deutsezanak
ez dira gizonak.
Dira abere arrotz
zentzun bagakuak,
ordi, dollor, prestubez,
adinga, arruak.

16. Emakumiak bere
oi dabeé erruba,
alako mutillari
emoten eskuba.
Plaza mutilla bada
ez deusé ardurá
gero ibilliko da
etxian egurra.

17. Gizon gazte bat bada
biargin zintzua,
elexa zalia ta
ez tabernakua,
neskatillák darué
esan lotsa baarik
ez dot neuk ez artuko
olako txaldanik.

18. Neska gangar erua
zer pensetan dozu?
Zeure zorakerija
damutuko jatzu.
Gorosti makillia
badabil zarratu,
iñori bota baga
erruba zeuk (b1) dozu.

19. Ze lagun artzeen dozun (c1)
ondo begiratu
gero noraezian (d1)
ez dedin damutu.
Munduko esamesei
ez arren jarraitu
argitu zaizala
Jaunari eskatu.

20. Josepek ta Mariak (e1)
deutsbe emoten
ejenplurik (f1) onéna
badozu jarraitzen.
Jainkuaren legia
gorderik benetan
eurakaz egoteko
gero zerubetan.

(Glosario edo hitz ulerkaitzen zerrenda, testu inprimatuak dakarren moduan) (1) Ezaugarrija: Señal. (2) Erquin: Devil. (3) Ostarcu: Arco Iris. (4) Lañua: Niebla. (5) Erru: Culpa. (6) Otzan: Manso (7) Malmutz: Taimado. (8) Matorduba: Hora de mesa, ó de comer.

Testu inprimatuak dio: (a) 1830 garren. (b) Zorcicua. (c) Marya...ugarya. (d) dacuzcuna. (e) errayetaco. (f) Aita-beticua. (g) lastana. (h) esquer-baga. (i) Oh!. (j) jarrituco. (k) buztarrya; (l) galgarrya. (ll) neque-zaliei,. (m) Gavon jayetan. (n) Zorzicua. (ñ) emaste. (o) illunagas. (p) (sic) 'mozkorra'. (qu) liorra. (puntu). (r) gaisua. (s) ninzan. (t) escondu. (u) zurij. (v) burco-pera. (x) naztez. (y) gaisuac. (z) ausuac. (a1) ecer eztat. (b1) zeu. (c1) dozu. (d1) nora ecian. (e1) Maryac. (f1) egempluric.

(1831) **GABONEKO KANTAK / JESUSEN / Jaiotziaren ganian / 1831GARREN (a) URTERAKO.**

Bilboon: / Eusebio Larunbeen sillutegijan

SARRERIA

O gau ederra!
O gau dontsuba!,
gure naibagén
amaija. (1)
Aldendu bitez
laño illunak,
agertu bedi
mirarijá.

ZORTZIKUA

1. Egun zorioneko
mirariz betian
ze poza zabaldu dan
gaur mundu guztian.
Negarrez ta zizpuruz
gengozan unian
zeruba agertu da
illargi betian.

POZGARRIJA

*Guazan guazan
Belenera,
zeruko bidia
ikastera.
An dago geure
egillia,
errege guztien
erregia.*

2. Ama donzella garbi
zerubak autuba, (2)
bere senar Josepe
gizon dontsuba. (3)
Belenen eldu, eta
ordu gitxi barru
geure Salbagillia
jaiorik (b) dakuskú.
Guazan etc.

3. Dabiden jatorritik
datorren seintxubak
garbitu biar ditu
gure pekatubak;
bere odola nai dau
gugaitik isuri, (c)
bere grazija ez deutsa
ukatzen iñori.
Guazan etc.

4. Sugiaren buruba
ausi dau Marijak,
ikara egin dau gaur
inpernu guztijak.
Zeruko erregiña
(5) ostarku (d) ederrak
beteko ditu pozez
munduko bazterrak (e).
Guazan etc.

5. Bakia kantetan da
zeru ederretan,
guk bere kantau daigun
(6) erbeste onetan.
Aingeruben soñubaz
geuria baturik,
señau adarau daigun
biotz-biotzetik.
Guazan etc.

6. Zerutarrak lurrera
bádatoz aldraká (7)
eta artzain (f) guztiak
ardijak largatá
baduaz Belenera,
guazan gu beré,
antxe ikusten Jesus,
Ama ta Josepé.
Guazan etc.

7. Eureen arpegi ederrak
 ikustiagaitik
 ez bada gomutétan
 bideko nekerik,
 zer ez genduke biar
 egin guk lurrian
 eurakaz egoteko
 beti iraunian? (8)
Guazan etc

8. Jaunaren agindubak
 errez ta bigunak,
 plagiarenak barriz
 guztizko astunak.
 (9) Sari amaibagiak
 dagoz eskiñirik
 Jesusen lege ederra
 gordetiagaitik
Guazan etc.

9. Eriotzaren (g) bere
 ez dauka bildurrik,
 Jesus maite dabenak
 arima guztitik.
 Azkeneko arnaseén
 larritasunetan (10) (h)
 lagunduko deutsé bai
 Jaun onek benetan.
Guazan etc.

10. Zeruban sartutia
 bada atsegiñá,
 bizi garan artian
 egin alegiñá:
 daikegun an ikusi
 guztiok baturik
 bere gloriya andija
 (11) estalki bagarik.
Guazan etc.

BIZKAIKO ATXURLARI TA NEKEZALE / guztientzat denpora igarogarrija.

1. Zarrak eta gaztiak
 atso nekatubak
 subil onduan daukez
 arturik lekubak.
 Gaur gabon gabon dogu
 dirautsé alkarri,
 gesi baten ez gara
 izango egarri.

2. Ze poz ze atsegiña
 gaur gure etxian,
 ia (i) apalduteko
 ingira gaitian.
 Biar asko eginda
 mutillak lo gura,
 urreratu gaitian
 geure isillurá. (12).

3. Artua ta ezniá (j)
 orijo azia,
 besigu erria, ta
 morkua betia;
 subil andi bategaz
 suba alegria,
 ez da gaur aserre
 gureko jentia.

4. Bijar emongo deuskuz
 amaxe guriak
 geli saltsa ederra
 gaztaña erriak;
 sesin urdaiakgazko
 lapiko betia,
 sagardaoz daukagu
 gañezka upia.

5. Aurten bai gabon onak
itxaroten doguz,
zerren koltzak (13) ondotxu
beterik daukaguz.
Artua, gaztaña,
intxaurra ugari,
(14) ondamurik ez dogu
izango iñori.

6. Alan esaten eben
bizkaitar linguak,
baña amaitu dira
orduko kontuak;
ez daukagu etxian
labore modurik,
ta ganaubak bere
gosez erdi illik.

7. Geure eskuban dago
ondo izatia,
tabernara dirurik
ez eruatia.
Zenbat diru kanpora
dabé eruaten,
garialako sarri
tabernán sartuten!

8. Errentak pagetako
gabiltz estu-estu,
urte bataz bestia
ezin da estaldú.
Taberneria dogu
guztiz adiskidé, (k)
ura salduten deusku
ardauaren ordé.

9. Orregaitiño bere
itxi ezin dogú.
Nos kontuban, gizona,
jausiko gara gú?
Maritxu tabernako
andra pinportiak (15)
eruan ez deiguzan
peseta maitiak?

10. Urtian baño urtian
sisak andijagó,
gure diru guztiak
Erriojarakó.
Baita bere darué
montañesak askó,
Bizkaian (l) ganadurik
azten ez dalakó.

11. Biar leuké onetan
Bizkaiko burubak
au galerazoteko
egin agindubak.
Mendi tantai guztiak
ganaduz beterik,
ez dedilla ekarri
bat bere kanpotik.

12. Baserri guztietan
bei buztarrikuak,
ta mendi urriñetan
basa idiskuak
iminiko balira,
urte gitxi barrú,
geituko litzateke
naikua ganadú.

13. Baña zorigaistuan, (ll)
oraingo urtétan,
askoria asi da
basuak trisketan.
Mastijak biar dira
bazter guztietan,
ganadu jatekorik
ez dago etxétan.

14. Olaak biarko dira
euki zarraturik,
bada ez da egongo
Bizkaijan egurrik.
Burdinarik ez bada
ez dator dirurik,
ta geldituko gara
ondo mutildurik. (16)

15. Alkondaratxu zar bi
aldian arturik,
urten biariko dogu
kanpora Bizkaitik,
ogija irabazten
al dogun lekura
gallegu-montañesak
dabiltzan modurá.

16. Ai bizkaitar maitiak
igitu gaitian,
alako naibagiak
eldu ez ditian.
Atxurra ta laija
ugartu bagarik
atera ondasunak
lurraren barrutik.

17. Basuak ondo jantzi
gaztañaz ta aretkez,
kortak berotuteko
iraz ta orbelez:
atera gero satsa
solora ugari,
koltzia zemendijan
ondo bete dedin.

18. Tabernara osteria
betiko amaitu,
sesiña ta urdaija
etxian gizendu.

Amak egin daijala
goruba ugari,
aitak eta semiak
atxurren gogoti.

19. Uritarrak badabilz
artu-emonetan
atxurlari garbijak
ez sartu orretan;
zeuben etxe aldeko
lanak egin ondo,
alan biziko zara
gaur baño obetó.

20. Jaiegun santubetan
ez egin biarrik:
atsereteko ditu
Jaunak iminirik.
Gox (m) eta arratsalde
juan elezará,
arimako ondasunak
an billatuterá.

21. Bakia auzuakaz (n)
etxian bakia
au da bai aingeruben
gisan (ñ) bizitia.
Oparik Jainkuari
munduko nekiak,
gero izango doguz
atsegin betiak.

(Glosario edo hitz ulerkaitzen zerrenda, testu inprimatuak dakarren moduan) (1) *amaya*: fin. (2) *autuba*: escogida. (3) *dontsuba*: virtuoso, santo. (4) *icara*: temblar. (5) *ostarcu*: arco iris. (6) *erbeste*: destierro. (7) *aldraca*: en bandas ó en gran número. (8) *betiirauna*: eternidad. (9) *sari*: premio. (10) *larritasuna*: congoja, aflicción. (11) *estalqui*: velo, cubierta. (12) *issillu*: mesa de cocina de las que tienen en nuestras aldeas. (13) *coltza*: especie de camarate (sic) de los caserios. (14) *ondamu*: embidia. (15) *pimportia*: presumida. (16) *mutilduric*: pelados. (17) *iguitu*: moverse con apresuramiento.

Testu inprimatuak dio: (a) 1831 garren. (b) jayoric. (c) izurri. (d) Oztarcu. (e) basterrac. (f) arzain. (g) Eri-otzaren. (h) larritazunetan. (i) Ya. (j) sic. (k) adizquidé. (l) Vizcayan. (ll) zori gaistuan. (m) Gôx. (n) ausuacaz. (ñ) guizan.

(1832) **GABONEKO KANTIA / JESUSEN / JAIOTZIAREN GANIAN / 1832GARREN (1) URTERAKO**

Bilboon: Eusebio Larunbeen sillutegijan

GABONEKO KANTIA / SANTIAGOREN ELEXA NAUSIJAN / KANTAUKO DANA BILBOKO / URI LINARGIJAN 1832GARREN URTIAN.

SARRERIA (2)

Zeruba dago argi,
ez dago lañorik,
soñu pozgarrijak
alde guztietatik (3),
ez dogu guk bere
biar (4) naibagarik.

ZORTZIKUA

1. Jaio jakun ezkeru (5)
bake ekarlia,
zer guk esan ginaike
ezpada (6) bakia?
Bakia auzuakaz
etxian bakia,
au izan biar dogu
gaur gure kantia.

POZGARRIJA

*Poztu, poztu
zar ta gaztiak,
Jesusek opa deuskuz
guri bakiak;
zabal-zabalik dagoz
zeruko atiak.*

2. Jesusen jaiotzia
badogú kantetan
ez da esamesarik (7)
biar errijetan;
poza ta atsegiña
bazter guztietan,
guztiok alkarturik
bera adoretan.

Poztu, &

3. Gure asaba zarrei
sarri aginduba
gaur dakusku lurrian
ondo humilduba;
bete dira azkenik
gure guraarijak,
orain prestau daiguzan
guk bere oparijak.

Poztu, &

4. Urre, mirra, inzenzorik
ez dau eskatuten,
arima onak bakarrik
ditu billatuten;
ona ez danak bere
ondú gura badau
bere biotza beti
prest aurkituko dau.

Poztu, &

5. Adanek begenduzan
betiko gu lotu,
ta bere pekatubak
gizona ezaindu,
Daviden sorreratik
datorren seintxubak
gu itxi biar gaitu
gaur lokabetubak.

Poztu, &

6. Jesus gure Jaun maite
adoragarrija,
ez arren gaur ukatu
gure eskarija;
bitarteko arturik
zeure ama maitia,
zuzenduko dau berak
gure eskabidia.

Poztu, &

7. Guztiok (8) bat eginik
 deiogun eskatu
 guda edo gerratik
 gaizala alden; ta
 zabaldu dedilla
 erreinu onetan
 zeruko iruntz ederra
 bazter guztietan.
Poztu, &

8. Gordeko bagendukez
 bere agindubak
 izango ginaindekez
 lurrian dontsubak;
 Jainkuaren legia
 guztiz da biguna,
 osoro beteetako
 egin al doguna. (9)
Poztu, &

9. Berak itxi baditu
 zerubak gugaitik,
 eta jatsi lurrera
 aragiz jantzirik,
 bere gañera arturik
 gure pekatubak,
 ez dogu izan biar
 esker geistokuak.
Poztu, &

10. Kendu alde batera
 lengo gorrotuak,
 eta beti maitetu
 lagun ta auzuak;
 Jaunaren aginduba
 da parkatutia,
 eta ez gorrotorik
 inori izatia.
Poztu, &

11. Estuba da bidia
 zerura igoteko,
 zer egin biar geunke
 ara juateko?
 Autortu pekatubak
 arimak garbitu,
 bizimodu barri bat
 aurrera jarraitu.
Poztu, &

12. Alan izango dogu
 eriotza ona
 eta aren ondoren
 zeruko ondasuna;
 au nik opa deustubet
 bizkaitar maitiak, (10)
 egin daiguzan bada
 atako bidiak.
Poztu, &

**BIZKAIKO BASERRIKO NEKAZALIENTZAT / OLGAGARRIJA (10 bis) : /
PERU ETA JUANEREN ARTIAN / BERBAKUNTZIA**

PERU

1. Ez daukat umorerik
aurtengo urtian
pozagaz kantetako
subaren aurrian:
koltzan artorik ez ta
okelia auzuan,
koipe asko ez dago
gure lapikuan.

2. Ibili biarko dau
bai gure atsuak
uritik ekarteko
tremes ta artuak;
baña diruba nun dá?
or dago ultzia,
saldu biarko dogu
daukagun guztia.

3. Galizijatik dator
sardiña gazija
gure lauko apurren
eruangarrija (11);
urak ez deusku ilgo
aren egarrija;
zegaz erosiko da
txakolin barrija?

4. Ondo otza daukat nik
utxa kisketia,
ez asko beruago
zizkuko poltsia.
Idi makar bi dagoz
gure okulluban,
saldu biarko ditut
aurtengo neguban.

5. Beti jagot albulan
Maria (12) guria
negarraren soñuban
joten illetia,

ardaua ta pipia
itxi daidazala,
lenago itxiko dot
daukadan azala.

6. Ugazaba jaunari
neuk esango deutsat,
igazko errentia
itxi parkatutzat;
aurten jausi jatana,
abuztu ostian,
pagauko deutsadala
diru ederrian.

JUANE

7. Ai Peru, Peru zara
zu beti alperra,
sarri izango dozu
alkondara zarra;
belauna agirijan
prakien zulotik,
adurra ta mokuak
okotz ingurutk.

8. Sistriña darijatzu
ukonduetatik,
txapelaren atala
belarri ondotik;
alkondara barririk
ez jatzu ikusten,
gorurik zure etxian
ez dabe egiten.

9. Nik etxian daukadaz
sesin ta urdaija,
artorik ez badago
jango dot ogija;
neure troxak daukadaz
gariz beteturik,
urte barru onetan
ez daukat goserik.

10. Etxian azi beti
bigae marduak,
gero euki daijezan
beterik erruak,
eznetxu (13) gozuagaz,
ai (14) ze edarija,
esan leiteke dala
zerutik jatzija.

11. Etxian azitako
zekortxu ederrak
egin oi daruadez
soloko biarrak;
ez deutset montañesei (15)
dirurik emoten,
merkaturik merkatu,
ez nas ni ibilten.

12. Zuk bere bazenduke
egingo biarra,
eta ondo nekatu
gerriko azurra,
ez eldu inoz (16) bere
ardantokijetan (17);
diruba bazeunkake
esturasunetan.

PERU

13. Ai Juane, errez da
kontubok esaten,
baña nik ez dot errez
dinozuna egiten:
zelan euki ginaike
ainbeste ganadu,
biri zer jaten emon
bere ez badaukagu?

14. Uda barrijan artu
negurako saldu,
bitartian bidetan
eteten ditugu;
irabazten doguna
lenaz dago janik,
ez dogu guk urtengo
bizitza onetatik.

JUANE

15. Euki ezkerro, Peru,
daukazun bazterra
zuk bere artu ziñaike
labore ederra;
nabua ta bedarra
ganadubentzako,
eznia (18) ta okelia
jatordubetako (19).

16. Itxi ibiltiari
beti karriuan,
biarra egin zoli
etxeko soluan;
ez dau lurrak emoten
berez ondasunik (20)
atxur eta lajiagaz
aztertu bagarik.

17. Pipa motxa autzian
txapela okerturik,
zeure zopita zarrak
arrastau eziñik,
beti zabiltz bidetan
gelditu bagarik,
olan izango ez dozu
arto ez garirik.

18. Aldatu biar dozu
bizimodu ori,
benetan gura bozu
ondasunak (21) euki;
seme-alabei bere
biarra erakutsi,
ta dotriña onian
familija azi.

19. Ez daiela ikasi
lapurkerijarik,
ezta (22) bere esaten,
iños, (23) berba txarrik;
gazte-gaztetxutatik (24)
beti elexara,
zeuben abadiaren
berbak entzutera.

20. Zuzen gabiltzan beti
Jaunaren bidian,
ta ez esamesarik
auzuen artian.
Alan egin ezker
erbeste onetan
glorija izango dogu
gero zerubetan.

21. Agur Peru neuria
urrengo artian,
alkar daigula ikusi
datorren urtian;
ganbaria beterik
upia gañezka
txaaltxu jaiotbarrijak (25)
atentan (26) saltoka.

22. Jesusen izenian
eruan nekiak,
geroko irabazteko
atsegin betiak;
itxi gaurtik aurrera
taberna zuluak,
eta ondo atondu
baso ta soluak.

Testuak dio: (1) 1832 garren. (2) Zarrera. (3) gustietatic. (4) bias. (5) esque-
ro. (6) espada. (7) esa mesaric. (8) Gustioc. (9) aldoguna. (10) maitia. (10 bis)
olgarrija. (11) eruan-garrija. (12) Marya. (13) sic. (14) ahi. (15) montañecei.
(16) iños. (17) ardan toqui jetan. (18) sic, 'esnia'. (19) jat-ordubetaco. (20)
ondazunic. (21) ondazunac. (22) ez ta. (23) iños. (24) gazte gastechutatic. (25)
jaiot-barrijac. (26) sic; 'larrean'? cfr OEH atenda 'tierra de pasto'.